

Μελέτη Επισκόπησης
ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Ευτυχία Τεπέρογλου
Μαρία Ψαρά

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Εκφράζονται ευχαριστίες προς όλους, όσοι βοήθησαν στην εκπόνηση της συγκεκριμένης βιβλιογραφικής επισκόπησης. Πιο συγκεκριμένα ευχαριστούμε τους: Βασιλική Γεωργιάδου και Αφροδίτη Τεπέρογλου για την ουσιαστική βοήθειά τους και τις εύστοχες παρατηρήσεις τους.

Ηλία Νικολακόπουλο για την παραχώρηση των αδημοσίευτων στοιχείων exit polls.

Σύνδεσμο για τα Δικαιώματα της Γυναίκας για την παραχώρηση των τευχών του περιοδικού «Αγώνας της Γυναίκας» και ειδικότερα την Τέρψη Λαμπρινοπούλου.

Άννα Μιχοπούλου για την παραχώρηση υλικού από το Γυναικείο Αρχείο «ΔΕΛΦΥΣ».

Μάρω Παντελίδου-Μαλούτα για την παραχώρηση του περιοδικού «Σκούπα».

ΚΕΘΙ, γιατί μας έδωσε την αφορμή και τη δυνατότητα για να ασχοληθούμε με ένα τόσο ενδιαφέρον θέμα.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ιστορία της πολιτικής σκέψης διαπερνάται από μια λειτουργιστική αντίληψη για τις γυναίκες. Η «γυναικεία φύση» και οι «γυναικείοι ρόλοι» προσδιορίζονταν από τη δομή και τις ανάγκες της κοινωνικής οργάνωσης που κατασκεύαζαν οι ίδιοι οι φιλόσοφοι¹. Μόνο στην πλατωνική ιδεατή Πολιτεία και συγκεκριμένα στην τάξη των Φυλάκων οι σχέσεις μεταξύ των δύο φύλων είναι ισότιμες, χωρίς βέβαια να στηρίζονται στην επίκληση θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Σε όλες τις άλλες προσεγγίσεις χαρακτηριστικό τους στοιχείο είναι ο καθορισμός της λειτουργιστικής θέσης της γυναίκας: διακρίνεται το ιδιωτικό (η οικογένεια) από το δημόσιο και κατασκευάζονται βιολογικά κριτήρια και διαφορές μεταξύ των φύλων.

Κυρίαρχη στην κλασική σκέψη είναι η προσέγγιση και η ανάλυση του Αριστοτέλη. Η θεωρία του είναι «τελολογική», ολιστική και λειτουργιστική. Αντιμετωπίζει τη γυναίκα ως μια «παρέκβαση της φύσης», τη θεωρεί όργανο και εργαλείο στην υπηρεσία του άνδρα. Η φύση της είναι να λειτουργεί ως όργανο αναπαραγωγής του ανθρώπινου είδους και ως διαχειριστής των οικιακών εργασιών.

Η λειτουργιστική θεώρηση της γυναίκας διατηρείται και στην εποχή της Νεωτερικότητας. Οι γυναίκες στο έργο του Rousseau δεν είναι ούτε άτομα ούτε πολίτες. Θεωρούνται μόνο υπηρέτες των ανδρών. Ο J.S. Mill απορρίπτει πολλές από τις ανισότητες της πατριαρχικής οικογένειας και προσπαθεί να αντιμετωπίσει τη γυναίκα ως αυτόνομη προσωπικότητα. Ωστόσο μάλλον φαίνεται να συμφωνεί με την ύπαρξη ρόλων εντός της οικογένειας και δεν αναδιαμορφώνει τις σχέσεις των φύλων μέσα σε αυτή.

Ο μύθος του κοινωνικού συμβολαίου είναι αναμφισβήτητο ο πιο διαδεδομένος στη Νεωτερικότητα. Σε ό,τι αφορά τις συγκεκριμένες θεωρίες, ενώ έχει επικρατήσει η θέση που υποστηρίζει ότι οι ελεύθερες κοινωνικές σχέσεις παίρνουν τη μορφή ενός κοινωνικού συμβολαίου, το συμβόλαιο των φύλων (Sexual Contract) αποσιωπάται. Το αρχικό συμβόλαιο είναι μια φυλετική –κοινωνική συμφωνία, όμως, οι θεωρίες του κοινωνικού συμβολαίου εκτοπίζοντας την ιστορία του συμβολαίου των φύλων, λένε ουσιαστικά τη μισή αλήθεια².

Ένα άλλο σημείο που θα πρέπει να επισημανθεί αναφορικά με τις νεότερες θεωρίες είναι αυτό της ιδιότητας του πολίτη. Στην ίδια την εννοιολόγησή της

---

¹ Η Suzan Moller Okin εξετάζει στα κλασικά έργα του Πλάτωνα, Αριστοτέλη, Rousseau και J.S. Mill τον τρόπο που προσεγγίζουν τις σχέσεις των δύο φύλων. Βλ. Okin, S. M «*Women in Western Political Thought*», Princeton University Press, Princeton.

² Pateman, C. (1988) «*The Sexual Contract*», Polity Press, Cambridge.

εμπεριέχεται μια σημαντική αντίφαση: ενώ αναφέρεται σε ένα «ουδέτερο» γένος , στην πραγματικότητα αφορά μόνο τους άνδρες.

Ενδεχομένως τα επιχειρήματα τόσο των κλασικών φιλοσόφων όσο και των νεώτερων να συμβάλλουν στην κατανόηση των λόγων που παρόλη την νομική ισότητα, δεν έχουν αρθεί στις μέρες μας οι διακρίσεις μεταξύ των φύλων. Επομένως βασική συνέπεια και στοιχείο της «κληρονομιάς» της κλασικής σκέψης είναι η αντίφαση μεταξύ της γυναικείας υποτέλειας που πηγάζει από τη φύση της και της οικουμενικής ισότητας των δικαιωμάτων.

Σχέση γυναίκας και πολιτικής

Η σχέση των γυναικών με την πολιτική παρέμεινε επί δεκαετίες στη σκιά του επιστημονικού ενδιαφέροντος ³. Μέχρι τη δεκαετία του '60, οι πολιτικοί επιστήμονες δεν αντιμετώπιζαν τη γυναικεία πολιτική συμπεριφορά ως αντικείμενο διερεύνησης. Εξαιρέση αποτελούν οι μελέτες του Duverger ⁴ και των M. Dogan και J. Narbonne ⁵.

Η Vicky Randall αναφέρεται ιδιαίτερα στο κενό ως προς το θέμα της διερεύνησης της γυναικείας πολιτικής συμπεριφοράς που παρατηρείται στην πολιτική επιστήμη αυτής της περιόδου. Αυτό ενδεχομένως να συνδέεται γενικότερα με το ότι οι γυναίκες πολιτικοί επιστήμονες- οι οποίες ίσως θα είχαν σχετικές ανησυχίες- είναι λιγότερες από τους άνδρες και μπορούν να επηρεάσουν ως ένα βαθμό τη θεματολογία των ερευνητικών προγραμμάτων. Ένας άλλος λόγος έχει να κάνει με το αντικείμενο της πολιτικής επιστήμης και τις αντιλήψεις για τον κοινωνικό ρόλο των γυναικών. Αυτός συνδέεται περισσότερο με τον «ιδιωτικό» χώρο, ενώ το πολιτικό φαινόμενο παραπέμπει στον «δημόσιο», στον οποίο θεωρείται ότι ανήκουν οι άνδρες ⁶. Οι κυρίαρχες κοινωνικές αντιλήψεις μετατρέπονται σε επιστημονικά δεδομένα.

Η Lovenduski αναφέρεται στον «πνευματικό» (intellectual) χαρακτήρα της επιστήμης. Στα μεταπολεμικά χρόνια αναπτύχθηκε ένας διαχωρισμός ανάμεσα στον «επιστημονικό» εμπειρικισμό από την μια πλευρά και στην κανονιστική πολιτική θεωρία από την άλλη. Η κυριαρχία του εμπειρικισμού, ως παραδείγματος (που προωθήθηκε κυρίως από την αμερικανική πολιτική επιστήμη) ήταν, σύμφωνα με την Lovenduski, ιδιαίτερα αρνητική από την οπτική πλευρά των γυναικών ⁷. Επομένως στις έρευνες της πολιτικής και της εκλογικής συμπεριφοράς, που διεξάγονται στον

³ Παντελίδου-Μαλούτα, Μ., «Γυναίκες και Πολιτική/Γυναίκες και Πολιτική Επιστήμη», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τ.65/1987, σελ.3-22.

⁴ Duverger, M (1955) *La participation des Femmes e la vie Politique*, UNESCO.

⁵ Dogan, M / Narbonne, J. (1955) *Les Francaises Face a la Politique. Comportement Politique et condition sociale*, Libraire Armand Colin

⁶ Randall, V. (1982) *Women and Politics*, The Macmillan Press LTD, σελ. 1 και Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. (1987) *όπ.π.*, σελ.3-5.

⁷ Randall, V., *όπ.π.*

ευρωπαϊκό χώρο μεταπολεμικά, η διερεύνηση της γυναικείας συμπεριφοράς και των πολιτικών διαστάσεων του γυναικείου φύλου συνιστούσε ένα δευτερεύον γνωστικό πεδίο.

Θα πρέπει να τονιστεί ότι όταν οι γυναίκες ήταν αντικείμενο μελέτης από τους πολιτικούς επιστήμονες, αντιμετωπιζόνταν με μια διάσταση σεξισμού. Οι αναφορές κάνουν λόγο για τη «μυθική» φύση της γυναίκας, ενώ συχνά οι γυναικείες πολιτικές στάσεις και συμπεριφορές ανάγονται σε παραδείγματα απόκλισης από την «κανονική» πολιτική συμπεριφορά των ανδρών. Τέτοια κλασσικά παραδείγματα στην πολιτική ανάλυση παραμένουν οι εργασίες των R. Lane (*Political Life* 1959), του S. M. Lipset (1960) και του H. Mc Closkey (1968). Επίσης στα έργα των R. Dahl, K. Deutsch και S. Lykes το φύλο βρίσκεται στην περιφέρεια της πολιτικής θεωρίας και ανάλυσης⁸.

Ταυτόχρονα η επίδραση του σύγχρονου φεμινιστικού κινήματος έχει γίνει πολύ λιγότερο αισθητή στην πολιτική επιστήμη, σε σχέση με τους άλλους κλάδους των κοινωνικών επιστημών. Η έλλειψη ευαισθησίας απέναντι στις διαφοροποιήσεις στην κοινωνική κατανομή της εξουσίας ανάλογα με το φύλο και στη διαφοροποιημένη κοινωνική εμπειρία ανδρών και γυναικών - που επιδρούν στη διαμόρφωση της πολιτικής συμπεριφοράς τους - αποτελεί χαρακτηριστικό της σύγχρονης πολιτικής επιστήμης. Αυτές οι διαφοροποιήσεις γίνονται αντιληπτές α-ιστορικά και υπερτονίζονται οι διαφορές στην πολιτική συμπεριφορά⁹.

Από το τέλος της δεκαετίας του '60, οι γυναίκες δεν αποκλείονται από την πολιτική ανάλυση. Η εμμονή της κυρίαρχης τάσης της πολιτικής επιστήμης (της αμερικανικής) να ασχολείται αποκλειστικά με τις θεσμοθετημένες πολιτικές δομές και διαδικασίες, σε συνδυασμό με τη μικρή παρουσία των γυναικών στο πολιτικό προσκήνιο, περιόρισε τη διεξαγωγή ερευνών σε επιλεγμένες πλευρές της σχέσης «γυναίκα και πολιτική» και κυρίως όσον αφορά στην εκλογική συμπεριφορά τους. Το ενδιαφέρον των μελετητών επικεντρώνεται κυρίως στην πολιτική συμπεριφορά και ιδιαίτερα στην εκλογική, και αυτό πάντα με μέτρο σύγκρισης τις αντίστοιχες παραμέτρους της πολιτικής συμπεριφοράς των ανδρών. Οι γυναίκες δεν αντιμετωπίζονται ως αυτόνομα πολιτικώς δρώντα άτομα¹⁰. Μπορεί από την περίοδο του μεσοπολέμου να εξετάζεται η «γυναικεία» ψήφος αλλά είναι πάντα σε αντιπαραβολή προς την «ανδρική»¹¹.

⁸ Παντελίδου- Μαλούτα, Μ. (1992) «*Η πολιτική φυσιογνωμία των Ελληνίδων*», Gutenberg, Αθήνα, σελ. 30.

⁹ Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. (1987) *όπ.π.*, σελ.3.

¹⁰ Στο ίδιο, σελ.5.

¹¹ Βλ. σχετικά με το θέμα Νικολακόπουλος, Η. (2000) *Κόμματα και βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα 1946-1964. Η εκλογική γεωγραφία των πολιτικών δυνάμεων*, Τρίτη έκδοση, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα, σελ.226, υποσημ.30. Η ανάλυση της «γυναικείας» ψήφου έχει αποτελέσει ένα από τα κεντρικά θέματα των εκλογικών μελετών, ήδη από την περίοδο του μεσοπολέμου, αλλά εξετάζεται σε

Ωστόσο θεωρούμε ότι από τη δεκαετία του '70 παρατηρείται μια νέα τάση αναφορικά με την επιστημονική ενασχόληση με τις γυναίκες ως αντικείμενο πολιτολογικού ενδιαφέροντος. Οι γυναίκες αποτελούν το αντικείμενο διερεύνησης ακαδημαϊκών, δημοσιογράφων και επιστημόνων. Το λεγόμενο «Gender»¹² ενώ βρισκόταν στο περιθώριο του ενδιαφέροντος, άρχισε σιγά-σιγά να εντάσσεται στη θεματολογία της Πολιτικής Επιστήμης και γενικότερα των Κοινωνικών Επιστημών¹³. Τις θεωρητικές επεξεργασίες ακολούθησαν συγκεκριμένες πολιτικές πρακτικές, που εκφράστηκαν μέσα από τη δημιουργία γυναικείων κινημάτων που, εκτός από την διατύπωση ενός νέου λόγου, είχαν το αίτημα της υλοποίησης συγκεκριμένων αιτημάτων. Οι διαφορετικές τάσεις του φεμινιστικού κινήματος ανάλογα με τις θεωρητικές καταβολές τους ή τις πολιτικές τους προτεραιότητες, επηρεάστηκαν από τις αλλαγές που έφεραν οι εμπειρίες της πολιτικής παρέμβασης. Άλλοτε μετεξελίχθηκαν, άλλοτε ξεπεράστηκαν ή εμφανίστηκαν νέες¹⁴.

Η Ελληνίδα και η πολιτική

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο αναπτύχθηκε το φεμινιστικό κίνημα και στην Ελλάδα από τη Μεταπολίτευση και μετά.

Στην Ελλάδα, παρά τον πρώιμο χαρακτήρα της κατάκτησης του δικαιώματος ψήφου των ανδρών, παρατηρείται η σημαντική καθυστέρηση στο αντίστοιχο δικαίωμα των γυναικών. Ο ανδρικός πληθυσμός εμφανιζόταν ως ανεξάρτητος και είχε δικαίωμα να εγγραφεί στους εκλογικούς καταλόγους ήδη από το 1844 και με το Σύνταγμα του 1864, που θεωρείται το πιο προωθημένο στην Ευρώπη, αναγνωρίζεται το δικαίωμα ψήφου τους. Οι γυναίκες αποκτούν πλήρη πολιτικά δικαιώματα με τον νόμο 2159/1952 και για πρώτη φορά ψηφίζουν το 1956¹⁵.

Η πορεία του αυτόνομου φεμινιστικού κινήματος, παρά τις ιδιαίτερες πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες της ελληνικής πραγματικότητας, διατύπωσε νέες αναλύσεις, ανέδειξε νέες μορφές οργάνωσης και δράσης και διεκδίκησε συγκεκριμένα αιτήματα. Όπως συνέβη και σε άλλες χώρες, έτσι και οι Ελληνίδες μέσα από τις πολιτικές τους κινήσεις ζητούσαν επαναπροσδιορισμό της πολιτικής,

---

αντιπαραβολή προς την «ανδρική» (πρβλ. Tingsten, H. (1937) *Political Behavior. Studies in Election Statistics*, London, σελ. 10-78)

¹² Θα πρέπει να επισημανθεί η διάκριση ανάμεσα στο sex (φύλο) και στο gender (κοινωνικό φύλο). Το δεύτερο εισάγεται για να εκφράσει την ιδέα ότι η υποταγή, η κατωτερότητα των γυναικών δεν προέρχεται από τη φύση, αλλά είναι κοινωνικές, πολιτισμικές, πολιτικές και ιστορικές κατασκευές, βλ. χαρακτηριστικά Bock, G. (1993) «Πέρα από τις διχοτομίες. Προοπτικές στην ιστορία των γυναικών, *Δίμη* 6, σελ. 53-83.

¹³ Githens, M. / Lovenduski, J. / Norris, P. (1994) *Different roles, different voices. Women and Politics in the U.S and Europe*, Harper Collins, σελ. IV (Introduction).

¹⁴ Αβδελά, Ε. (1989) «Για την κρίση», *Δίμη* 4, σελ.6.

¹⁵ Η καθυστέρηση είναι ενδεικτική, αν συγκριθεί και με άλλες χώρες. Οι Φιλανδές αποκτούν το δικαίωμα ψήφου ήδη από το 1906, οι Γερμανίδες το 1919, οι Αγγλίδες το 1928 οι Γαλλίδες το 1944 και οι Ιταλίδες το 1945. Βλ. Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. (1989) *όπ.π.*, σελ 7-8.

αυτονομία από τους άνδρες, τα κόμματα και το κράτος, καθώς και ανάπτυξη νέων μορφών άμεσης παρέμβασης¹⁶.

Η γυναικεία συμμετοχή στα πολιτικά δρώμενα της χώρας έγινε για πρώτη φορά αντικείμενο διερεύνησης κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '60. Ένας Αμερικάνος πολιτικός επιστήμονας, ο Roger Burk (1961), μελέτησε τις γυναίκες των Βαλκανικών χωρών κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '50, και ήταν ο πρώτος που εξέτασε συστηματικά την πολιτική συμμετοχή των Ελληνίδων. Η έρευνά του, που πραγματοποιήθηκε με δείγμα 25 κομμουνίστριες πολιτικές κρατούμενες, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι κύριοι λόγοι ένταξής τους στο συγκεκριμένο πολιτικό κόμμα (ΚΚΕ), ήταν οικονομικοί. Ο Burk θεώρησε ότι μια σειρά από παράγοντες, όπως η θρησκεία και το πελατειακό σύστημα της χώρας, τις εμπόδισαν από μία συνειδητοποιημένη και ενεργή πολιτική συμμετοχή. Παρόμοια συμπεράσματα παρουσίαζε και η μελέτη του Αμερικανού Keith Legg (1969). Διαπίστωσε ότι οι κυρίαρχες πολιτικές στάσεις της εποχής, τόσο για άνδρες, όσο και για γυναίκες αστικών και αγροτικών περιοχών, στηρίζονταν στις πελατειακές σχέσεις¹⁷.

Το 1975, η Κούλα Παπαδοπούλου μελέτησε την κοινωνική και πολιτική συμπεριφορά των Ελληνίδων κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '70, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι η πολιτική συμμετοχή των γυναικών αυξήθηκε μετά την πτώση της δικτατορίας, μετά δηλαδή το 1974. Στην αρχή της δεκαετίας του '80, η πολιτικός Βιργινία Τσουδερού, στη μελέτη της για τη γυναικεία πολιτική συμμετοχή, έδειξε ότι τόσο κοινωνικοοικονομικοί, όσο και παραδοσιακοί παράγοντες έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωσή της. Η Πολιτική Επιστήμων Νίκη Καλτσόγια-Τουρναβίτη το 1982, στην ιστορική ανάλυση της για το φεμινισμό στην Ελλάδα, θεωρεί ως αποκλειστικά υπεύθυνο για την καθυστέρηση της ανάπτυξης της γυναικείας πολιτικής συμμετοχής το πολιτικό σύστημα¹⁸.

Αντικείμενο της μελέτης επισκόπησης

Τις πρώτες μελέτες ακολούθησαν και άλλες, με αντικείμενο διερεύνησης τη γενικότερη πολιτική θέση της γυναίκας, αλλά και τις ειδικότερες πτυχές της σχέσης της με την πολιτική.

---

¹⁶ Αβδελά, Ε. (1989) *όπ.π.*, σελ. 7.

¹⁷ Papageorgiou, Y. (1985) *Political involvement of Greek women: a statistical analysis of socio-demographic, ecological, attitudinal relationships*, Διδακτορική Διατριβή, The Florida State University-College of Social Sciences, σελ.29-30.

¹⁸ Στο ίδιο, σελ.31,32,34,35 και 36.

Σκοπός της παρούσας βιβλιογραφικής επισκόπησης είναι να παρουσιάσει βιβλία, επιστημονικά κείμενα, μελέτες, έρευνες, διατριβές και άρθρα που αφορούν τις παρακάτω θεματικές:

- η εξέλιξη της γυναικείας ψήφου, όχι μόνο μέσα από τη σύγκριση της με την αντίστοιχη των ανδρών, αλλά αυτή καθαυτήν.
- τη γυναικεία πολιτική συμμετοχή και συμπεριφορά.
- τη συμμετοχή τους στα εθνικά κοινοβούλια, στο ευρωκοινοβούλιο και σε υπουργικά αξιώματα.
- το ζήτημα της εκπροσώπησης των γυναικών στα κόμματα, στα κέντρα λήψης αποφάσεων.

Το θεωρητικό πλαίσιο των θεματικών της μελέτης επισκόπησης

Θεωρείται η μεταβλητή του φύλου ως μια ουσιώδης κοινωνική διαιρετική τομή («Cleavage») που μπορεί να επηρεάσει πολιτικές στάσεις, κοινωνικές αξίες, εκλογική συμπεριφορά και κομματικές προτιμήσεις στο επίπεδο τόσο των μαζών όσο και των ελίτ;

Στον τομέα της διερεύνησης της πολιτικής και εκλογικής συμπεριφοράς των γυναικών έχουν διατυπωθεί ορισμένες «κλασσικές» θέσεις. Αυτές είναι οι εξής: α) οι γυναίκες ψηφίζουν συντηρητικότερα απ' ότι οι άνδρες, β) ψηφίζουν λιγότερο, γ) ψηφίζουν ό,τι οι άνδρες τους, δ) οι γυναίκες είναι α-πολιτικές, ε) οι γυναίκες είναι ηθικές, στ) είναι πολιτικά ανώτερες από τους άνδρες. Η συντηρητικότητα της γυναικείας ψήφου και τα χαμηλά ποσοστά εκλογικής συμμετοχής τους αποτελούν τα δύο βασικότερα στερεότυπα που αναπαράγονται στη βιβλιογραφία ¹⁹.

Σε αυτό το σημείο ενδιαφέρον έχει να επισημανθεί η «ακραία» κατά τη γνώμη μας θέση του καθηγητή Β. Φίλια. Εξετάζοντας αν υπάρχει βαθμός αυτονομίας της γυναικείας ψήφου, τονίζει: «Το πρόβλημα με τη γυναικεία ψήφο δεν είναι ότι είναι αναποφάσιστη, αλλά ότι εξακολουθεί, παρά τις βαθύτατες διαφοροποιήσεις στην ελίτ να είναι ετεροπροσδιορισμένη. Η ψήφος της «παρακολουθεί» εκείνη του άνδρα.» Στηρίζει την άποψή του στο γεγονός ότι η μέση γυναίκα ελληνίδα έχει τους βασικούς προσανατολισμούς, που καθορίστηκαν από τη διαδικασία κοινωνικοποίησής της. Έμαθε ότι ο κόσμος της πολιτικής είναι του άνδρα και τον αντιμετωπίζει σαν κάτι το δευτερεύον και περιθωριακό²⁰.

Οι δύο τελευταίες δεκαετίες ανατρέπουν πολλές από τις παραπάνω παγιωμένες δοξασίες αναφορικά με την πολιτική και εκλογική συμπεριφορά των γυναικών. Μέσα

¹⁹ Randall, V, *ό.π.π.*, ό.π. 35-59.

²⁰ Φίλιας, Β. (1993) *Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα σελ. 92.

από την παρούσα βιβλιογραφική επισκόπηση, αναδεικνύονται οι διαφορετικές αυτές απόψεις σχετικά με το ζήτημα της γυναικείας πολιτικής και εκλογικής συμπεριφοράς.

Για τη γυναικεία πολιτική συμμετοχή, έχουν διατυπωθεί διάφορες θεωρητικές προσεγγίσεις.

Η P. Norris διακρίνει τρεις: η πρώτη, η «**παραδοσιακή**» προσέγγιση, εντοπίζεται κατά τη διάρκεια των δεκαετιών του '50 και του '60. Οι υποστηρικτές της τονίζουν ότι οι γυναίκες ενδιαφέρονται και συμμετέχουν λιγότερο στις καθιερωμένες και συμβατικές μορφές πολιτικής (π.χ. βουλευτικά αξιώματα, ηγεσία πολιτικών κομμάτων, προεκλογικές εκστρατείες).

Από τη δεκαετία του '70 εντοπίζεται μια δεύτερη προσέγγιση που χαρακτηρίζεται ως «**ριζοσπαστική**». Σύμφωνα με αυτή, οι γυναίκες δεν συμμετέχουν λιγότερο σε σχέση με τους άνδρες. Αντίθετα συμμετέχουν διαφορετικά. Η ριζοσπαστική άποψη θεωρεί ότι πρέπει να μετατοπιστεί το ενδιαφέρον από τις καθιερωμένες μορφές πολιτικής συμμετοχής, σε μια πιο ευρεία έννοια της πολιτικής (συμμετοχή σε εθελοντικές οργανώσεις, ad hoc οργανώσεις, ομάδες διαμαρτυρίας).

Η τρίτη προσέγγιση αποκαλείται «**ρεβισιονιστική**». Αποδέχεται ότι οι γυναίκες κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '50 συμμετείχαν λιγότερο στην μαζική πολιτική δραστηριότητα. Ωστόσο υποστηρίζει την άποψη ότι η σημασία που δόθηκε στο participation gap ήταν υπερβολική. Στο πέρασμα του χρόνου το εν λόγω χάσμα «έκλεισε» λόγω των σημαντικών κοινωνικών αλλαγών στον κύκλο ζωής των γυναικών. Επομένως η τρίτη άποψη τονίζει περισσότερο τις ομοιότητες παρά τις διαφορές στην πολιτική συμμετοχή και συμπεριφορά των γυναικών και ανδρών κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80 ²¹.

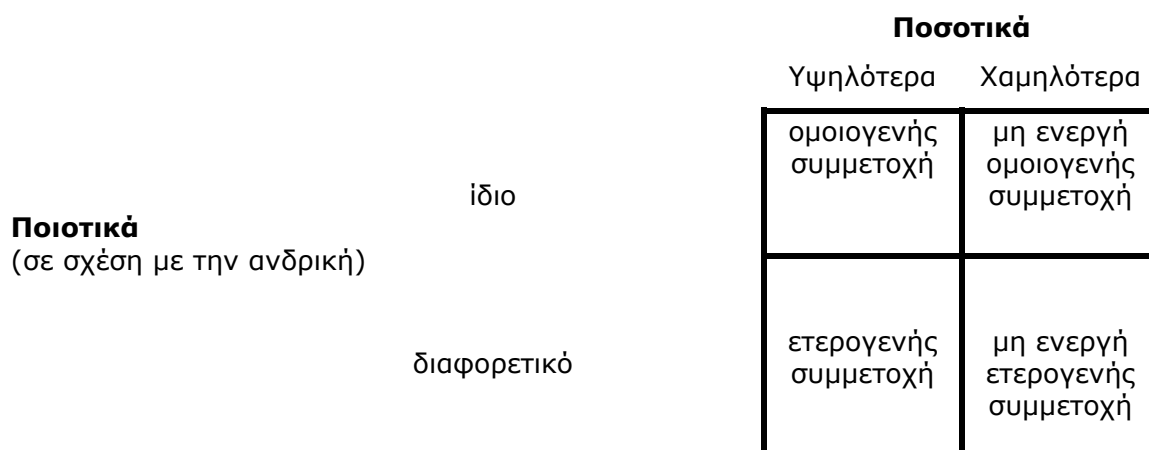
Στα σχήματα που ακολουθούν, παρουσιάζονται τόσο η σχέση πολιτικής συμμετοχής και γυναικών (σχήμα 1), όσο και οι διαστάσεις των προσδιοριστικών παραγόντων της πολιτικής συμμετοχής των γυναικών (σχήμα 2).

Σχήμα 1 ²².

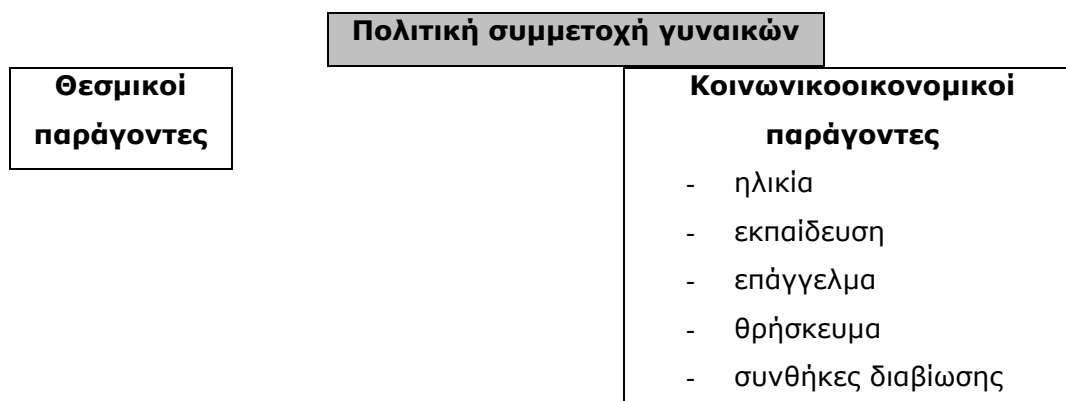
²¹ Githens, M. / Lovenduski, J. / Norris, P. (1994) *Different roles, different voices. Women and Politics in the U.S and Europe*, Harper Collins, σελ 25-26 και Norris, P. (1991) «Gender Differences in Political Participation In Britain: traditional, radical, revisionist Models», *Government and Opposition* 26 (1), σελ. 56-74.

²² Έκδοση Συμβουλίου της Ευρώπης-Διεύθυνση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων: *The situation of Women in the Political process in Europe* (1984), Directorate of Human Rights- Council of Europe, Strasburg, Part I : An Analysis of the political Behaviour of women in Europe, όää.34.

**Πολιτική
κουλτούρα**

Σχήμα 2 ²³.

Όσον αφορά στη συμμετοχή της γυναίκας τη συμμετοχή τους στα εθνικά κοινοβούλια, στο ευρωκοινοβούλιο και σε υπουργικά αξιώματα και την εκπροσώπησή τους στα κόμματα και στα κέντρα λήψης αποφάσεων, σύμφωνα με τη βιβλιογραφία παρατηρείται υποαντιπροσώπευσή τους. Οι σύγχρονες ανεπτυγμένες δημοκρατικές κοινωνίες δείχνουν ένα πραγματικό «δημοκρατικό έλλειμμα»: αυτό του βαθμού συμμετοχής των γυναικών.

Το γράφημα που ακολουθεί είναι χαρακτηριστικό της παραπάνω διαπίστωσης.

²³Hoecker, B. (1995) *Politische Partizipation von Frauen. Kontinuität und Wandel des Geschlechterverhältnisses in der Politik*, Opladen, όαλ 28.

Η μεθοδολογία της μελέτης επισκόπησης

Η μεθοδολογία της παρούσας μελέτης επισκόπησης χωρίζεται στα παρακάτω στάδια:

- συλλογή του υλικού από βιβλιοθήκες, αρχεία, ερευνητικά κέντρα και βιβλιοπωλεία. Πηγές για τη συγκέντρωση του υλικού μας αποτέλεσαν συγκεκριμένα οι βιβλιοθήκες: της Γενικής Γραμματείας Ισότητας, του Πολιτικού Τμήματος Πανεπιστημίου Αθηνών και του Παντείου Παν/μίου, του Ιδρύματος Μεσογειακών Μελετών, του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών, των γραφείων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, του Συνδέσμου για τα Δικαιώματα της Γυναίκας, του Γυναικείου Αρχείου «Δελφύς», του Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης (ΕΚΤ), καθώς και τα προσωπικά αρχεία της κοινωνιολόγου Αφροδίτης Τεπέρογλου και του πολιτικού αναλυτή Ηλία Νικολακόπουλου.
- αποδελτίωση του υλικού και χωρισμός του σε επιμέρους κατηγορίες:
  - α. βιβλιογραφία
    - ◆ Βιβλίο (επιμέρους διάκριση σε επιστημονικό και λογοτεχνικό)
    - ◆ Κεφάλαιο σε βιβλίο
    - ◆ Άρθρο σε επιστημονικό περιοδικό
    - ◆ Ομιλίες- Άρθρα από πρακτικά συνεδρίων
    - ◆ Μελέτη-άρθρο σε συλλογικό τόμο
    - ◆ Έρευνα
    - ◆ Διατριβή
    - ◆ Έκθεση
    - ◆ Έντυπο Ευρωπαϊκής Επιτροπής
  - β. φεμινιστικά περιοδικά
    - ◆ γραπτό τεκμήριο
    - ◆ ιστορικά (γραπτά ή από ομιλίες) τεκμήρια
    - ◆ σχόλιο /είδηση
    - ◆ ειδήσεις
    - ◆ editorial
    - ◆ είδηση/ δραστηριότητες και τι είδος: π.χ αποσπάσματα από ομιλίες
    - ◆ σχόλιο /προτρεπτικό μανιφέστο (προτρέπει για δράση, αγώνες, συμμετοχή , κινητοποίηση)
    - ◆ χρονογράφημα
    - ◆ μελέτη
    - ◆ μελέτη / έκθεση
    - ◆ μελέτη / σχόλιο (κατάθεση έντονης προσωπικής γνώμης, περισσότερο προτρεπτικό και λιγότερο επιστημονική τεκμηρίωση)
    - ◆ έρευνα
    - ◆ συνεντεύξεις, αποσπάσματα από συνεντεύξεις
    - ◆ ομιλίες, αποσπάσματα από ομιλίες δημόσιας συζήτησης
    - ◆ πληροφοριακό υλικό (π.χ. φυλλάδια από προεκλογικές εκστρατείες)
    - ◆ μανιφέστο/ πληροφοριακό υλικό (π.χ. διακηρύξεις γυναικείων σωματείων)

Από το προς εξέταση υλικό εξαιρέθηκαν τα ποικίλης ύλης γυναικεία περιοδικά.

- συγκέντρωση μέρους διεθνούς βιβλιογραφίας και καταγραφή των θεωρητικών προσεγγίσεων του θέματος.
- εντοπισμός και διατύπωση κενών, δυσκολιών και ελλείψεων.
- διατύπωση προτάσεων και συμπερασμάτων.

Η γυναικεία ψήφος

Από τη δεκαετία του '80, εντοπίζεται στην αμερικανική βιβλιογραφία ο όρος «Gender Gap» που μεταφράζεται ως «χάσμα των φύλων»²⁴. Πρόκειται για ένα εννοιολογικό εργαλείο που διατυπώθηκε όταν κλονίστηκε η βασική υπόθεση που κυριαρχούσε στην παραδοσιακή πολιτολογική θεώρηση περί του δεδομένου συντηρητισμού των γυναικών. Το Gender Gap παραπέμπει στην αύξηση της απόκλισης ανδρικής και γυναικείας ψήφου με υπεροχή των γυναικών στην «φιλελεύθερη/αριστερή», σε μια συγκυρία στην οποία τονίζονται ως εκλογικά διακυβεύματα θέματα, περισσότερο «γυναικεία», όπως είναι το περιβάλλον, τα πυρηνικά, ο αφοπλισμός, οι περικοπές στις παροχές του κράτους πρόνοιας, η εκπαίδευση.

Σημαντικές διαφοροποιήσεις παρατηρούνται και μεταξύ των γυναικών: οι μεγαλύτερες σε ηλικία γυναίκες διακρίνονται για τις παραδοσιακές τους αντιλήψεις. Οι ίδιες υποστηρίζουν περισσότερο και τα συντηρητικά κόμματα. Από την άλλη πλευρά οι νέες και μορφωμένες γυναίκες επιλέγουν με περισσότερο ορθολογικά κριτήρια το κόμμα που θα υποστηρίζουν και οι διαφοροποιήσεις στην εκλογική τους συμπεριφορά με εκείνη των ανδρών είναι λίγες.

Όπως φαίνεται από τον παρακάτω πίνακα που προκύπτει από δημοσίευτα στοιχεία exit rolls του Mega, το 45,1% των γυναικών ψήφισε ΠΑΣΟΚ και το 43,1% ΝΔ.. Αν εξετάσει κανείς τη γυναικεία ψήφο κατά ηλικιακή κατηγορία, μπορεί να διαπιστώσει ότι οι ηλικίες 35-44 και 45-54 ψήφισαν «ριζοσπαστικότερα». Πρόκειται για τις ηλικιακές κατηγορίες στις οποίες ως προς τις γυναικείες ψήφους υπερτερεί το ΠΑΣΟΚ, ενώ το ΚΚΕ και ο ΣΥΝ κερδίζουν την εύνοια των γυναικών στις ηλικίες 25-34 και 35-44. Αντίθετα, η ΝΔ επικρατεί στις ηλικίες πάνω από τα 55 (51,7% και 47,3%).

---

²⁴ Το Gender Gap διατυπώθηκε ως όρος στις Η.Π.Α, μετά τις εκλογές του 1980, όπου το 54% των ανδρών ψήφισε τον Ρεπουμπλικάνο R. Reagan και το 46% των γυναικών τον Δημοκρατικό J. Carter. Στις εκλογές του 1996 διατυπώθηκε και ο όρος «Gender canyon» ακριβώς γιατί η διαφορά έφτασε το 11 % (το 54% των γυναικών ψήφισε τον Clinton, σε σχέση με το 43% των ανδρών) .Βλ. σχετικά με το θέμα, Greenberg, A., « Deconstructing the Gender Gap», **Σφάλμα! Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης.**

Σε σχέση με τους άνδρες, οι γυναίκες ψήφισαν πιο «αριστερά», προτιμώντας το ΠΑΣΟΚ και το Συνασπισμό, ενώ ίδιο ποσοστό συγκέντρωσε η ΝΔ από άνδρες και γυναίκες.

Παρόμοια αποτελέσματα παρουσιάζουν και τα exit rolls των βουλευτικών εκλογών του 1996, όταν το 42,9% των γυναικών ψήφισε ΠΑΣΟΚ και το 39% ΝΔ. Το μεγαλύτερο ποσοστό της γυναικείας ψήφου για το ΠΑΣΟΚ παρατηρείται στην ηλικιακή κατηγορία 35-44, ενώ για τη ΝΔ στις ηλικίες 55-64.

Η μεγαλύτερη απόκλιση στις ψήφους ανδρών-γυναικών παρατηρούνται κατά τις βουλευτικές εκλογές του 2000 στις μικρές ηλικίες, σε αντίθεση με την υπόθεση που ισχυριζόταν το αντίθετο. Κατά 3,2% διαφοροποιείται υπέρ του ΠΑΣΟΚ η γυναικεία ψήφος στις ηλικίες 18-24, 4,4% και 3,3% για τις γυναίκες από 35-44. Στις μεγαλύτερες ηλικίες, οι διαφορές μειώνονται.

Ψήφοι κατά φύλο και ηλικίες για ΠΑΣΟΚ -2000		
	Άνδρες	Γυναίκες
18-24	42,7%	45,4%
25-34	40,7%	45,1%
35-44	43,6%	46,9%
45-54	44,9%	45,8%
55-64	39,9%	40,4%
65-99	42,9%	44,6%

Όσον αφορά στις ψήφους της ΝΔ, κατά τις βουλευτικές εκλογές του 2000, οι μεγάλες αποκλίσεις παρατηρούνται από την ηλικιακή κατηγορία 25-34, αλλά επιτείνονται στις μεγαλύτερες ηλικίες. Στον παρακάτω πίνακα, φαίνονται ότι οι γυναίκες μεγαλύτερης ηλικίας είναι συντηρητικότερες από τους συνομήλικούς τους άνδρες.

Ψήφοι κατά φύλο και ηλικίες για ΝΔ -2000		
	Άνδρες	Γυναίκες
18-24	44,4%	43,8%
25-34	45,3%	41,5%
35-44	39,3%	37,4%
45-54	38,3%	43,7%

55-64	48,8%	51,7%
65-πάνω	44,3%	47,3%

Βουλευτικές εκλογές Απριλίου 2000

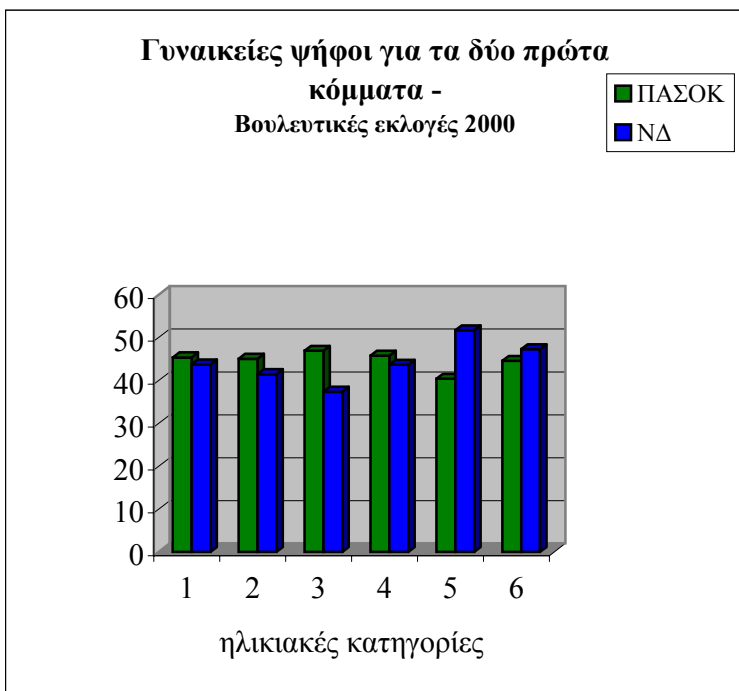
ΣΥΝΟΛΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ²⁵

Δείγμα	απόλυτοι αριθμοί	%	ΠΑΣΟΚ	ΝΔ	ΚΚΕ	ΣΥΝ	ΔΗΚΚΙ	Άλλο
	13284	100	43,6	43,1	5,5	3,1	2,7	2
Φύλο								
Άνδρες	7357	100	42,5	43,1	6	2,8	3,1	2,6
Γυναίκες	5927	100	45,1	43,1	4,9	3,5	2,2	1,3
Ηλικία								
18-24	1482	100	44,1	44,1	4,3	2,3	1,9	3,3
25-34	3012	100	42,8	43,5	4,6	3	3	3,1
35-44	2854	100	45,1	38,4	6,2	5,3	2,6	2,4
45-54	2542	100	45,3	40,8	5,9	3,5	3,2	1,3
55-64	1781	100	40,1	49,9	5,1	1,6	2,5	0,8
65-πάνω	1612	100	43,4	45,4	6,9	1,2	2,3	0,8

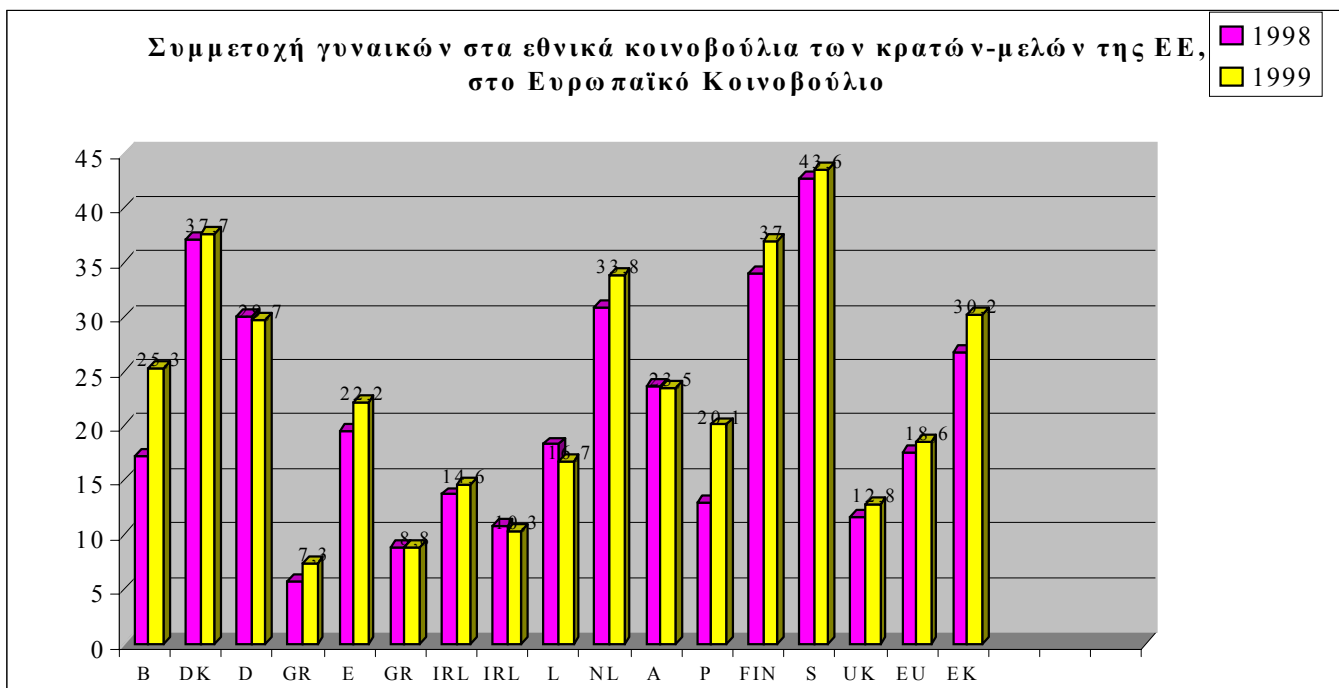
Ηλικία/ φύλο

Άνδρες								
18-24	752	100	42,7	44,4	3,8	1,8	2,7	4,5
25-34	1574	100	40,7	45,3	4	2,2	3,2	4,6
35-44	1529	100	43,6	39,3	6,3	5	2,7	3,1
45-54	1363	100	44,9	38,3	7,8	3,9	3,5	1,6
55-64	1076	100	39,9	48,8	5,5	1,4	3,3	1
65-99	1064	100	42,9	44,3	8,1	1,1	2,7	0,8
Γυναίκες								
18-24	731	100	45,4	43,8	4,8	2,7	1,1	2,1
25-34	1438	100	45,1	41,5	5,4	3,8	2,7	1,5
35-44	1325	100	46,9	37,4	6	5,6	2,5	1,6

²⁵ Από το προσωπικό αρχείο του Ηλία Νικολακόπουλου, δημοσίευτα στοιχεία από exit polls του ΜΕΓΑ, 9/4/2000.

Όπου 1=18-24, 2=25-34, 3=35-44,4=45-54,5=55-64,6=65-99.

1. ΦΕΜΙΝΙΣΤΙΚΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Ο ΑΓΩΝΑΣ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ

Περιοδικό του «Συνδέσμου για τα δικαιώματα της Γυναίκας». Πρωτοεκδόθηκε τον Αύγουστο-Σεπτέμβριο του 1923, διεκόπη και επανακυκλοφόρησε στο τέλος της δεκαετίας του '70 και φιλοξένησε στις σελίδες του πολύ σημαντικά ονόματα του ελληνικού γυναικείου χώρου. Συνεχίζει να εκδίδεται.

- *«Η Ευρώπη για τις γυναίκες. Τα συνδικάτα επιθυμούν να πολεμήσουν τη διάκριση εις βάρος των γυναικών.»*, **τ. 4**, Οκτ-Δεκ 1979, σελ.23 (είδος: είδηση).

Τα συνοπτικά αποτελέσματα της Ευρωπαϊκής εκδήλωσης με θέμα «Η Ευρώπη για τις γυναίκες», που διεξήχθη το Μάρτιο του 1979 στο Εξ-λα-Σαπέλ. Την εκδήλωση επιμελήθηκε η «Επιτροπή Γυναικών του Περιφερειακού Συνδικαλισμού Συμβουλίου Μόζα-Ρήνου». Τα συνδικαλιστικά στελέχη από τη Γερμανία, το Βέλγιο και την Ολλανδία αποφάσισαν την πρόθεσή τους να πολεμήσουν τη διάκριση σε βάρος των γυναικών, με την ομόφωνη αποδοχή μιας απόφασης που αντιμετωπίζει τα προβλήματα της ισότητας στην εργασία και ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες.

- *«Εξήντα χρόνια δράσης»- «Ο αγώνας για τη ψήφο»*, **τ.7-8**, Οκτ-Δεκ. 1980, σελ.2-4 (είδος: σχόλιο/ είδηση)

Παρουσιάζεται σύντομο ιστορικό του Σ.Δ.Γ. και οι ενέργειές του για την κατάκτηση ίσων πολιτικών δικαιωμάτων για τις γυναίκες. Η κατάκτηση της γυναικείας ψήφου.

- *«Αποσπάσματα από το «Γυναίκα και ψήφος» της Μαρίας Νεγροπόντη (Αύγουστος 1921)»*, **τ.7-8**, Οκτ-Δεκ. 1980, σελ. 10-11 (είδος: γραπτό τεκμήριο)

- *«Σκέψεις πολιτικών της εποχής εκείνης για την ισοπολιτεία των γυναικών»* **τ. 7-8**, Οκτ-Δεκ. 1980, σελ. 11-12 (είδος: ιστορικά τεκμήρια)

Παρατίθενται αποσπάσματα από την αγόρευση του Ελευθερίου Βενιζέλου στη

Συνεδρία της Βουλής της 28^{ης} Ιανουαρίου 1920 και του Δ. Γούναρη , Υπουργού Δικαιοσύνης και εισηγητού της προτάσεως για παροχή δικαιωμάτων στη γυναίκα (19.5.1922)

· « *Αι γυναίκες και η Ψήφος*» **τ.7-8**, Οκτ-Δεκ. 1980, σελ. 17 (είδος: Χρονογράφημα)

Από τον Πικουίκ στην «Καθημερινή» της 16.7.1924.

• **τ. 9-10**, Απρ- Ιούν. 1981, σελ.3 (είδος: σύνθημα)

Σύνθημα απευθυνόμενο στα κόμματα για μεγαλύτερη συμμετοχή γυναικών στους εκλογικούς συνδυασμούς για τις βουλευτικές εκλογές.

· Γιωτοπούλου- Μαραγκοπούλου, Α. «*Γυναίκες και Πολιτική*».Ελληνίδες! Συνειδητοποιήστε τη δύναμη της ψήφου σας! Είμαστε το 51% των Ψηφοφόρων. Μη Ψηφίζεται υποψηφίους ή Υποψήφιος που αντιστρατεύονται την ισότητα των φύλων», **τ. 11**, Ιουλ-Σεπτ.1981, σελ.1-2 (είδος:σχόλιο/προτρεπτικό μανιφέστο)

Η σημασία της ενεργούς συμμετοχής των γυναικών στην πολιτική. Παρουσιάζονται οι ανασταλτικοί μηχανισμοί που απομακρύνουν τις γυναίκες από την πολιτική. Προτροπές της κ. Γιωτοπούλου- Μαραγκοπούλου: «Οι Ελληνίδες ζητούν τη θέση που τους ανήκει»

· Γιωτοπούλου- Μαραγκοπούλου, Α.« *Μετά τις εκλογές*», **τ. 12**, Οκτ-Δεκ.1981, σελ.1-2 (είδος: μελέτη)

Αποτίμηση των εκλογών του 1981 από την οπτική γωνία του γυναικείου κινήματος. Χαμηλός αριθμός γυναικείων υποψηφιοτήτων στα μεγάλα κόμματα, σε σύγκριση με τα μικρότερα. Τονίζεται η μεγαλύτερη προθυμία των γυναικών να αναμιχθούν ενεργά στην πολιτική.

· Μηνιάτη, Α. «*Ιστορία της Γυναικείας Ψήφου στη Χώρα μας*», **τ. 12**, Οκτ-Δεκ.1981, σελ.13-14 (είδος: μελέτη)

Παράθεση της ιστορικής πορείας κατάκτησης του δικαιώματος ψήφου για τις Ελληνίδες. Στοιχεία του αρχείου της Ρουσοπούλου Αγνής.

· «*Συγκέντρωση γνωριμίας με υποψήφιος βουλευτίνες*», **τ. 12**, Οκτ-Δεκ.1981, σελ.17-19 (είδος: είδηση/ δραστηριότητες του Συνδέσμου /αποσπάσματα από ομιλίες)

Παρουσίαση της εκδήλωσης του Συνδέσμου (5.10.1981), όπου κλήθηκαν οι γυναίκες υποψήφιος βουλευτίνες όλων των κομμάτων για να κάνουν γνωστούς τους

στόχους τους. Στο άρθρο παρατίθενται οι απόψεις ορισμένων βουλευτινών από όλα τα κόμματα.

· Νέα από παντού: «Ολλανδία-6 γυναίκες μέλη της Κυβέρνησης», « Αγγλία- Οι γυναίκες στη δημόσια διοίκηση», « Ιταλία- Μία μόνο γυναίκα αντιπρόεδρος κοινοβουλευτικές Επιτροπής», « Νορβηγία- Τέσσερις γυναίκες υπουργοί», **τ. 12**, Οκτ-Δεκ.1981, σελ. 31 (είδος: ειδήσεις)

· Μαρία ντε Λούρντε Πιντασίλγκο, μετάφραση της Ρένας Λάμψα από το περιοδικό Femmes en Movement, « *Γυναίκες και Πολιτική*», τ.13, Ιαν.- Μάρτ. 1982, σελ. 13-15 (είδος: μελέτη)

Η Πιντασίλγκο διατέλεσε για ένα σύντομο χρονικό διάστημα Πρωθυπουργός στην Πορτογαλία. Εξετάζει αν, που και πως η επέμβαση των γυναικών στην πολιτική ζωή φέρνει νέα στοιχεία στην κοινωνικοπολιτική σκηνή. Τονίζονται οι διαστάσεις : «Η κατάργηση των απαγορεύσεων», «Η ποιοτική άνοδος» «Από την μηχανική στην δημιουργική εξουσία»

· Έρευνα : « *Η Ελληνίδα στην Πολιτική* » , **τ. 15**, Ιουλ- Σεπτ. 1982, σελ. 2-11 και 21 (είδη: έρευνα-συνεντεύξεις)

Περιλαμβάνονται:

1.Κούρκουλα, Χρ. «Η πολιτική Συμπεριφορά της Ελληνίδας», σελ.2-6 και 21

2.Λάμψα, Ρ. Συνεντεύξεις με τις Λαμπράκη, Ε., Συνοδινού, Α., Δαμανάκη, Μ., σελ.7-10

3.Απαντήσεις σε ερωτήματα της Νικολακέας Φ. από εκπροσώπους των 3 μεγάλων κομμάτων, σελ.10-11

Παρατίθεται συνοπτικός πίνακας με τη γυναικεία συμμετοχή (υποψήφιος-εκλεγμένες) από το 1952 ως το 1981.Τα συμπεράσματα της έρευνας συνοψίζονται στα εξής παρακάτω σημεία:

- σταθερή αύξηση στη συμμετοχή τω υποψηφίων γυναικών στις εκάστοτε εκλογές

- τα μεγάλα κόμματα περιλαμβάνουν στους συνδυασμούς τους μικρότερο αριθμό γυναικών υποψηφίων αναλογικά και σε σύγκριση με τα μικρότερα

- έντονα πελατειακός χαρακτήρας στις μη αστικές περιοχές, που δε δίνει περιθώρια να εκλεγούν γυναίκες. Οι γυναίκες βουλευτές (η μελέτη είναι από 1974 ως και τις εκλογές του 1981) εκλέγονται κατ' αποκλειστικότητα στα

μεγάλα αστικά κέντρα

- αυξάνει προοδευτικά η εμπιστοσύνη του άνδρα ψηφοφόρου προς τις γυναίκες υποψήφιας
- τα γυναικεία ποσοστά συμμετοχής τείνουν να είναι υψηλότερα των ανδρικών
- βασικά χαρακτηριστικά της γυναικείας εκλογικής συμπεριφοράς είναι ότι αποφεύγουν να δίνουν τη ψήφο τους τόσο σε ακραίες αριστερές όσο και σε ακραίες δεξιές παρατάξεις. Οι γυναίκες των μη αστικών και αγροτικών περιοχών ψήφισαν πιο συντηρητικά από τις γυναίκες των αστικών
- η κ. Κούρκουλα συμπεραίνει ότι η ελληνίδα έχει κάνει σημαντικά βήματα ως προς την πολιτικοποίησή της Όμως τα ποσοστά συμμετοχής της στην ιεραρχία των κομμάτων, στη δημόσια διοίκηση εξακολουθούν να είναι ιδιαίτερα χαμηλά

Συνεντεύξεις:

- Λαμπράκη Ε. (ΠΑΣΟΚ) «Χρειάζεται να μην αφομοιωθεί η γυναίκα από το κοινό αντρικό πρότυπο. Η ανθρωπότητα έχει ανάγκη σήμερα από τις ανεκμετάλλευτες γυναικείες ιδιότητες»
- Συνοδινού Α. (ΝΔ) «Η γυναίκα δεν θέλει να ανέβει για να εγκαταστήσει γυναικοκρατία αλλά για να εξισορροπήσει ουσιαστικά την ισοπολιτεία»
- Δαμανάκη Μ. (ΚΚΕ) «Η συμμετοχή των γυναικών στις κυβερνήσεις και τα κόμματα δεν βοηθά πάντα και αυτόματα την εξέλιξη σ' έναν καλύτερο και φιλειρηνικό κόσμο....»

Απαντήσεις:

- Χριστοδουλίδης Α. (ΠΑΣΟΚ) «Ο καθένας κρίνεται ανάλογα με τις ικανότητες του και όχι με το φύλο του»
- Παπαδημητρίου Λ. (ΝΔ) «Θα πρέπει να ψάξουμε, να βρούμε και να απαλείψουμε τα σημερινά αίτια της σχετικής απομόνωσης των γυναικών από το δημόσιο βίο»
- Σταματάκης Γ. (ΚΚΕ) «Δεν είμαστε ικανοποιημένοι με το ποσοστό γυναικείας συμμετοχής και κάνουμε προσπάθειες για να το ανεβάσουμε»

· Νέα από παντού: «*Ο θρίαμβος της Θάτσερ*», «*Γυναίκα πρωθυπουργός σε Σοσιαλιστική χώρα*» (σσ. Η Μίλκα Πλάνιντς πρωθυπουργός της Γιουγκοσλαβίας), **τ. 18**, Απρ.-Ιουν 1983, σελ. 30 (είδος: ειδήσεις)

· Νέα από παντού: «*Πολύ αργά αλλά σταθερά οι γυναίκες σκαρφαλώνουν στα*

ανώτερα αξιώματα» (σ.σ. Η κ. Αγκάθα Μπάρμπαρα Πρόεδρος της Δημοκρατίας στη Μάλτα και η κ. Ζαν- Σωβέ Γενικός κυβερνήτης του Καναδικού κράτους) «Τα συντηρητικά κόμματα της Ελβετίας αρνούνται συμμετοχή γυναίκας στην κυβέρνηση», **τ. 20**, Οκτ- Δεκ. 1983, σελ. 27 (είδος: ειδήσεις)

· Χουρδάκη, Μ. «*Ρέθυμνο: μια εβδομάδα για τη Γυναίκα*», **τ. 20**, Οκτ- Δεκ., σελ. 21-23 (είδος: έρευνα)

Διεξαγωγή έρευνας από το Δήμο Ρεθύμνου, σε συνεργασία με όλα τα γυναικεία σωματεία της πόλης. Ρωτήθηκαν οι γυναίκες πως βλέπουν τη συμμετοχή τους στα κοινά και ποιες είναι οι αιτίες τις εμποδίζουν . Το 72% των γυναικών δεν μετέχει στα κοινοτικά θέματα.

· Νέα από παντού: «*Η πρώτη γυναίκα Γενική Γραμματέας Υπουργείου*», **τ. 21**, Ιαν-Μαρτ., σελ. 41 (είδος: είδηση)

Η Ευδοκία Σερρέλη είναι η πρώτη γυναίκα που διορίζεται Γενική Γραμματέας Υπουργείου. Διορίστηκε στο Υπουργείο υγείας και πρόνοιας, πλάι σε μια γυναίκα Υφυπουργό, την κ. Μ. Περράκη- Κυπριωτάκη.

· Λάμψα, Ρ. «*Γυναίκες: Οι πραγματικοί ηττημένοι των Ευρωεκλογών*», **τ. 22**, Απρ.- Ιούν. 1984, σελ. 22 (είδος: μελέτη)

Παρουσιάζονται τα ιδιαίτερα χαμηλά ποσοστά γυναικών υποψηφίων για τις Ευρωεκλογές του 1984.

· «*Η πρόσβαση των Γυναικών στη Δημόσια Ζωή*», **τ.24**, Οκτ- Δεκ.1984, σελ.14-20 (είδος: είδηση/ δραστηριότητες του Συνδέσμου /ομιλία)

Ο Σύνδεσμος διοργάνωσε στις 21.11. 1984 στο Πάντειο διάλεξη με θέμα: «Η πρόσβαση των Γυναικών στη Δημόσια Ζωή». Παρατίθεται η ομιλία της Αμερικανίδας Ομοσπονδιακής δικαστού κ. Consuelo Marshall. Στα πλαίσια της εκδήλωσης μεταδόθηκαν αποσπάσματα από την τηλεοπτική αναμέτρηση για την προεδρία των ΗΠΑ μεταξύ των Bush και της Ferrera. Παρατίθενται σημεία από τη συζήτηση.

· Νέα από παντού: «*Γαλλία: Τα 40χρονα της γυναικείας ψήφου*» **τ.24**, Οκτ- Δεκ.1984, σελ. 21-22 (είδος: είδηση)

· Μηνιάτη, Α. «*Η πρώτη δημόσια συγκέντρωση για τη γυναικεία ψήφο*» **τ.24**, Οκτ- Δεκ.1984, σελ.24-25 (είδος: είδηση/ ιστορικά τεκμήρια)

Δημοσίευση ανατύπωσης του τεύχους του Συνδέσμου υπ' αριθ. 64-65 της 15-31

Μαρτίου 1928 με τον τίτλο «Δημόσια Συγκέντρωση για τη Γυναικεία Ψήφο» που έγινε στο Θέατρο «Απόλλων».

· «Εκλογές 1985», **τ.25**, Ιαν- Μαρτ. 1985, σελ. 1-6 και 25 (είδη: προτρεπτικό μανιφέστο- άρθρο σε εφημερίδα- μανιφέστο/ πληροφοριακό υλικό)

Περιλαμβάνονται:

1. «Έκκληση για να περιληφθούν πολλές Ελληνίδες στα ψηφοδέλτια των βουλευτικών εκλογών», σελ. 1-3
2. Δασκαλάκη, Κ. «Παραγκωνισμός», σελ.4
3. Αυτόνομη Κίνηση Γυναικών «Οι Γυναίκες μπροστά στις κάλπες. Εκλογές χωρίς εμάς»,σελ.5-6 και 25

Δημοσίευση του κειμένου της έκκλησης και των ονομάτων που την υποστήριξαν. Αναδημοσίευση από την «Μεσημβρινή» του χρονογραφήματος της Δασκαλάκη Κ. σχετικά με την πενιχρή γυναικεία παρουσία στις λίστες των κομμάτων. Επίσης παρατίθεται το κείμενο που κυκλοφόρησε η Αυτόνομη Κίνηση Γυναικών παραμονή των εκλογών του 1985.

· Μαγγανάρα, Ι. «*Η Γυναίκα στους Διεθνείς οργανισμούς. Συμβούλιο της Ευρώπης και συμμετοχή γυναικών στην πολιτική*», Α' Μέρος ,**τ. 26**, Απρ- Ιουν. 1985, σελ. 11 (είδος: μελέτη / έκθεση)

Παρουσίαση μιας σειράς αποφάσεων της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης αναφορικά με το θέμα της συμμετοχής των γυναικών στην πολιτική ζωή. Έμφαση για το εν λόγω θέμα με τη διοργάνωση Υπουργικής Διάσκεψης. Οι μελέτες που έχουν εκπονήσει οι εμπειρογνώμονες του Συμβουλίου της Ευρώπης κάνουν συστάσεις προς κόμματα, επιτροπές υπουργών και έχουν συμβάλει στην καλύτερη κατανόηση και γνώση του ρόλου της γυναίκας στην πολιτική ζωή των κρατών μελών.

· Μαγγανάρα, Ι. «*Η Γυναίκα στους Διεθνείς οργανισμούς. Γυναίκες και Πολιτική στην Ευρώπη*», Β' Μέρος ,**τ. 27**, Ιουλ- Σεπτ. 1985, σελ. 11-12-23 (είδος: μελέτη/ έκθεση)

Παρατίθενται στατιστικά στοιχεία από μελέτες που έχουν εκπονήσει εμπειρογνώμονες του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη συμμετοχή των γυναικών στα Εθνικά Κοινοβούλια. Χώρα «πρότυπο» θεωρείται η Σουηδία, όπου το ποσοστό συμμετοχής των γυναικών τόσο στο εθνικό Κοινοβούλιο όσο στις περιφερειακές- και δημοτικές βουλές είχε φτάσει στις τελευταίες εκλογές το 30%. Η Ελλάδα ανήκει στην κατηγορία χωρών με μικρή συμμετοχή (από 5% ως 3%).Επίσης παρατίθενται

στοιχεία για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και την Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης. Παρουσιάζονται από την κ. Μαγγανάρα μια σειρά αιτίων της κομματικής και κοινοβουλευτικής περιθωριοποίησης των γυναικών. Επίσης προτάσσει ορισμένες προϋποθέσεις που δεν πληρούν οι γυναίκες για να αγωνιστούν ως υποψήφιος στα κόμματα. Καταλήγει με τη φράση ότι « η συμμετοχή στην πολιτική ζωή αποτελεί έναν αγώνα γεμάτο εμπόδια, τον οποίο κερδίζουν μόνο ορισμένες προνομιούχες ή ιδιαίτερα προικισμένες γυναίκες».

· *Δημοτικές 1986: «Γυναίκες και Δημοτικές εκλογές», τ.29, Ιαν.-Μαρτ. 1986, σελ. 1-5, 7-8, 9-27 (είδη: σχόλιο/ προτρεπτικό μανιφέστο, ομιλία, είδηση / αποσπάσματα από ομιλίες δημόσιας συζήτησης, ομιλίες/ μελέτες)*

Περιλαμβάνονται:

1. «Γυναίκες και Δημοτικές εκλογές», σελ. 1
2. Ομιλία της Γιωτοπούλου- Μαραγκοπούλου, Α. « Ας ενωθούμε στον αγώνα μας για την Τοπική Αυτοδιοίκηση», σελ.2-5
3. «Γυναίκες και Εξουσία», σελ. 9-14
4. Λεντάκης, Α. (Δήμαρχος Υμηττού) «Γυναίκα και Πολιτική», σελ. 15-17
5. Βερυκάκη, Β. (Δήμαρχος Αγ. Δημητρίου Αττικής) «Τα κόμματα δεν έχουν κατορθώσει να εντάξουν στις δυνάμεις τους το μεγάλο λαϊκό γυναικείο κίνημα», σελ. 18-19
6. Μαγγανάρα, Ι. «Γυναίκα και πολιτική στην Ευρώπη». «Εμπόδια της συμμετοχής των γυναικών στην πολιτική ζωή και στα κέντρα λήψης αποφάσεων», σελ. 20-23
7. Λάμψα, Ρ. «Απαραίτητος στόχος του γυναικείου κινήματος η μεγαλύτερη συμμετοχή της γυναίκας στην Τοπική Αυτοδιοίκηση», σελ. 23-24
8. Παπαναγιώτου, Ε. (τ. Δήμαρχος Πολίχνης Μακεδονίας) «Μαχητική και αποτελεσματική η γυναικεία παρουσία στους Δήμους», σελ. 25-26
9. Δήμος, Ν. (συγγραφέας-δημοσιογράφος) «Μερικές πρακτικές προτάσεις για την μελέτη και προβολή των γυναικείων ιδεών στην Τοπική Αυτοδιοίκηση», σελ. 26-27

Το τεύχος 29 του αγώνα της Γυναίκας είναι αφιερωμένο στις «Γυναίκες και Δημοτικές εκλογές». Στην ομιλία της κ. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου Α. Τονίζεται ότι ενώ σε τομείς όπως η εργασία, η επιστήμη έχουν συντελεστεί πρόοδοι, το πιο αδύνατο σημείο εξακολουθεί να είναι για τη θέση της γυναίκας η πολιτική ζωή και ο δημόσιος βίος. Παρατίθενται ποσοστά των ανώτερων θέσεων που κατέχονται από γυναίκες τόσο στην Ευρώπη όσο και στην Ελλάδα –γίνονται και αντίστοιχες συγκρίσεις. Η ομιλήτρια κάνει έκκληση ανάληψης πρωτοβουλιών ώστε να αυξηθεί η

γυναικεία συμμετοχή στις προσεχείς δημοτικές εκλογές. Επίσης στο εν λόγω τεύχος παρατίθενται αποσπάσματα από τις ομιλίες της δημόσιας συζήτησης με θέμα «Γυναίκες και εξουσία» (τα αποσπάσματα είναι από τους εισηγητές: η Γενική Γραμματέας Ισότητας κ. Αντωνίου- Λαΐου, ο βουλευτής κ. Α. Τρίτσης, η βουλευτής κ. Β. Τσουδερού, η εφέτης κ. Σ. Βρυώνη, η Νομάρχης Καστοριάς κ. Α. Διαμαντοπούλου, η τ. Αντιδήμαρχος Μ. Καρρά). Τονίζονται τα εμπόδια που εγείρονται στο δρόμο της γυναίκας να αναλάβει τη θέσεις στα κέντρα λήψης αποφάσεων, η θέση της στην Τοπική Αυτοδιοίκηση, τα δημοκρατικά αναπτυξιακά προγράμματα και οι ευνοϊκές προϋποθέσεις συμμετοχής των γυναικών. Ο Σύνδεσμος για τα Δικαιώματα της Γυναίκας διοργάνωσε επίσης την Ημέρα της Γυναίκας, δημόσια συζήτηση με θέμα «Δημοτικές εκλογές και Γυναίκες». Παρατίθενται οι ομιλίες των Λεντάκη Α., Βερυκάκη Β., Μαγγανάρα Ι., Λάμψα Ρ., Παπαναγιώτου Ε., Δήμου Ν. Στις ομιλίες τονίζεται ο ανδροκρατούμενος χώρος των κομμάτων, η ανάγκη χειραφέτησης της γυναίκας και την εξίσωσή της στον τομέα της πολιτικής με τον άνδρα, τα δομικά εμπόδια της συμμετοχής τους στην πολιτική ζωή και στα κέντρα λήψης αποφάσεων, προτάσεις. Χαρακτηριστική είναι εκείνη της συγκρότησης ομάδων πρωτοβουλίας Γυναικών που θα μελετήσουν τα προβλήματα της συγκεκριμένης Κοινότητας, Δήμου.

· «Μια φεμινίστρια πρωθυπουργός» (σ. σ η κ. Gro Harlem στη Νορβηγία), «Μια γυναίκα στον ηγετικό πυρήνα του ΚΚΣΕ» (σ.σ. η κ. Αλεξάνδρα Μπιρούκοβα στην ΕΣΣΔ), **τ. 29**, Ιαν.-Μαρτ. 1986, σελ.33 (είδος: ειδήσεις)

· *Δημοτικές εκλογές- συνέχεια*, **τ. 30**, Απρ-Ιούν 1986, σελ.6-8 (είδος: απαντήσεις κομμάτων).

· Λάμψα, Ρ «Μετεκλογικά και άλλα», **τ. 31**, Ιουλ.-Σεπτ. 1986, σελ. 1-2 (είδος: σχόλιο/ είδηση)

Ο Σύνδεσμος για τα Δικαιώματα της Γυναίκας από τον Ιανουάριο του 1986 είχε ξεκινήσει εκστρατεία για να συμπεριληφθούν περισσότερες γυναίκες στα ψηφοδέλτια των υποψηφίων δημάρχων- κοινοταρχών (για τις δημοτικές εκλογές του 1986). Το αποτέλεσμα της όλης προσπάθειας ήταν να συμπεριληφθεί ένα ποσοστό μεγαλύτερο από το αιτούμενο (30%) στα ψηφοδέλτια των περισσότερων δήμων της Αθήνας. Όμως δεν συνέβη το ίδιο και στην επαρχία. Η κ. Λάμψα απαντά στην συνέχεια στο άρθρο της Ψαρρά Α. «από δήμαρχος κλητήρας» , περιοδικό Δίμη

• Μαγγανάρα, Ι. «Θέση και συνθήκες εργασίας των γυναικών εκλεγμένων

αντιπροσώπων στο τοπικό και περιφερειακό επίπεδο στην Ευρώπη», τ. 31, Ιουλ.-Σεπτ. 1986, σελ. 3-10 (είδος: μελέτη /έκθεση)

Πρόκειται για την έκθεση που παρουσιάστηκε από την Μαγγανάρα Ι. (εμπειρογνώμων Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στη Διεύθυνση Διεθνών Οργανισμών του Υπουργείου Εξωτερικών), στο Συνέδριο που διοργανώθηκε στην Αθήνα στις 10-12.9.1986 από το Συμβούλιο της Ευρώπης με θέμα «Γυναίκα και Τοπική Αυτοδιοίκηση». Παρατίθενται μια σειρά πινάκων για τα χαρακτηριστικά της πολιτικής εκπροσώπησης των γυναικών στο τοπικό και περιφερειακό επίπεδο στην Ευρώπη. Η εισηγήτρια αναφέρεται στα αίτια της χαμηλής εκπροσώπησης των γυναικών στην τοπική και περιφερειακή πολιτική (κοινωνικοοικονομικά, πολιτιστικά, ψυχολογικά αίτια) καθώς και εκείνα που προέρχονται από την οργανωτική δομή των πολιτικών θεσμών

- *«Ιστορικό γεγονός: Πρωθυπουργός και οκτώ γυναίκες στην κυβέρνηση της Νορβηγίας» (τίτλος εξωφύλλου του τεύχους) « Μια κυβέρνηση που αποτελεί πρωτιά για τις γυναίκες», « Πρώτη Γυναίκα αρχηγός γυναίκα κόμματος στην Ιαπωνία» (σ.σ. Η κ. Τακάτο Ντοϊ) « Μετά τις τελευταίες γερμανικές εκλογές, το 58% της Κοινοβουλευτικής ομάδας του κόμματος των πρασίνων είναι γυναίκες», τ. 31, Ιουλ.-Σεπτ. 1986, σελ.30 (είδος: ειδήσεις)*

- Μαγγανάρα, Ι. *«Θέση και συνθήκες εργασίας των γυναικών εκλεγμένων, αντιπροσώπων στο τοπικό και περιφερειακό επίπεδο στην Ευρώπη», τ. 32, Οκτ-Δεκ 1986, σελ. 8-11 (είδος: άρθρο)*

Το άρθρο επικεντρώνεται στις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες τοπικοί ή περιφερειακοί αντιπρόσωποι στην άσκηση των καθηκόντων τους, δυσκολίες που τις αποθαρρύνουν από τη συμμετοχή στην τοπική αυτοδιοίκηση. Τα προβλήματα αυτά οφείλονται κυρίως στις διαφορές στην κοινωνικοποίηση και στην κοινωνική θέση μεταξύ ανδρών και γυναικών. Στο άρθρο υπάρχουν προτάσεις για τα μέτρα που θα μπορούσαν να συμβάλουν στην αλλαγή της κατάστασης. Η πολιτική ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών μπορεί να επιτευχθεί με μια κοινωνική επανάσταση, που, όπως λέει η συγγραφέας, έχει αρχίσει.

- Μαγγανάρα,Ι. *«Γυναικεία συμμετοχή στα κόμματα- θετικές δράσεις», τ. 33, Ιαν-Μάρτ 1987, σελ. 10-12 (είδος: άρθρο).*

Το άρθρο αναφέρεται σε στοιχεία που αφορούν τη συμμετοχή των γυναικών στους μηχανισμούς διάφορων κομμάτων στην Ευρώπη: η χαμηλή αντιπροσώπευση γυναικών οφείλεται στη μικρή τους συμμετοχή στα κυρίαρχα κομματικά όργανα,

γεγονός πάντως που δε σημαίνει ότι οι γυναίκες δε συμμετέχουν στην ευρεία βάση των κομμάτων.

Παρατίθενται πίνακες με τη συμμετοχή των γυναικών στα όργανα των διαφόρων κομμάτων, την αναλογία των γυναικών στα διάφορα όργανα των κομμάτων της Νορβηγίας. Αναφέρονται επίσης τα αίτια της μικρότερης ή μεγαλύτερης συμμετοχής γυναικών στους κομματικούς μηχανισμούς και σε θετικές δράσεις που έχουν αναληφθεί για την αύξηση της συμμετοχής αυτής. Τα στοιχεία προέρχονται από διάφορες έρευνες που έχουν γίνει στα πλαίσια του Συμβουλίου της Ευρώπης.

- Λάμψα, Ρ. «Χριστίνα Σακελλαρίδη- Μια μαχητική συνδικαλίστρια», **τ. 34**, Απρ-Ιούν 1987, σελ.4-5 (είδος: συνέντευξη).

- «Διακήρυξη των δικαιωμάτων της γυναίκας και της πολίτισσας», **τ. 34**, Απρ-Ιούν 1987, σελ.4-5 (είδος: διακήρυξη).

Το πλήρες κείμενο της διακήρυξης για τα Δικαιώματα της Γυναίκας και της Πολίτισσας που είχε συντάξει και υποβάλει «η μαχητική επαναστάτρια και πρωτοπόρα φεμινίστρια της Γαλλικής Επανάστασης» Ολυμπία ντε Γκουζ. Η διακήρυξη αυτή δεν ψηφίστηκε ποτέ. Συμπεριλαμβάνεται κεφάλαιο για το Σχέδιο Κοινωνικού Συμβολαίου ανάμεσα στον Άντρα και τη Γυναίκα.

- Λάμψα, Ρ «Βιργινία Τσουδερού, γυναίκα της Ευρώπης», **τ. 35**, Ιουλ- Σεπτ 1987, σελ. 4-7 (είδος: συνέντευξη).

- Λάμψα, Ρ. «Μαριέττα Γιαννάκου-Κουτσίκου- μια σημαντική γυναικεία παρουσία στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο», **τ. 38**, Απρ-Ιούν, σελ. 3-6 (είδος: συνέντευξη)

Συνέντευξη της Ευρωβουλευτή Μαριέττας Γιαννάκου-Κουτσίκου. Περιέχει ειδική αναφορά στο θέμα «γυναίκα και πολιτική».

- Πετρινιώτη,Ξ. «Οι Αμερικανίδες και οι προεδρικές εκλογές. Θα δώσουν οι γυναίκες τη νίκη στο Δουκάκη;», **τ. 38**, Απρ-Ιούν, σελ. 8-10 (είδος: ρεπορτάζ- ανταπόκριση από ΗΠΑ)

Το ρεπορτάζ αναφέρεται στις αμερικανικές προεδρικές εκλογές του Νοεμβρίου, όταν υποψήφιος ήταν ο Έλληνας Μάικλ Δουκάκης και αναλύει τη γυναικεία ψήφο με δημοσιογραφικό τρόπο. Η αριθμητική υπεροχή των γυναικών ψηφοφόρων και η τάση τους να προτιμούν Δημοκρατικούς ψηφοφόρους, δίνει προβάδισμα στον φεμινιστή Δουκάκη. Δημιουργήθηκε αυτό που ονόμασαν στην Αμερική «το χάσμα του φύλου» στην πολιτική.

- Μαγγανάρη, Ι «*Πολιτική και οικογένεια*», **τ. 38**, Απρ-Ιούν, σελ. 8-10 (είδος: άρθρο)

Το άρθρο εξετάζει τη θέση που δίνουν στη γυναίκα και την οικογένεια διάφορες πολιτικές ιδεολογίες. Ξεκινάει από την φεμινιστική ανάλυση του φιλελευθερισμού της Αγγλίας και των ΗΠΑ, εξετάζει το γυναικείο ζήτημα και το πώς διαμορφώθηκε από το πρώτο μαρξιστικό κόμμα στην Αγγλία, ποια ήταν η σχέση φεμινισμού και σοσιαλισμού και οι επιπτώσεις που είχε στην πολιτικοποίηση των γυναικών και τη θέση τους σε μια μελλοντική σοσιαλιστική κοινωνία.

- «*Ποσοστιαία συμμετοχή των γυναικών στους εκλογικούς συνδυασμούς των κομμάτων και τα κέντρα λήψης αποφάσεων- μια ιστορική στιγμή του γυναικείου ζητήματος*», **τ. 39**, Ιουλ.- Σεπτ 1988, σελ. 3 (είδος: προκήρυξη)

Η ιστορική στιγμή του σχηματισμού της Επιτροπής Γυναικείων Οργανώσεων, η οποία ένωσε γυναίκες διαφορετικής ιδεολογίας με σκοπό «τη δίκαιη συμμετοχή του μισού πληθυσμού της χώρας στη λήψη των αποφάσεων». Παρατίθεται η διακήρυξη της Συντονιστικής Επιτροπής των γυναικείων οργανώσεων, η οποία ζητά από τα κόμματα να γνωστοποιήσουν τις θέσεις τους για: σύστημα ελάχιστης ποσοστιαίας συμμετοχής των γυναικών, σε ποιες περιπτώσεις (όργανα κόμματος, εκλόγιμες θέσεις, κυβέρνηση κλπ.) και με τι ποσοστό.

- Μαγγανάρη, Ι. «*Αντιπροσώπευση των γυναικών στα εθνικά κοινοβούλια σε παγκόσμιο επίπεδο (1975-88) και θεσμικά μέτρα για την αύξηση της συμμετοχής τους*», **τ. 39**, Ιουλ.- Σεπτ 1988, σελ. 4-6 (είδος: άρθρο).

Τα στοιχεία που παρουσιάζονται προέρχονται από έρευνα της Διακοινοβουλευτικής Ένωσης, μιας παγκόσμιας οργάνωσης κοινοβουλευτικών εκπροσώπων. Προηγείται ένα ιστορικό της Ένωσης και στη συνέχεια παρατίθενται τα στοιχεία της έρευνας που αφορά 73 κοινοβούλια κατά την περίοδο 1975-1985. Η σύγκριση των ποσοστών αυτής της περιόδου δείχνει ότι η συμμετοχή των γυναικών στα εθνικά κοινοβούλια μειώθηκε σε 15 χώρες, δεν άλλαξε σε 3 και αυξήθηκε σε 55 χώρες.

- «*Γυναίκα και πολιτική*», **τ. 40**, Οκτ-Δεκ 1988, σελ. 8, (είδος: είδηση).

Αναφορά στην έκθεση της Διεθνούς Κοινοβουλευτικής Ένωσης, σύμφωνα με την οποία από τα 145 κοινοβούλια τα οποία ερεύνησε, συμμετοχή γυναικών υπάρχει μόνο στα 115. Παρατίθεται πίνακας με ποσοστά συμμετοχής γυναικών της ΕΟΚ στα Εθνικά Κοινοβούλια.

- «Αφιέρωμα: Γυναίκα και πολιτική», τ. 41, Ιαν.-Ιούν. 1989, σελ. 11-28.

Αγγέλικα Ψαρρά, ΚΚΕ και γυναικείο ζήτημα (1920-1950):

Το εισαγωγικό μέρος εργασίας με θέμα τη διαμόρφωση της αντίληψης του ΚΚΕ για την απελευθέρωση των γυναικών. Αναλύονται οι αντιθέσεις που δημιουργήθηκαν ανάμεσα στις γυναίκες του μαρξιστικού και του ριζοσπαστικού φεμινισμού του Μεσοπολέμου.

Ρένια Λάμψα, Πολιτικές ιδεολογίες και φεμινισμός:

Ο φεμινισμός μέσα από τις πολιτικές ιδεολογίες του μαρξισμού και της αναρχικής θεωρίας.

Ιωάννας Μαγγανάρα, Η συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική, βασική προτεραιότητα των Διεθνών οργανισμών:

Το άρθρο αναφέρεται στους άμεσους περιοριστικούς παράγοντες της εισόδου των γυναικών στην πολιτική, τα ψυχολογικά, κοινωνικά και οικονομικά αίτια, καθώς και αυτά που οφείλονται στους πολιτικούς θεσμούς. Άλλα θέματα, είναι η πολιτική συμπεριφορά των γυναικών, η στρατηγική για την αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στην πολιτική και η εφαρμογή της.

Άννας Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, Ισότητα και πολιτική:

Η επιβεβαίωση της προκήρυξης της Συντονιστικής Επιτροπής γυναικείων οργανώσεων, μέσα από τα παραδείγματα άλλων χωρών.

Δημήτρης Μπριόλας, Μερικές σκέψεις για τη συνταγματικότητα διατάξεως νόμου που θα καθιέρωνε ανώτατο ποσοστό συμμετοχής εκπροσώπων του ενός φύλου στα ψηφοδέλτια των βουλευτικών ή των δημοτικών και κοινοτικών εκλογών.

Η εξέταση του ενδεχόμενου εφαρμογής του συγκεκριμένου νόμου, ο οποίος βρίσκεται στα όρια του συνταγματικώς ανεκτού.

Νίκη Καλτσόγια-Τουρναβίτη, Η δυνατότητα νομοθετικής ρυθμίσεως του αιτήματος των γυναικείων οργανώσεων για την υποχρεωτική συμμετοχή των γυναικών κατά ποσοστό τουλάχιστον 35% στους υποψηφίους των βουλευτικών εκλογών (θέμα ποσοτώσεων):

Η ρυθμιστική παρέμβαση της πολιτείας με τα νομοθετικά όργανά της Δε θα συνιστούσε παραβίαση των διατάξεων του Συντάγματος, γιατί γενικότερα στηρίζεται

στο βασικό αίτημα της δημιουργίας των προϋποθέσεων για ευρύτερη πολιτική συμμετοχή των γυναικών.

Τζούλιας Ηλιοπούλου-Στράγγα, Ποσοστιαία συμμετοχή των γυναικών στα εκλογικά ψηφοδέλτια –συνταγματικά ζητήματα:

Σχολιασμός της προκήρυξης της Συντονιστικής Επιτροπής Γυναικείων Οργανώσεων και τα συνταγματικά ζητήματα που δημιουργούνται ενδεχομένως από τη νομοθετική καθιέρωση του συστήματος «ποσόστωσης» όσον αφορά στην κατάρτιση των κομματικών ψηφοδελτίων.

- Πετρινώτη, Ξ. «*Γυναίκες και πολιτική- Ποια πολιτική;*», **τ. 42**, Ιούλ.-Δεκ. 1989, σελ.1-2 (είδος: editorial).

Σχόλιο για τις εκλογές του Ευρωκοινοβουλίου 1989, κατά τις οποίες εκλέχθηκε μία γυναίκα υποψήφια, τις βουλευτικές εκλογές του 1989, κατά τις οποίες εξελέγησαν μόλις 20. Σχολιασμός επίσης και του γεγονότος ότι καμία γυναίκα δεν υπήρχε στην Οικουμενική και στην υπηρεσιακή κυβέρνηση.

- «*Γυναίκες και πολιτική –πώς θα αλλάξει το περιεχόμενο της πολιτικής;*», **τ. 43**, Ιαν-Ιούν 1990, σελ.1 (είδος: editorial).

Ύμνος στη συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική.

- Παναγιωτάκης, Ε. Γ «*Η γυναίκα στην Ενεργό Πολιτική*», **τ. 43**, Ιαν-Ιούν 1990, σελ.1 (είδος: έκθεση σε τάξη).

Έκθεση του μαθητή της τρίτης τάξης του 4^{ου} ΤΕΛ Αθηνών για τη σημασία της ενεργού συμμετοχής της γυναίκας στην ενεργό πολιτική.

- *Εορτασμός της 75^{ης} επετείου του δικαιώματος ψήφου των γυναικών στη Δανία*, **τ. 44**, Ιούλ-Σεπτ 1990, σελ.40 (είδος: είδηση)

- Μαγγανάρα,Ι «*Οι Διεθνείς Οργανισμοί και το ζήτημα της συμμετοχής των γυναικών στην πολιτική*», μέρος β', **τ. 46**, Ιαν-Μάρτ 1991, σελ. 5-7 (είδος: άρθρο).

Ιστορικό του Συμβούλιο της Ευρώπης και των αποφάσεων του υπέρ της συμμετοχής των γυναικών στην πολιτική. Το θέμα της συμμετοχής στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες, μέσα από μια έκθεση της Ευρωβουλευτού Μ.Γιαννάκου-Κουτσίκου, την οποία υπέβαλε στην Επιτροπή για τα δικαιώματα της Γυναίκας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, τον Οκτώβριο του 1988.

- Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, Α «*Γυναίκα και Πολιτική, Το σύστημα της ποσόστωσης*», **τ. 45**, Οκτ-Δεκ 1990, σελ. 19 (είδος: σύντομη περίληψη ομιλίας)

Η ομιλία της Προέδρου του Συνδέσμου αναφέρθηκε στην ουσιαστική συμμετοχή της γυναίκας στην πολιτική ως απαίτησης της έννοιας της δημοκρατίας και της δικαιοσύνης. Δήλωσε υπέρ της καθιέρωσης του συστήματος ποσόστωσης.

- Καλτσόγια-Τουρναβίτη, Ν. «*Ανισότητες και αμφισβητήσεις στην πρόσβαση των Ελληνίδων σε ηγετικές θέσεις*», **τ. 46**, Ιαν-Μάρτ 1991, σελ. 13-19 (είδος: ομιλία σε συγκέντρωση του Συνδέσμου για τα δικαιώματα της Γυναίκας).

Η ομιλία αναφέρεται για την χρονική περίοδο από το 1800 ως το 1991 και αφορά στις προσωπικότητες που εμφανίστηκαν στην πολιτική, το στρατό, τη διοίκηση, την επιστήμη, την Εκκλησία και τις τέχνες.

- *Χαιρετισμός της Μαριέττας Γιαννάκου-Κουτσίκου για τα 70 χρόνια του Συνδέσμου*, **τ. 47/48**, Απρ- Δεκ 1991, σελ.5 (είδος: ομιλία).

Επισημαίνει την ανάγκη να διευθυνθεί και να προπαγανδιστεί η ευρύτατη συμμετοχή γυναικών στην εκλογή για την τοπική αυτοδιοίκηση.

- *Χαιρετισμός της Μαρίας Δαμανάκη για τα 70 χρόνια του Συνδέσμου*, **τ. 47/48**, Απρ- Δεκ 1991, σελ.9 (είδος: ομιλία).

Επισημαίνει ότι οι πολιτικές προτάσεις που γίνονται επιβεβαιώνουν την κυριαρχία του αντρικού ρόλου στη σφαίρα της πολιτικής εξουσίας και ότι πρέπει να εκφραστεί ενιαία η γυναικεία σκέψη απέναντι στα κρίσιμα ζητήματα του καιρού.

- Αγορεύσεις πολιτικών στη Βουλή για τη χορήγηση του δικαιώματος ψήφου στις Ελληνίδες στη δεκαετία του 1920, **τ. 47/48**, Απρ- Δεκ 1991, σελ.32-35 (είδος: αγορεύσεις στη Βουλή).

- Σεμινάριο για συνδικαλιστικά στελέχη, **τ. 49/50**, Ιαν-Ιούν 1992, σελ.59 (είδος: πρόγραμμα ομιλιών)

Παρουσίαση του προγράμματος ομιλιών που διοργάνωσε ο Σύνδεσμος σε συνεργασία με την Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Οι ομιλίες παρουσιάστηκαν το Μάιο του 1992, στην αίθουσα Ιδρύματος Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του ανθρώπου.

- Καλτσόγια-Τουρναβίτη, Ν. «*Η σημασία των θετικών μέτρων για την*

αποκατάσταση των ανισοτήτων σε βάρος των γυναικών στο δημόσιο τομέα», **τ. 55-56**, Ιούλ-Δεκ 1993, σελ.3 (είδος: ομιλία).

Μιλάει στο κοινό για τη σημασία των κινήσεων της Πολιτείας και των πολιτικών κομμάτων, αλλά κυρίως για τη σημασία της δράσης των ίδιων των γυναικών.

- *Γυναίκες στη Βουλή-Ιαπωνία*, **τ. 55-56**, Ιούλ-Δεκ 1993, σελ.36 (είδος: είδηση).

Η Τακάκο Ντόι ανέλαβε τη θέση του Προέδρου του ιαπωνικού Κοινοβουλίου το 1993.

- Μπέσιλα- Μακρίδη, Ε. «*Είναι επιτακτική η προσαρμογή του άρθρου 31 του Συντάγματος στην αρχή της ισότητας των φύλων*», **τ. 59-60**, Ιούλιος 1994- Ιούνιος 1995, σελ. 17 (είδος: άρθρο)

Το άρθρο είναι νομικής φύσης και αφορά στην πρόταση για αναθεώρηση, τη συνταγματική κατοχύρωση της αρχής, προτάσεις και προβληματισμούς. Τίθεται το θέμα της ποσόστωσης, αλλά και των αποκλίσεων από το άρθρο 31 του Συντάγματος.

- *Ευρωπαϊκή εκδήλωση για τη γυναικεία συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική και στα κέντρα λήψης αποφάσεων*, **τ. 57-58**, Ιαν-Ιούν 1994, αφιέρωμα: Ευρωεκλογές:

Αλίκη Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, Οι Ευρωεκλογές του 1994, σταθμός για την ισότητα των φύλων, σελ. 1(είδος: editorial)

Βάσω Παπανδρέου, Αναγκαία η προώθηση των γυναικών στα Κέντρα Αποφάσεων, σελ.5 (είδος: άρθρο)

Elisabeth G. Sledziwski, Η Δημοκρατία της Ισότητας, στοιχείο απαραίτητο για την οικοδόμηση της δημοκρατίας, σελ.7 (είδος: ομιλία)

Bigrun Hoel, Η νομοθεσία και τα μέτρα θετικής δράσης στην πολιτική και στα όργανα λήψης αποφάσεων στη Νορβηγία, σελ.11 (είδος: ομιλία)

Διακήρυξη γυναικών πολιτικών της 3^{ης} Νοεμβρίου 1992, σελ.15.

Jessica Larive, Αιτιολογική έκθεση σχετικά με τις γυναίκες στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, σελ. 16 (είδος: ομιλία)

Μαρία Δαμανάκη, Γυναίκα και Δημοκρατία, μια σύγχρονη αντιμετώπιση, σελ. 22 (είδος: ομιλία)

Ειρήνη Λαμπράκη, Απαίτηση της Δημοκρατίας η συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική, σελ.24 (είδος: ομιλία)

Βιργινία Τσουδερού, Γυναικείος Πολιτικός Λόγος και Ευρωπαϊκή Ένωση, σελ. 26 (είδος: ομιλία)

Νίκη Καλτσόγια-Τουρναβίτη, Οι Ευρωεκλογές του Ιουνίου 1994 και οι γυναίκες,

σελ.29 (είδος: ομιλία)

Εκστρατεία της Επιτροπής Διακομματικής Συνεργασίας Γυναικών για ίση συμμετοχή ανδρών γυναικών για τις Ευρωεκλογές 1994, σελ.33, (είδος: σύνταξη έκθεσης προσεχούς δράσης). Ακολουθούν οι επιμέρους ομιλίες των εκπροσώπων.

- *Η τροποποίηση του Συντάγματος-Προτάσεις του Συνδέσμου των Γυναικών, τ. 59-60*, Ιούλ 1994- Ιούν 1995, σελ. 17 (είδος: άρθρο)

Άρθρο συμπληρωματικό στο προηγούμενο, για την αναθεώρηση του άρθρου 116,2 του Συντάγματος.

- Μπαρμπάτη-Βάρτσου,Ε. *«Οι γυναίκες στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή»*, τ. 59-60, Ιούλ 1994- Ιούν 1995, σελ. 25 (είδος: άρθρο)

Ιστορική εξέταση της πορείας της γυναικείας παρουσίας στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Το ποσοστό των γυναικών στην πρόσληψη από την Ε.Ε. αυξάνεται, όμως οι ανάληψη υψηλόβαθμων θέσεων από γυναίκες είναι ακόμη σπάνιο φαινόμενο.

- Οι γυναικείες οργανώσεις πρότειναν την Αλίκη Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου ως Πρόεδρο της Δημοκρατίας, τ. 59-60, Ιούλ 1994- Ιούν 1995, σελ. 42 (είδος: προκήρυξη).

- Πίνακας με αποτελέσματα εκλογών τοπικής αυτοδιοίκησης του Οκτωβρίου του 1994, τ. 59-60, Ιούλ 1994- Ιούν 1995, σελ. 47.

- Πίνακας με εκλεγμένες γυναίκες στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, τ. 59-60, Ιούλ 1994- Ιούν 1995, σελ. 47.

- Ψήφισμα της συντονιστικής επιτροπής γυναικείων οργανώσεων και γυναικείων τμημάτων των κομμάτων για την ποσοστιαία συμμετοχή των γυναικών στα κέντρα λήψης αποφάσεων, τ. 59-60, Ιούλ 1994- Ιούν 1995, σελ. 48.

- Γυναίκες στα Ηνωμένα Έθνη, τ. 61-62, Ιούλ 1995-Ιούν 1996, σελ.4 (είδος: σχόλιο).

- Καλτσόγια-Τουρναβίτη,Ν *«Το δημοκρατικό έλλειμμα από την υποαντιπροσώπευση των γυναικών στα κέντρα λήψης αποφάσεων»*, τ. 61-62, Ιούλ 1995-Ιούν 1996, σελ.50 (είδος: άρθρο /περίληψη του βιβλίου).

- Λάμψα, Ρ «Κριτική για το βιβλίο της Μαρίας Δαμανάκη, Το θηλυκό πρόσωπο της εξουσίας», **τ. 61-62**, Ιούλ 1995-Ιούν 1996, σελ.66 (είδος: βιβλιοπαρουσίαση).

- Η τροποποίηση των διατάξεων του Συντάγματος που αφορούν την ισότητα, και η Πρόταση για την τροποποίηση του Συντάγματος, **τ. 63-64**, 1998, σελ. 1-4 (είδος: άρθρο)

- Σχόλιο πάνω στην τροποποίηση του Συντάγματος για το θέμα της ισότητας.

- Καλτσόγια-Τουρναβίτη, Ν. «Υποαντιπροσώπευση γυναικών και δημοκρατία», **τ. 63-64**, 1998 ,σελ. 1-4 (είδος: βιβλιοπαρουσίαση).

- Γιωτοπούλου- Μαραγκοπούλου, Α. «Διπλή νίκη- Βουλή και Συμβούλιο της Επικρατείας αποδέχονται την ουσιαστική ισότητα και τα θετικά μέτρα υπέρ των γυναικών » **τ. 65**, α' εξάμηνο 1998, σελ.1 (είδος: editorial)

Η Βουλή αποφάσισε με δύο ψηφοφορίες της να τροποποιηθεί το άρθρο 116,2 του Συντάγματος σύμφωνα με την πρόταση 58 βουλευτών, η οποία υποστηρίζει ότι: με δεδομένη της κατοχύρωση της ισότητας βάσει Συντάγματος και της νομοθεσίας και με δεδομένες τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τις Διεθνείς Συμβάσεις, δεν είναι νοητή η παραδοχή των «αποκλίσεων» από την αρχή της ισότητας, αλλά αντίθετα, επιβάλλεται η λήψη θετικών μέτρων για την προαγωγή της ισότητας των δύο φύλων». Το άρθρο κλείνει με το σύνθημα «Η ατμόσφαιρα αλλάζει, επωφεληθείτε, μην αδρανήσετε»

- Παναρέτου,Σ. «Δημοτικές και Νομαρχιακές εκλογές 1998», **τ. 65**, α' εξάμηνο 1998, σελ.3 (είδος: άρθρο)

Οι γυναικείες υποψηφιότητες εν όψει των δημοτικών και νομαρχιακών εκλογών του 1998. Οι γυναίκες είναι ελάχιστες μεταξύ των επικεφαλής των συνδυασμών: για τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση είναι λιγότερες από πέντε, ενώ για τους Δήμους είναι γύρω στις 30, πολλές από τις οποίες δεν υποστηρίζονται από συγκεκριμένο κόμμα. Η εικόνα της σύνθεσης των δημοτικών και νομαρχιακών συμβούλων είναι καλύτερη. Το άρθρο εξετάζει τους διάφορους, κοινωνικούς κυρίως, παράγοντες για τη χαμηλή συμμετοχή των γυναικών. Υμνεί την προσπάθεια του Συνδέσμου, ο οποίος έστειλε επιστολή προς την ΚΕΔΚΕ για την ισόρροπη πολιτική συμμετοχή γυναικών, η οποία δεσμεύτηκε στην αποστολή ειδικής οδηγίας στους δήμους και τις κοινότητες της χώρας.

- Ψηφίστε γυναίκες, **τ. 65**, α' εξάμηνο 1998, σελ.5 (είδος: σύνθημα)
- «Ελένη Παναγιωτοπούλου- Μια δήμαρχος για την αυτοδιοίκηση», **τ. 65**, α' εξάμηνο 1998, σελ.9 (είδος: στήριξη της υποψηφίου δημάρχου)
- Πίνακας με γυναίκες επικεφαλής των συνδυασμών και στα δύο επίπεδα τοπικής αυτοδιοίκησης, **τ. 65**, α' εξάμηνο 1998, σελ.9.
- Έκκληση προς τους κκ Αρχηγούς των Πολιτικών Κομμάτων, **τ. 65**, α' εξάμηνο 1998, σελ.10 (είδος: επιστολή)
- Επιστολή των γυναικείων οργανώσεων προς τους Αρχηγούς των Πολιτικών Κομμάτων για την ισόρροπη συμμετοχή γυναικών-ανδρών στις επικείμενες εκλογές.
- Έκκληση της «Ένωσης Γυναικών Νοτίου Ευρώπης» στα Πολιτικά Κόμματα, **τ. 65**, α' εξάμηνο 1998, σελ.11-12 (είδος: επιστολή)

Επιστολή της «Ένωσης Γυναικών Νοτίου Ευρώπης» προς τους Αρχηγούς των Πολιτικών Κομμάτων για την αναγνώριση των γυναικείων σωματείων ως συνομιλητών και εταίρων. Ακολουθούν οι προτάσεις της Ένωσης.

  - Πολλές γυναίκες στην Ευρωβουλή, δημόσια συζήτηση, Μάρτιος 1999, τεύχος 66/67, Ιούνιος 1998-Δεκέμβριος 1999, σελ.39 (είδος: ομιλίες):
  - Προτάσεις του Συνδέσμου για τις εκλογές της 13^{ης} Ιουνίου 1999, σελ.38
  - Αλίκη Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, εισαγωγική ομιλία, σελ.39.
  - Ομιλία της Κατερίνας Δασκαλάκη, σελ.40.
  - Ομιλία της Ειρήνης-Λαμπράκη, σελ.43.
  - Λυδία Ιωαννίδου-Μουζάκα, Ο ρόλος των γυναικών στην Ελληνική Βουλή και στην Ευρωβουλή, σελ.47.
  - Μαριέττα Γιαννάκου-Κουτσίκου, Οι γυναίκες στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, σελ.49.
  - Άννα Ψαρούδα-Μπενάκη, Οι γυναίκες στην Ελληνική Βουλή, σελ. 51.
  - Νίκη Καλτσόγια-Τουρναβίτη, Βασικές προτεραιότητες στις οποίες θα πρέπει να δραστηριοποιηθούν οι γυναίκες στη Βουλή και στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, σελ.53.
  - Σούλα Πανάρετου, Ο ρόλος των γυναικών στην πολιτική, σελ.55.
  - Πίνακας με συμμετοχή των γυναικών στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, σελ.62.

- Γυναίκες σε ανώτατα αξιώματα, σελ. 104.
- Πανάρετου, Σ. «*Νέα Βουλή και νέα κυβέρνηση- η συμμετοχή των γυναικών*», τεύχος 68, Ιανουάριος- Ιούνιος 2000, σελ.33.
Πίνακες ποσοτικοί και ονομαστικοί με τα ονόματα γυναικών. Σχόλια και συμπεράσματα.

ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΑ

- Κωστάκου, Α. Φάκελος: «*Οι γυναίκες στην πολιτική: διαψεύσεις ή προσδοκίες*», **τ. 10**, Αυγ. 1989, σελ. 30-31 (είδος: μελέτη)

Η αρθρογράφος χαρακτηρίζει τη σχέση « Γυναίκες και πολιτική» ως μία ακόμη ανοιχτή προς διερεύνηση και αναζήτηση όλων εκείνων των στοιχείων που την προσδιορίζουν. Έχει αναδειχτεί ως σύγκρουση η σχέση των γυναικών με την παραδοσιακή- ανδροκρατική πολιτική. Η ανάδειξη της φεμινιστικής αντίληψης και πρακτικής είναι και δύσκολη και επώδυνη. Στο άρθρο παρουσιάζονται οι προσπάθειες των γυναικείων οργανώσεων και γυναικείων τμημάτων των κομμάτων (και η δημιουργία της αντίστοιχης Συντονιστικής Επιτροπής) που ξεκίνησαν το 1988 με στόχο, τη συμμετοχή των γυναικών με ελάχιστο ποσοστό 35% στα κέντρα λήψης αποφάσεων. Ως προς τις υποψηφιότητες των γυναικών, κανένα κόμμα (εκτός από το ΚΚΕ –Εσωτερικού) δεν κάλυψε το 35 %.

- Παντελίδου- Μαλούτα, Μ. « *Οικουμενική Κυβέρνηση χωρίς γυναίκες*», **τ.12**, Δεκ. 1989, σελ. 11-12 (είδος: μελέτη)

Το αντικείμενο του άρθρου είναι η «εικόνα της ολοκληρωτικά κατειλημμένης από το ένα φύλο οικουμενικής κυβέρνησης που κάνει φανερή τη σεξιστική βία που εκφράζει η γλώσσα μας». Η οικουμενικότητα παραπέμπει στους άνδρες και γίνεται φανερή η διάχυτη αντίληψη που στερεί από τις γυναίκες την ιδιότητα του πολίτη, του αυτόνομου φορέα πολιτικής δράσης, του υποκειμένου της ιστορίας. Ταυτόχρονα η παντελής απουσία των γυναικών από την εν λόγω κυβέρνηση είναι και δείκτης της πολιτισμικής υπανάπτυξης της χώρας και έκφραση ενός παρωχημένου προτύπου σεξιστικής βίας. Η «ανδρική οικουμενικότητα» δείχνει τη μη αναγωγή του γυναικείου ζητήματος σε κοινωνικό και πολιτικό. Η καταγγελία του αποκλεισμού των γυναικών από την κυβέρνηση δεν προσβλέπει σε κάποιες γυναικείες παρουσίες, αλλά στην κριτική της ιδιαίτερης φυσιογνωμίας του πολιτικού συστήματος: «το φύλο

της πολιτικού δεν προδικάζει αναγκαστικά και το φύλο της πολιτικής όταν οι κυρίαρχες κοινωνικές σχέσεις καθορίζουν την πρωτοκαθεδρία του ενός φύλου και την καταπίεση του άλλου».

Περιοδικό της Ένωσης Γυναικών Ελλάδας.

- Γεννηματά, Κ. «Περισσότερες γυναίκες στη βουλή», **τ.9**, Απρ.- Μάϊος- Ιουν. 1980, σελ. 1 (είδος: σχόλιο/προτροπικό μανιφέστο)

Τονίζεται η διαφορά στην αναλογία των γυναικών στη Βουλή ανάμεσα στην Ελλάδα και σε άλλες χώρες: η Βουλή του 1974 είχε 7 γυναίκες (2,5%) και το αντίστοιχο ποσοστό σε Σκανδιναβικές χώρες ήταν 16%-21%, στη Γερμανία 6% και στη Μ. Βρετανία 4,3%. Η κ. Γεννηματά προτρέπει πως στόχος πρέπει να είναι περισσότερες γυναίκες υποψήφιας στις επόμενες εκλογές και πως εξαρτάται από τις γυναίκες κατά πολύ, η ικανοποιητική ή όχι εκπροσώπηση της γυναίκας στη Βουλή.

- Κακλαμανάκη, Ρ. « Γυναίκα και Πολιτική», **τ.27**, Οκτ-Νοέμβ.-Δεκ 1984, σελ.4-6 (είδος: αποσπάσματα από ομιλία)

Παρατίθενται αποσπάσματα από την ομιλία της κ. Κακλαμανάκη Ρ. (υφυπουργός Κοινωνικών Ασφαλίσεων και μέλος της ΕΓΕ Αθήνας) με θέμα «Γυναίκα και Πολιτική» στην εκδήλωση του παραρτήματος της ΕΓΕ στην Έδεσσα. Ανάμεσα στα άλλα τόνισε τα εξής: «Η φοβία, η αντίφαση, οι κοινωνικές προκαταλήψεις, που στις δομές τους παραμένουν σχεδόν απόλυτα καθορισμένες από τον άνδρα και , συχνά , η αδυναμία όλων μας να αγγίξουμε ουσιαστικά τις προσδοκίες για μια βαθύτερη επικοινωνία, είναι, σε γενικές γραμμές, οι βασικό λόγοι που η γυναίκα δεν ασχολείται με την πολιτική στο ίδιο ποσοστό με τον άνδρα». « Η γυναίκα άργησε να μπει στην πολιτική γιατί επί αιώνες ήταν έξω από την παραγωγή. Μειώθηκε η ατομική και συλλογική της ενεργητικότητα».

- Πέτρα Κέλι « Εμπιστεύομαι τις γυναίκες. Οι γυναίκες δεν έχουν διαφθαρεί από τους θεσμούς και την εξουσία»,**τ. 31**, Οκτ.- Νοέμβ.- Δεκ. 1985, σελ. 23-24 (είδος: συνέντευξη)

Συνέντευξη από την Πέτρα Κέλι, βουλευτή του Κόμματος των Πρασίνων της Γερμανίας. Αναφέρεται στα προβλήματα που αντιμετώπισε ως γυναίκα στην εξουσία, στα ποσοστά συμμετοχής των γυναικών στα διάφορα όργανα του κόμματός της, στη χάραξη κοινής στρατηγικής μεταξύ των γυναικών ενάντια στις διακρίσεις και στην ανισότητα.

Φεμινιστικό περιοδικό που προσπάθησε να συνδυάσει τη φεμινιστική θεωρία με την πράξη. Στην «πρώτη» φάση της, ως το τέλος της δεκαετίας του '80 (το πρώτο τεύχος εκδόθηκε το Δεκέμβριο του 1986), τα άρθρα τα οποία συμπεριλάμβανε ήταν πιο θεωρητικά, με μια προσπάθεια καταγραφής του αυτόνομου γυναικείου χώρου, αλλά μετά το '90 και τη διάλυση των γυναικείων κινημάτων, η Δίνη έγινε περισσότερο περιοδικό γυναικείων σπουδών και αναλύσεων.

- **Τεύχος 2, Οκτώβριος 1987:**

- Έφη Αβδελά, Η ισότητα στη Δημόσια Διοίκηση: παλιές πρακτικές με νεωτερικό μανδύα, σελ.56-62.

Από τις αρχές του 20ου αιώνα, η είσοδος των γυναικών στο Δημόσιο προσέκρουσε σε εμπόδια που στόχο είχαν να εδραιώσουν την κατώτερη θέση τους σε αυτόν το χώρο. Ρητές ή άρρητες, οι απαγορεύσεις και οι περιορισμοί νομιμοποιούνταν από την έλλειψη τυπικής θεσμικής ισότητας των γυναικών. Μετά το 1953, η καταπάτηση των δικαιωμάτων τους ως πολιτών υποδύθηκε πιο «ιδεολογικές» και υπόγειες μορφές.

Σήμερα, στη λεγόμενη «μεταφεμινιστική» εποχή, υποστηρίζει η Έφη Αβδελά, η άνιση μεταχείριση των γυναικών δεν γίνεται πια στο όνομα της «φυσικής» τους κατωτερότητας, αλλά στο όνομα της ίδιας της ισότητας, που έχουν ακόμη το θράσος να διεκδικούν.

- **Τεύχος 3, Ιούλιος 1988:**

Πρώτο μέρος αφιερώματος με θέμα «φεμινισμός και πολιτική». πρόκειται για μια προσπάθεια σύζευξης των όρων «φεμινισμός» και «πολιτική, σε περίοδο «πανθομολογούμενης κρίσης του κινήματος για την απελευθέρωση των γυναικών». Πρόκειται για μια ανάγκη διατύπωσης απόψεων και εκτιμήσεων για την πορεία του φεμινιστικού κινήματος την τελευταία δεκαετία στην Ελλάδα και για τις προοπτικές του.

Το αφιέρωμα αποτελείται από μεμονωμένες, επώνυμες παρεμβάσεις, προτάσεις για συζήτηση, ενώ περιλαμβάνεται και μια συζήτηση με αυτόνομες ομάδες.

- Μαριάννα Κονδύλη, Νοσταλγική αδράνεια, σελ.6-8.

Οι αναφορές στη νέα φεμινιστική πολιτική αποκτούν πια πολυσυλλεκτικό χαρακτήρα: παρά τις διαφορετικές αφετηρίες, τόσο οι αυτόνομες ομάδες, όσο και οι

γυναίκες που παρεμβαίνουν στο δημόσιο χώρο, αναφέρονται σε κρίση του φεμινιστικού κινήματος. Η «γυναικεία πολιτικοποίηση» έχει τις ρίζες της στους αγώνες των γυναικείων οργανώσεων. Όλο το φάσμα της ανάδειξης των ζητημάτων της καθημερινότητας, όπως η σεξουαλικότητα, η αυτοοργάνωση και ο αυτοπροσδιορισμός, αποτέλεσε διαδικασία στράτευσης με τεράστιο κόστος για τις φεμινίστριες, πολύ μεγαλύτερο από αυτό που απαιτούν οι συμβατικές μορφές πολιτικής στράτευσης.

Το χάσμα ανάμεσα στην πολιτική και τον φεμινισμό είναι τεράστιο, υποστηρίζει η Κονδύλη, αυτό όμως έδινε στο φεμινισμό τη ριζοσπαστικότητά του και αναρωτιέται αν τα πράγματα σήμερα έχουν αλλάξει.

- Μαρίνα Παπαγιαννάκη- Άννα Φραγκουδάκη, Ποια πολιτική για το φεμινισμό;, σελ. 9-11.

Όπως δηλώνεται και στην εισαγωγή του, το κείμενο προέκυψε από τις συζητήσεις της συντακτικής επιτροπής του περιοδικού πάνω στο θέμα του αφιερώματος. Συζητήσεις δύσκολες και μάλλον κυκλικές, κατά τις οποίες οι παρευρισκόμενοι ένιωθαν ότι πάντα προκύπτουν τα ίδια ερωτήματα, χωρίς να απαντούνται ποτέ.

Το κείμενο δεν απαντάει –ούτε θέλει να απαντήσει– στα χρόνια αυτά ερωτήματα, αλλά αποτελεί μια προσπάθεια διατύπωσης των ερωτημάτων αυτών, από θέσεις που εκφράστηκαν και δε διαμορφώθηκαν. Πρόκειται για μια απόπειρα ορισμού των εννοιών φεμινισμός και πολιτική και οριοθέτησης της σχέσης ανάμεσα στις δύο αυτές έννοιες, σε βάση πολύ ριζοσπαστική.

- Μαρία Ρεπούση, Φεμινισμός-πολιτική, πορείες αποκλίνουσες, παράλληλες ή συγκλίνουσες; σελ.12-15.

Μία ακόμη προσπάθεια ορισμού της έννοιας του «φεμινισμού» και της «πολιτικής», που γεννάει μια αλυσίδα ερωτημάτων και απαντήσεων για τη στάση του φεμινιστικού κινήματος απέναντι στο κράτος και τους θεσμούς του, στα πολιτικά κόμματα και τα παραρτήματά τους, αλλά και για το ίδιο το περιεχόμενο του φεμινιστικού κινήματος.

Στο ερώτημα του αν η παρουσία των γυναικών στην πολιτική είναι ικανή να αλλάξει το περιεχόμενο της πολιτικής, η απάντηση κατά τη Μαρία Ρεπούση είναι ότι «η φυσική παρουσία των γυναικών στην πολιτική λειτουργεί τις περισσότερες φορές προστατευτικά για τη διατήρηση του πολιτικού κατεστημένου και σε καμιά περίπτωση δεν υπήρξε όρος ανατροπής του περιεχομένου της πολιτικής».

Στο ερώτημα του αν οι φεμινίστριες μπορούν να θέσουν τους δικούς τους όρους

στην πολιτική, η απάντηση είναι θετική, αν «υπάρξει μια αυτόνομη φεμινιστική πολιτική. Η διαμόρφωση μιας τέτοιας πολιτικής είναι εν δυνάμει ικανή να αναμετρηθεί με την υπάρχουσα και να αλλάξει τους συσχετισμούς της».

Στο ερώτημα της μερικότητας και σφαιρικότητας της φεμινιστικής πολιτικής, η απάντηση είναι διττή. Ο φεμινισμός είναι τόσο σφαιρικός, όσο οποιαδήποτε θεωρία που ξεκινά από συγκεκριμένες αντιθέσεις και προσπαθεί να εξηγήσει τον κόσμο και να δώσει λύσεις για την άρση των κοινωνικών ανισοτήτων.

- Δανάη Χατζόγλου, Αφιέρωμα στις Ελληνίδες Μαρία Αλεξανδρή και Όλγα Κομνηνού, σελ.18-22.

Πρόκειται για την παρουσίαση της έρευνας για την ιστορία των δυο γυναικών που έφυγαν από τα κόμματα στα οποία ανήκαν -η Κομνηνού από το ΚΚΕ και η Αλεξανδρή από το ΠΑΣΟΚ- και αποφάσισαν κοινό πολιτικό μέλλον. Σταθμός για τη γυναικεία συμμετοχή στην πολιτική σκηνή, η κίνηση των δύο γυναικών είχε ως σύνθημα: «όχι στα κόμματα, ναι στα κινήματα».

- Συζήτηση: Φεμινισμός και πολιτική, σελ.23-31

Πρόκειται για την απομαγνητοφώνηση της συζήτησης με αφορμή το αφιέρωμα της «Δίνης» που πραγματοποιήθηκε στις 19 Μαρτίου 1988, με τη συμμετοχή των ομάδων: Αυτόνομη Ομάδα Γυναικών, Δίνη, Κατίνα, Ομάδα Βιβλιοπωλείου Γυναικών, Ομάδα Μητρότητας, Ομάδα της εκπομπής «Κι άμα δεν τα λες, ξεχνιέσαι» από τη Θεσσαλονίκη, Σπίτι των Γυναικών.

Αναλύονται έννοιες, όπως «φεμινισμός», «πολιτική», γίνεται προσπάθεια διατύπωσης και απάντησης των βασικών ερωτημάτων του φεμινισμού σε σχέση ειδικά με τη γυναικεία συμμετοχή στην πολιτική.

- **Τεύχος 4, Ιούνιος 1989:**

Το δεύτερο μέρος αφιερώματος με θέμα «φεμινισμός και πολιτική»..

- Έφη Αβδελά, Για την κρίση, σελ.6-9.

Το σύνθημα «Το προσωπικό είναι πολιτικό» εξετάζει η Εφη Αβδελά μέσα από το άρθρο της στη «Δίνη». Μια ιστορικοπολιτική εξέταση της πορείας του γυναικείου κινήματος, που τα τελευταία χρόνια περνάει κρίση («οι ομάδες διαλύονται χωρίς να φτιάχνονται νέες, τα αιτήματα διατυπώνονται δύσκολα, οι κινητοποιήσεις αραιώνουν, οι γυναίκες που δραστηριοποιούνται μειώνονται.»)

Σύμφωνα με την Εφη Αβδελά, το κυριότερο πρόβλημα στο ελληνικό γυναικείο κίνημα δεν είναι η «διπλή ένταξη», ούτε ο «κομματικός φεμινισμός», αλλά οι επιπτώσεις μιας σειράς αντιφάσεων που εκδηλώνονται τόσο σε πολιτικό όσο και σε

ατομικό επίπεδο. Το ζήτημα που δημιουργείται είναι τι σημαίνει η άσκηση της πολιτικής σε περιόδους ύφεσης των κοινωνικών αγώνων.

Όπως και να 'χει όμως, η λύση μπορεί να έρθει μόνο μέσα από τη συλλογικότητα και τη συνέχεια στη διακίνηση των ιδεών του κινήματος των γυναικών.

- Μαριάννα Κονδύλη, Αγγέλικα Ψαρρά, Εκλογές '89, Πολιτική, φύλο, γυναικεία πολιτική, σελ.13-18.

Εν όψει εκλογών, στο άρθρο τους η Μαριάννα Κονδύλη και η Αγγέλικα Ψαρρά εξετάζουν την ιστορική πορεία της γυναικείας πολιτικής παρουσίας στην Ελλάδα, από το «λυκόφως της Πατριαρχίας» της ΕΓΕ, μέχρι «τα ίχνη του γυναικείου λόγου» της ΟΓΕ. Εξετάζει επίσης το «άθροισμα της γυναικείας πολιτικής», μέσα από τα γυναικεία αιτήματα για την πολιτική συμμετοχή (ισότιμη συμμετοχή, με θετική διάκριση ταυτόχρονα), καθώς και τις παλιές και νέες συλλογικότητες.

- Μάρω Παντελίδου- Μαλούτα, Πολιτική υπέρ της ισότητας ή «ισότητα» υπέρ της πολιτικής, σελ.25-28.

Ο υπότιτλος του άρθρου «Η ιδεολογική λειτουργία της διεκδίκησης του 35%» είναι βασικός για την κατανόηση του άρθρου. Το ζήτημα της διεκδίκησης αυτής διαπερνά όλο το άρθρο και εξετάζεται ιστορικά, θεωρητικά και πρακτικά, με τη βοήθεια και των αποτελεσμάτων της έρευνας του ΕΚΚΕ για την πολιτική συμπεριφορά των γυναικών.

Η άποψη της Μάρως Παντελίδου φαίνεται από το τέλος του άρθρου στο οποίο αναφέρει χαρακτηριστικά: «στο σημερινό κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο τα δομικά και ιδεολογικά εμπόδια για την ισότιμη, ανεξαρτήτως φύλου, συμμετοχή των ατόμων στην πολιτική θα εξακολουθήσουν να υπάρχουν, είτε με, είτε χωρίς υποχρεωτικά ποσοστά γυναικείας παρουσίας. Ας μην τα ενισχύσουμε/νομιμοποιήσουμε στο όνομα της ισότητας.»

- Δήμητρα Σαμίου, Στάσεις και αντιστάσεις απέναντι στο δικαίωμα ψήφου των γυναικών των γυναικών μέσα από τον Τύπο:1919-1952, σελ.29-35.

Μια αναλυτικότερη παρουσίαση του Τύπου και της στάσης του απέναντι στο ζήτημα της γυναικείας ψήφου, το άρθρο είναι χρήσιμο γιατί συνδέει γυναίκα-πολιτική και ΜΜΕ.

- Ρόη Παναγιωτοπούλου, Απασχόληση και πολιτική συμπεριφορά των γυναικών: μερικές προκαταρκτικές σκέψεις, σελ.55-61.

Σκοπός του άρθρου είναι να σχολιάσει κατά πόσο διαφοροποιούνται οι απόψεις

σχετικά με την πολιτική αφενός στις γυναίκες που εργάζονται ή έχουν εργαστεί στο παρελθόν και αφετέρου τις γυναίκες που δεν δούλεψαν ποτέ, με ερμηνευτική μεταβλητή αυτή του φύλου.

Η έρευνα του ΕΚΚΕ και της Γενικής Γραμματείας Ισότητας μέσα από το πρίσμα της εργασιακής απασχόλησης.

- **Τεύχος 5, Ιούνιος 1990:**

- Αγγέλικα Ψαρρά, Από μάνα σε κόρη, απαισιόδοξο σχόλιο για τις γυναίκες, τα κόμματα, την πολιτική, σελ.37-40.

Σχόλιο για την ένταξη των γυναικών στην πολιτική, σε περίοδο απογοήτευσης από τη σύνθεση της Οικουμενικής κυβέρνησης. Το άρθρο μιλάει για υποκριτική διγλωσσία των κομμάτων και πανουργία των αρχηγών τους, που οδηγεί το αίτημα των ποσοτώσεων σε τέλμα. «Καλλιεργήθηκε ο μύθος ότι το αίτημα των ποσοτώσεων έχει γίνει γενικά αποδεκτό», ενώ την ίδια στιγμή τα ποσοστά της γυναικείας κοινοβουλευτικής συμμετοχής είναι μικρά. Παράλληλα, το άρθρο επισημαίνει το πρόβλημα της υποταγής των γυναικών-πολιτικών στα κόμματα, τα όρια των νέων γυναικείων συμμαχιών, τα όρια της συγχώνευσης των δυο λόγων, τα όρια των κομματικών μετατοπίσεων και τα όρια, εν τέλει, της «γυναικείας πολιτικής».

- **Τεύχος 6, Ιούνιος 1993:**

- Τασούλα Βερβενιώτη, Η θεσμοθέτηση του δικαιώματος της ψήφου των γυναικών από το ελληνικό αντιστασιακό κίνημα (1941-1944), σελ.181-195.

Η ιστορική πορεία της θεσμοθέτησης του δικαιώματος ψήφου των γυναικών, από τη δεκαετία του '20, με έμφαση στον αντιστασιακό αγώνα κατά του Γερμανού κατακτητή.

- **Τεύχος 8, 1995-1996:**

- Άννα Μιχοπούλου, Τα πρώτα βήματα της φεμινιστικής θεωρίας στην Ελλάδα και το περιοδικό Σκούπα, για το γυναικείο ζήτημα (1979-81), σελ.30-72.

Το ιστορικό της γυναικείας συντακτικής ομάδας και του περιοδικού Σκούπα, του πρώτου θεωρητικού φεμινιστικού εντύπου στην Ελλάδα (βλ.παρούσα εργασία, περιοδικό Σκούπα). Προηγείται η αναδρομή στα πρώτα βήματα του μεταδικατορικού γυναικείου κινήματος στην Ελλάδα, με αναφορές και στα ευρύτερα ιδεολογικά ρεύματα που έπαιξαν ρόλο στη διαμόρφωση των θέσεων και των επιλογών των διαφόρων γυναικείων οργανώσεων και ομάδων κατά την περίοδο 1974-1979. Αναφέρονται και άλλες εκδοτικές δραστηριότητες, όπως η εφημερίδα Για την

Απελευθέρωση των Γυναικών (1978).

- Παντελίδου- Μαλούτα, Μ. «Για το φεμινισμό της κρίσης. Από τη διαφορά των φύλων στη(ν) (πολυποίκιλη) γυναικεία υποκειμενικότητα», σελ. 101-119 .

Η μελέτη διαπραγματεύεται το θέμα της κρίσης την οποία υποστηρίζεται ότι διέρχεται ο φεμινισμός. Διατυπώνεται η αντίφαση ότι ενώ οι απαντήσεις στο γιατί της κρίσης είναι πολλές και διαφορετικές, τα ερωτήματα που διατυπώνονται σχετικά με τη φυσιογνωμία και το περιεχόμενό της είναι λίγα. Πρέπει να γίνει επανεξέταση του περιεχομένου και των δύο όρων: υφίσταται καταρχήν κρίση και ποια εικόνα του φεμινισμού νομιμοποιεί ο λόγος περί κρίσεως; Το φεμινιστικό κίνημα βρίσκεται σε αναμενόμενη φάση ύφεσης της επαναστατικότητας του, στο μέτρο που οι κατακτήσεις οδηγούν σε εφησυχασμό, η κοινωνική διάχυση του λόγου του εξουδετέρωσαν την ανατρεπτικότητά του και οι γυναίκες ως πολιτική γενιά είναι διαφορετική από την προηγούμενη. Θα πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι οι γυναίκες άλλαξαν και όχι μόνο διαγενεακά. Οι νεότερες άλλαξαν ως προς τον παλαιότερο εαυτό τους

ΣΚΟΥΠΑ

Καινοτόμο για την εποχή του γυναικείο έντυπο, το περιοδικό «Σκούπα» εκδόθηκε το Σεπτέμβριο του 1978 από εννέα γυναίκες (στη συνέχεια προστέθηκε μία ακόμη). Κυκλοφόρησαν συνολικά πέντε τεύχη: τρία το 1979, ένα το 1980 και ένα το 1981.

· Ψαρρά, Α. «Θηλυκό μυαλό στα προβλήματα του Δήμου: γυναίκες και Δημοτικές εκλογές», **τ. 1**, Γενάρης 1979, σελ. 74-79 (είδος: μελέτη/σχόλιο , πληροφοριακό υλικό, αποσπάσματα από συνεντεύξεις)

Η κ. Ψαρρά υπογραμμίζει ότι οι γυναίκες ψηφοφόροι στο διάστημα από τις βουλευτικές εκλογές (Νοέμβριος 1977) ως τις δημοτικές (Οκτώβριος 1978) είναι απούσες. Στις τελευταίες εκλογές «παρακολούθησαν όμως για πρώτη φορά τα «προβλήματά τους ή καλύτερα αυτά που οι διάφοροι συνδυασμοί έκριναν-ερήμην τους-σαν τα βασικά τους αιτήματα, να γίνονται το αντικείμενο της αποκάλυπτης ψηφοθηρίας». Οι γυναίκες υποψήφιες όλων των κομμάτων απευθύνθηκαν με τρόπο ομοιόμορφο και με λόγο ισοπεδωτικό. Το νοικοκύρεμα ανακηρύχθηκε σε υπ' αριθμόν ένα γυναικείο αίτημα και προτέρημα. Διαπιστώνει ότι τα κόμματα, μέσα από τις διακηρύξεις τους αλλά και -ιδίως-μέσα από το προφίλ των γυναικών τους υποψηφίων τους εμφανίστηκαν να προωθούν το νέο πρότυπο γυναίκας, που όμως

κάθε άλλο παρά απεκδυόταν τους παραδοσιακούς γυναικίους ρόλους. Ταυτόχρονα πλάι σε αυτό το πρότυπο, τα αριστερά κόμματα πρόβαλλαν και τη μορφή της αγωνίστριας, της ηρωικής μάνας ή συντρόφου του αγωνιστή. Οι υποψήφιοι δεν απευθύνθηκαν σε όλες τις γυναίκες ως μιας ιδιαίτερης κοινωνικής κατηγορίας. Επισημαίνεται χαρακτηριστικά :« Αναφέρονται στις γυναίκες, υπονοώντας εκείνες που διαθέτουν τις ιδιότητες που οι ίδιες πρόβαλλαν σαν τα μοναδικά γυναικεία χαρακτηριστικά, τις ιδιότητες δηλαδή της συζύγου και της μάνας». Το άρθρο καταλήγει με το συμπέρασμα ότι η προεκλογική καμπάνια όλων των συνδυασμών για τις δημοτικές εκλογές του 1978 άγγιξε στην περίπτωση των γυναικών τα όρια του εμπαιγμού. Παρατίθεται μια συρραφή από διαφημιστικά φυλλάδια που μοίρασαν οι υποψήφιοι των δύο επικρατέστερων συνδυασμών (ΜΠΕΗ-ΠΛΥΤΑ) στο Δήμο Αθηνών.

« Γυναικεία φύση και νοικοκύρεμα: από τις συνεντεύξεις των γυναικείων υποψηφίων», σελ.78-79.

Παρουσιάζονται αποσπάσματα συνεντεύξεων υποψηφίων γυναικών διαφόρων συνδυασμών που δόθηκαν σε εφημερίδες και στο περιοδικό «Πάνθεον»

- Παπαγιαννάκη, Μ. « *Ισονομία: μια ψευδαίσθηση*», τ. 2, Ιούνιος 1979, σελ. 94-96 (είδος: μελέτη)

Η μελέτη διαπραγματεύεται το ζήτημα των νομικών μεταρρυθμίσεων. Η απόφαση που διατυπώνεται από τον τίτλο του άρθρου στηρίζεται ανάμεσα στα άλλα στα εξής σημεία: οι νομοθέτες είχαν στηρίξει την καταστρατήγηση των γυναικείων δικαιωμάτων, η προώθηση των σχετικών νομοθετικών μεταρρυθμίσεων γινόταν στην Ελλάδα από τους φορείς του πολιτικού συστήματος και όχι με βάση τις θέσεις ενός γυναικείου κινήματος.

Σοσιαλιστική Θεωρία και Πράξη

Μηνιαίο περιοδικό του ΠΑΣΟΚ

Συνέδριο της Σοσιαλιστικής Ομάδας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, Οι Γυναίκες συμμετέχουν ισότιμα στην πρόκληση της Ευρώπης του 1992 και 2000, **Σοσιαλιστική Θεωρία και Πράξη**, τεύχος 2, Φεβρουάριος 1989.

Πρόκειται για το μηνιαίο περιοδικό του ΠΑΣΟΚ, που άρχισε να εκδίδεται το 1989. Δεδομένου ότι δεν παρουσιάζουμε στην παρούσα βιβλιογραφική επισκόπηση συστηματική εκδοτική δραστηριότητα των κομμάτων σε σχέση με τη γυναικεία ψήφο, παραθέτουμε το συγκεκριμένο τεύχος, λόγω της άμεσης σχέσης του με τον γενικότερο προβληματισμό για το θέμα.

Στο τεύχος-αφιέρωμα, υπάρχουν οι ομιλίες ειδικών επιστημόνων και μελών του κόμματος για τη γυναίκα. Για το θέμα «γυναίκα και πολιτική», η σχετική διάλεξη είναι της Άννας Διαμαντοπούλου, Η φεμινιστική μελαγχολία και προοπτική, σελ. 84, αλλά και της Χρυσάνθης Λαΐου-Αντωνίου, Να εξαλειφθούν οι διακρίσεις σε βάρος των γυναικών και Αδέσμευτη κίνηση γυναικών, σελ.90 και 103 αντίστοιχα.

ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

Η εφημερίδα «Για την απελευθέρωση των γυναικών» πήρε το όνομά της από την ομάδα της οργάνωσης που την εξέδιδε. Αποτελούσε το «όργανο» για την προβολή των θέσεων της οργάνωσης και για την «πραγμάτωση πολιτικής».

Απευθυνόταν σε ευρύ κοινό, επιδιώκοντας επικοινωνία με γυναίκες που δεν ανήκαν στην οργάνωση. Κυκλοφόρησαν συνολικά τρία φύλλα, όλα μέσα στο 1978.²⁶

- τ. 2, Ιούνιος 1978:

Διακήρυξη της Κίνησης για την Απελευθέρωση των Γυναικών, σελ.10-12

Πολύ αγωνιστικό φεμινιστικό κείμενο, που θυμίζει μπροσούρα της εξωκοινοβουλευτικής Αριστεράς. Ο θεωρητικός συνδυασμός φεμινισμού και σοσιαλισμού.

ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΙΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ ΤΟΥ ΚΑΠΑ

Τα 35 πρώτα τεύχη του Κάπα, περιοδικού του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας.

Συμπεριλαμβάνονται κείμενα γυναικών με θέμα το τρίπτυχο «Αριστερά-πολιτική-φεμινισμός». Πρόκειται για κείμενα των Ζώγιας Χρονάκη, Ντίνας Βαΐου, Ανια Μείλενμπελτ, Ελένης Πορτάλιου, Μαρίνας Καραμεσίνη, Λιλίκας Μπομπόλου, Σίσους Βωβού και άλλων.

ΚΑΤΙΝΑ

Φεμινιστικό περιοδικό με έδρα τη Θεσσαλονίκη, που εκδιδόταν από την Αυτόνομη Ομάδα Γυναικών Θεσσαλονίκης. Το πρώτο περιοδικό εκδόθηκε το 1987.

---

²⁶ Άννα Μιχοπούλου, Φεμινιστική θεωρία και το περιοδικό Σκούπα, Δίνη, τ. 8, βλ.προηγούμενος, σελ.36.

- Αρετή Τσικρικά, Το φαινόμενο Τσιτσιολίνα και η κοινωνική ευθύνη της ανδρικής πολιτικής, **τεύχος 2**, Δεκέμβριος 1987, σελ.2-4.

Η ανάλυση του φαινομένου της Ιταλίδας πόρνης που υπήρξε και βουλευτής.

- Αθηνά Γ., Το προσωπικό ήταν πάντα πολιτικό, **τεύχος 4**, Μάρτιος 1989, σελ.8.

Μια προσωπική κατάθεση της Αθηνάς Γ. που όμως φαίνεται ότι αντικατοπτρίζει το συναίσθημα των γυναικών της εποχής.

Στο ίδιο τεύχος, στη σελίδα 23, δημοσιεύεται το κάλεσμα για μια συνάντηση αριστερών γυναικών.

- Ευγενία Γραϊκού, Δεν χαρίζουμε την πολιτική στους άνδρες, τεύχος 5, Ιανουάριος 1990, σελ. 4-8.

Η γραπτή διεκδίκηση της γυναικείας συμμετοχής στην πολιτική.

- Θοδώρα Γούλιарου, Καλή η συναίνεση; Σίγουρα όχι για τις γυναίκες, τ. 5, σελ. 11.

Το σχόλιο για την απουσία των γυναικών στην Οικουμενική κυβέρνηση και η σύνδεσή της με τη γενικότερη πολιτική κατάσταση σε σχέση με τις γυναίκες.

ΑΔΕΣΜΕΥΤΗ ΚΙΝΗΣΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

- Μετά τις δημοτικές εκλογές τι;, Ιανουάριος 1987

Οι γυναικείες διεκδικήσεις μέσα από ένα φεμινιστικό έντυπο της Αδέσμευτης Κίνησης Γυναικών σε σχήμα εφημερίδας.

ΠΟΛΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

Αναρχοφεμινιστικό περιοδικό, έντονα πολιτικοποιημένο, που εκδόθηκε πρώτη φορά στις αρχές της δεκαετίας του '80.

- Αναρχισμός: η φεμινιστική σύνδεση, τεύχος 2, Φεβρουάριος 1982.

Μεταφρασμένο ανατρεπτικό άρθρο, που ενώνει τον αναρχισμό με το φεμινισμό, με πολιτικά επιχειρήματα και διεκδικήσεις. Το σύνθημά του είναι «οι αναρχικές γυναίκες δεν χρειάζεται να ασκηθούν στο να γίνουν φεμινίστριες. Είναι περιττό, εφόσον ο φεμινισμός εμπεριέχεται στον Αναρχισμό.»

- Από τον 'γυναικείο' και 'πολιτικό' Τύπο στο φεμινιστικό Τύπο, τεύχος 9, Μάης

1983.2-24.

Στο εκτενές άρθρο για τα γυναικεία κυρίως περιοδικά της εποχής, συμπεριλαμβάνεται ένα κομμάτι για το «γυναικείο πολιτικό Τύπο», σελ. 20.

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΓΥΝΑΙΚΑ

Περιοδικό της ΟΓΕ, Ομοσπονδίας Γυναικών Ελλάδας που πρόσκειται στο ΚΚΕ. Το κομματικό όργανο του ΚΚΕ στις γυναίκες. Στις σελίδες του βρίσκεται συχνά πολιτικό υλικό σε σχέση με τις γυναίκες, πάντα στο πλαίσιο των διεκδικήσεων του κόμματος.

ΤΟ ΔΕΛΤΙΟ της κίνησης δημοκρατικών γυναικών

Η έκδοση της Κίνησης Δημοκρατικών Γυναικών, που ήταν προσκείμενη στο ΚΚΕ-εσωτερικού. Το Δελτίο και η ομάδα του «τολμάει να θίγει και θέματα πέρα από τα συμβατικά πλαίσια», υποστηρίζει στο τεύχος 9 η Πόλη των Γυναικών (σελ. 22). Στις σελίδες του, βρίσκονται ορισμένα κείμενα για την πολιτική θέση των γυναικών.

ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

Ευρωπαϊκό περιοδικό που εξέδιδε η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Στις σελίδες του βρίσκουμε αναφορές στις γυναίκες της Ευρώπης.

Χαρακτηριστικά είναι δύο από τα αφιερώματά του (συμπληρώματα):

- αριθμός 30, Οι γυναίκες στις στατιστικές.

Σε σύνταξη, έκδοση και σχόλια από την Isabelle Prondzynski, εκδόθηκε τον Ιούλιο του 1989, ένα αφιέρωμα για τις γυναίκες και τις στατιστικές. Συγκεντρώνει στατιστικές που αφορούν σε διάφορες πλευρές της ζωής των γυναικών, όπως πληθυσμός, απασχόληση, χρόνος εργασίας, ανεργία, εκπαίδευση και επιμόρφωση. Συμπεριλαμβάνεται ένα κείμενο για την πολιτική συμμετοχή των γυναικών στα εθνικά συμβούλια και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

-αριθμός 35, Γυναίκες και άνδρες της Ευρώπης σήμερα –στάσεις απέναντι στην Ευρώπη και την πολιτική.

Υπό την Janine Mossuz-Lavau, διευθύντριας έρευνας του CNRS και του Εθνικού Ιδρύματος Πολιτικών Επιστημών του Παρισιού, πραγματοποιήθηκε έρευνα στις χώρες της Κοινότητας τότε, τον Ιούλιο του 1989, ως συμπλήρωμα για το Ευρωβαρόμετρο. Η έρευνα διεξήχθη από δώδεκα ειδικά ινστιτούτα υπό το γενικό συντονισμό του INPA (Βρυξέλλες) σε αντιπροσωπευτικά δείγματα του πληθυσμού

των 12 κρατών-μελών της Κοινότητας. Συνολικά ρωτήθηκαν κατ' οίκο από επαγγελματίες ερευνητές και ερευνήτριες 11.815 άτομα.

Το πρώτο κεφάλαιο έχει τίτλο «Γυναίκες και πολιτική», και συμπεριλαμβάνει το κεφάλαιο «Οι γυναίκες απέχουν ακόμη από την πολιτική», τις εθνικές διαφορές που παρατηρούνται και τις κοινωνιολογικές διαφορές που επηρεάζουν τους παράγοντες εξέλιξης. Το δεύτερο κεφάλαιο, «Οι γυναίκες και η Ευρώπη», περιλαμβάνει τα αποτελέσματα της έρευνας για της σχέσης της γυναίκας με την (τότε) ΕΟΚ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

3.ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Ψ Αβδελά,Ε / Ψαρρά,Α. (1985) *Ο φεμινισμός στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου: Μια ανθολογία*, εκδόσεις Γνώση, Αθήνα.

Είδος: βιβλίο/ ανθολογία

Ανθολογία με κείμενα στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου. Κείμενα από τα δύο στρατόπεδα του γυναικείου κινήματος της μεσοπολεμικής περιόδου. Οι ριζοσπάστριες και οι συντηρητικές, τα δύο σαφώς οριοθετημένα στρατόπεδα, που οι διαφορές τους δεν περιλάμβαναν ή δεν αφορούσαν τις γυναίκες, δε θα φτάσουν τη διαφορά τους στα άκρα. Η δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου, θα βάλει τέλος στη φεμινιστική αυτή δραστηριότητα. Στην πολύ αναλυτική εισαγωγή του βιβλίου, η αναφορά στα πολιτικά δικαιώματα (σελ. 55-73), είναι εκτενής, ενώ τα κείμενα που αναφέρονται στο θέμα «Γυναίκα και πολιτική» είναι τα εξής:

- Ρ.Ιμβριώτη, Γύρω από την ψήφο, σελ.131
- Μαρία Σβώλου, Εκλογές, σελ.183
- Μ.Αμαριώτου, Από τη δεύτερη συγκέντρωση για την ψήφο, σελ.233
- Μ.Σβώλου, Η πρώτη νίκη, σελ.239

- Αθ.Γαϊτάνου-Γιαννιού, Η Ελληνίδα και η ψήφος, σελ.321
- Αθ.Γαϊτάνου-Γιαννιού, Γυναίκα και πολιτική, σελ.389
- Αθ.Γαϊτάνου-Γιαννιού, Ο σοσιαλισμός και η γυναίκα, σελ. 411
- Αθ.Γαϊτάνου-Γιαννιού, Προς τη σοσιαλιστική συνείδηση, σελ. 414
- Λ.Πασ., Αγωνίστριες πριν απ' όλα, σελ. 422
- Ι.Ρέλβη, Αστή και σοσιαλίστρια, σελ. 425
- Μ.Ν.Δουλγεράκη, Η κοινωνική και πολιτική θέσις της γυναίκας, σελ.455
- Ε.Αντωνιάδου, Η δημοτική ψήφος, σελ.467
- Ε.Αντωνιάδου, Η πρώτη κατάκτηση, σελ.479

Ψ Αγκασένσκι, Σ. (2000) *Πολιτική των φύλων*, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα

Είδος: βιβλίο

Η Σύλβιαν Αγκασένσκι είναι καθηγήτρια φιλοσοφίας και σύζυγος του Γάλλου πρωθυπουργού Λιονέλ Ζοσπέν. Υπερασπίζοντας το αίτημα της «ισάριθμης αντιπροσώπευσης» των γυναικών στην πολιτική, εξετάζει από φιλοσοφική, ανθρωπολογική και πολιτική άποψη το φεμινιστικό κίνημα στην ιστορική του διαδρομή. Η βασική της θέση είναι ότι ο καθένας μας γεννιέται κορίτσι ή αγόρι, ο καθένας μας γίνεται γυναίκα ή άνδρας.

Χαρακτηρίζει την ιδέα της ισάριθμης αντιπροσώπευσης ως «πρωτότυπη» και «καινοφανής» γιατί ακριβώς περιέχει μια απαίτηση κατανομής που τόσο η κλασική έννοια της δημοκρατίας όσο και η ιδέα της ισότητας των δικαιωμάτων δεν συμπεριέλαβαν ποτέ: το ιδεώδες της πραγματικής διπτότητας των αιρετών σωμάτων και της ίσης ή δίκαιης κατανομής της εξουσίας.

Θεωρεί τη ισοτιμία ως μια δημοκρατική καινοτομία. Η ισοτιμία συνιστά μια πολιτική ερμηνεία της διαφοράς των φύλων. Το θεμιτό της ισότητας των φύλων, με βάση το μοντέλο της ισοτιμίας, στηρίζεται στη θεωρία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και όχι στη θεωρία των πολιτικών δικαιωμάτων.

Η Αγκασένσκι διευκρινίζει ότι η αρχή της ισάριθμης αντιπροσώπευσης δεν αμφισβητεί το ζήτημα από ποιον λαμβάνει την εντολή ο βουλευτής. Η αρχή δεν διαιρεί τους ψηφοφόρους σε τμήματα, αλλά συνεπάγεται τη δίκαιη αναλογία γυναικών και ανδρών στο σώμα των εκλεγόμενων.

Ψ Βαρίκα, Ε. (1987) *Η εξέγερση των κυριών. Η γένεση μιας φεμινιστικής συνείδησης στην Ελλάδα 1833-1907*, Μελέτες Νεοελληνικής Ιστορίας, Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τράπεζας Ελλάδος, Αθήνα

Είδος: βιβλίο

Το βιβλίο χωρίζεται σε τέσσερις κύριες θεματικές οι οποίες και σκιαγραφούν την εξέλιξη της φεμινιστικής συνείδησης στην Ελλάδα. Η πρώτη θεματική αναφέρεται στις γυναίκες των μεσαίων στρωμάτων της πόλης στις πρώτες δεκαετίες της ανεξαρτησίας (1833-75). Στη δεύτερη συνεχίζεται η εξέταση της ίδιας θεματικής από το 1875 ως το 1908. Η τρίτη έχει τον χαρακτηριστικό τίτλο : « μια νέα γυναικεία αδελφότητα: η γένεση μιας συνείδησης του φύλου». Στην τελευταία παρουσιάζεται ο φεμινισμός της Εφημερίδος των Κυριών (1887-1907).

Ψ Βαρίκα, Ε (1992) Αντιμέτωπες με τον εκσυγχρονισμό των θεσμών: ένας δύσκολος φεμινισμός, στο Λεοντίδου, Ε.-Ammer, S. (επιμ.) «*Η Ελλάδα των γυναικών*», Εναλλακτικές εκδόσεις, Αθήνα, σελ.67-80.

Είδος: άρθρο σε συλλογικό τόμο

Αμέσως μετά τη δικτατορία, η αναδιοργάνωση ή η ίδρυση των μαζικών γυναικείων οργανώσεων από τα κόμματα είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία: της Οργάνωσης Γυναικών Ελλάδας, συνδεδεμένης με το ΚΚΕ, της Ένωσης Γυναικών Ελλάδας, συνδεδεμένης με το ΠΑΣΟΚ και της Κίνησης Δημοκρατικών Γυναικών, συνδεδεμένης με το ΚΚΕ-εσωτερικού. Παρά τις διαφορές, κοινός σκοπός των ομάδων αυτών ήταν να αποκτήσουν χαρακτήρα αποκλειστικού συνομιλητή με την εξουσία σχετικά με τα γυναικεία δικαιώματα. Η μεταπολιτευτική ιστορία του φεμινιστικού κινήματος στην Ελλάδα και η κριτική της σε ένα σύντομο και περιεκτικό άρθρο.

Ψ Βαρίκα, Ε.« Επανάδρυση ή επιδιόρθωση της Δημοκρατίας; Το αίτημα της ισάριθμης αντιπροσώπευσης των φύλων», *Σύγχρονα Θέματα*, τ. 57/1995, σελ. 42-58

Είδος: άρθρο σε επιστημονικό περιοδικό

Πρόκειται για ένα θεωρητικό κείμενο το οποίο συνδέει τα ζητήματα που θέτει το αίτημα της ισάριθμης αντιπροσώπευσης των φύλων, με τα ανοικτά σήμερα τόσο στη φεμινιστική σκέψη όσο και στην πολιτική και κοινωνική θεωρία ζητήματα. Η αρθρογράφος προβαίνει σε μια κριτική του αιτήματος και επικεντρώνεται κυρίως

στις θέσεις που διατυπώθηκαν από την υποστηρίχτρια του, Eliane Viennot. Υπογραμμίζει πως η Δημοκρατία Ισάριθμης Αντιπροσώπευσης με το να αποδέχεται τη διαίρεση της πολιτείας σε δύο φύλα, ουσιαστικά συμβάλλει για άλλη μια φορά στην απόκρυψη της πολλαπλότητας των θέσεων των γυναικών (και των ανδρών) που την αποτελούν. Προβάλλεται η αναγκαιότητα ρήξης με την αποκλειστική λογική της υπαρκτής δημοκρατίας και η επινοήση νέων αρχών. Η μετατροπή της κυριαρχίας του φύλου, μπορεί να αναδειχθεί σε αφετηρία για την επανίδρυση της δημοκρατίας

Ψ Βαρίκα, Ε. « Γυναικείο Ζήτημα ή ζήτημα Δημοκρατίας;», στο Κέντρο Γυναικείων Μελετών και Ερευνών ΔΙΟΤΙΜΑ (1999) *Το φύλο των δικαιωμάτων. Εξουσία, Γυναίκες και ιδιότητα του πολίτη*, Ευρωπαϊκό συνέδριο 9-10 Φεβρουαρίου 1996, Πρακτικά, Νεφέλη, σελ. 508-526

Είδος: άρθρο από πρακτικά Συνεδρίου

Στο άρθρο αρχικώς εξετάζεται το ζήτημα της υπαρκτής δημοκρατίας η οποία θεμελιώθηκε πάνω στην κατάργηση της λογικής του προνομίου. Σε μια κοινωνία ιεραρχικά δομημένων διαφορών αντιτάχθηκε η αρχή: ένας νόμος για όλους, γνωστός σε όλους και διαμορφωμένος από όλους. Σε αυτή την αρχή ανάγεται η ιδιότητα του πολίτη. Η αρθρογράφος υπογραμμίζει τη δυσεπίλυτη αντίφαση που αφορά την πρόσβαση στην ισονομία: για ορισμένες κατηγορίες πολιτών η πρόσβαση στην ιδιότητα του πολίτη δεν ήταν αποτέλεσμα εφαρμογής σε όλους των «γενικών νόμων του κράτους» αλλά προέκυψε από μια σειρά επιμέρους ειδικών νόμων που υιοθετήθηκαν και ίσχυσαν αποκλειστικά γι' αυτές τις κατηγορίες. Αυτή η αντίφαση δεν αφορά μόνο τις γυναίκες. Αναφέρεται η συμβολή της Hannah Arendt που με τις αναλύσεις της σφράγισε την ιστορική εξέλιξη του οικουμενισμού. Η Arendt αναλύει την «αμφισημία της χειραφέτησης» στην οποία ανάγει τις ρίζες του σύγχρονου αντισημιτισμού. Η θέση της συνοψίζεται στο ότι η χειραφέτηση σήμαινε «ισότητα και προνόμια».

Οι περισσότερες πολιτικές για την πλήρη ένταξη των γυναικών στην πολιτεία έχουν την τάση να αντιμετωπίζουν το κοινωνικό φύλο ως πάγια ή de facto ταυτότητα των γυναικών και όχι ως κοινωνική σχέση. Έχοντας ως σημείο αναφοράς την παραπάνω επισήμανση η κ. Βαρίκα αναφέρεται σε ένα από τα χαρακτηριστικότερα παραδείγματα της. Πρόκειται για το αίτημα της ισάριθμης εκπροσώπησης ανδρών και γυναικών στα εκλεγμένα όργανα της πολιτείας.

Στην συνέχεια αναλύεται μια από τις πιο προβληματικές διαστάσεις, σύμφωνα με την κ. Βαρίκα, του παραπάνω αιτήματος. Πρόκειται για το γεγονός ότι η ισάριθμη

αντιπροσώπευση θεμελιώνεται στο «προφανές δεδομένο της δυαδικότητας του ανθρώπινου γένους», στο επιχείρημα ότι οι γυναίκες «είναι ένα από τα δύο φύλα από τα οποία είναι φτιαγμένη η ανθρωπότητα». Η μόνη που μεταβάλλει μια τέτοια άποψη σε συγκροτημένη πολιτική τοποθέτηση είναι η Eliane Vogel. Μια από τις βασικότερες θέσεις της είναι ότι η αρχή της ισάριθμης αντιπροσώπευσης ανδρών και γυναικών δεν εξασφαλίζει απλώς και μόνο τη μαζική παρουσία των γυναικών στα κοινοβούλια, αλλά και «θέτει τέρμα στον ανταγωνισμό ανάμεσα στην ομοιότητα και τη διαφορά, αφού ενσωματώνει και τις δύο αυτές ιδιότητες που είναι δομικά απαραίτητες τόσο στην αναπαραγωγή όσο και στην οργάνωση της κοινωνικής ζωής». Η Eliane Vogel προτείνει την πραγματική ισορροπία ως το νέο πολιτικό και νομικό πλαίσιο αναφοράς ανάμεσα στα δύο φύλα.

Η κ. Βαρίκα διευκρινίζει πως δεν αρνείται ότι οι άνδρες και οι γυναίκες είναι διαφορετικοί. Το πρόβλημα δεν είναι οι διαφορές, είναι ο τρόπος με τον οποίο οργανώνονται από το πολιτικό. Όπως τονίζει η Rada Ivekovic η πολιτική σημασία που έχει δοθεί στη διαφορά των φύλων αποτελεί πανίσχυρο μέσο σημασιοδότησης της κοινωνικής ιεραρχίας εν γένει. Το γυναικείο ζήτημα είναι ούτε λίγο ούτε πολύ ζήτημα της δημοκρατίας: εξεύρεση εκείνων των πολιτικών αρχών που να θεμελιώνουν την αυτονομία στην αμοιβαία αναγνώριση των ιδιαιτεροτήτων που συνιστούν το οικουμενικό.

Ψ Gaspard, Fr. « Για την ισάριθμη αντιπροσώπευση: γένεση μιας έννοιας, γέννηση ενός κινήματος» *Σύγχρονα Θέματα*, τ. 57/1995, σελ. 32-41

Είδος: άρθρο σε επιστημονικό περιοδικό

Πρόκειται για ένα ενημερωτικό κείμενο με θεωρητικές νύξεις. Διερευνάται η εμφάνιση της έννοιας της «δημοκρατίας ισάριθμης αντιπροσώπευσης», το κοινωνικο-πολιτικό περίγραμμα μέσα από το οποίο αναδύθηκε το αίτημα, ορίζονται οι φορείς που το ενστερνίζονται και το υποστηρίζουν. Πρόκειται για ένα κείμενο που τάσσεται υπέρ του εν λόγω αιτήματος, τονίζοντας ότι η ισάριθμη αντιπροσώπευση δεν αμφισβητεί μόνο την πολιτική, αλλά το ίδιο το πολιτικό. Αναθεωρούνται τα όρια μεταξύ δημοσίου και ιδιωτικού και φανερώνεται η έλλειψη νομιμότητας του σημερινού πολιτικού συστήματος. Επομένως αποκτά ένα ριζοσπαστικό ανατρεπτικό χαρακτήρα.

Ψ Δαμανάκη, Μ. (1995) *Το θηλυκό πρόσωπο της εξουσίας*, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα.

Είδος: βιβλίο/ λογοτεχνικό

Η «συναισθηματική» καταγραφή της πορείας της γυναίκας στη δημόσια ζωή στην Ελλάδα της Μεταπολίτευσης. Η περιγραφή της συνάντησής της με τα κόμματα και την πολιτική, της εχθρότητας των ανδρικών μηχανισμών, της ταλάντευση ανάμεσα στο δημόσιο και τον ιδιωτικό χώρο. Αλλά και της πορείας από την υποτίμηση και την αμφισβήτηση, μέχρι την αυτοσυνείδηση, την αυτοπεποίθηση και τη συμφιλίωση με την εξουσία.

Το θηλυκό πρόσωπο της εξουσίας ή η πολιτική αυτοβιογραφία της Μαρίας Δαμανάκη.

Ψ Δεληγιάννη-Κουιμτζή, Β. (επιμ.) (1998) *Γυναίκες και ιδιότητα του πολίτη – διαστάσεις δημοκρατίας και ισότητας των δύο φύλων στην εκπαίδευση των εκπαιδευτικών*, εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη.

Είδος: βιβλίο

Βιβλίο που προέκυψε από το ερευνητικό πρόγραμμα με τίτλο «Πρωθώντας την ενημέρωση για την ισότητα των φύλων: οι γυναίκες ως πολίτες» που χρηματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά τα ακαδημαϊκά έτη 1994-95 και 1995-96.

Στον τόμο περιέχεται κεφάλαιο με θέμα «οι γυναίκες ως πολίτες», το οποίο παρουσιάζει το φιλοσοφικο-ιστορικό πλαίσιο και τη φεμινιστική οπτική από την αρχαιότητα ως τις σύγχρονες ευρωπαϊκές δημοκρατίες. Ακολουθεί η παρουσίαση της θέσης των γυναικών στην ελληνική κοινωνία και την ισότητα των φύλων στην ελληνική εκπαιδευτική διαδικασία. .

Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι υποθέσεις, οι στόχοι και η μεθοδολογία της έρευνας, καθώς και η ανάλυση των αποτελεσμάτων της.

Ψ Δρεπτάκης, Μ. (1991) *Η Ανατομία της Βουλής 1974-90*, Gutenberg, Αθήνα

Είδος: βιβλίο

Στο βιβλίο εξετάζονται ορισμένα βασικά δημογραφικά (φύλο, ηλικία, οικογενειακή κατάσταση, τόπος καταγωγής και εκλογής), κοινωνικά (επάγγελμα) , και άλλα χαρακτηριστικά των βουλευτών που εκλέχθηκαν στις Βουλευτικές Εκλογές

του 1974, 1977, 1981, 1985, Ιουν.89, Νοεμ.89, Απρ.90 Επίσης παρουσιάζονται τα ποσοστά ανανέωσης των βουλευτών, των νεοεκλεγέντων, αυτών που διετέλεσαν Υπουργοί, Υφυπουργοί και οι πρώτοι σε σταυρούς προτίμησης.

Στο 1^ο κεφάλαιο εξετάζεται η θεματική « Γυναίκες στη Βουλή». Παρατίθεται ένας πίνακας με τον αριθμό των γυναικών – βουλευτών (γίνεται διάκριση στα τρία κόμματα: ΠΑΣΟΚ, Ν.Δ., ΣΥΝ και λοιπά) που αναδείχτηκαν στις παραπάνω εκλογές. Επίσης σε διάγραμμα φαίνεται η εξέλιξη του ποσοστού των γυναικών – βουλευτών στο σύνολο των βουλευτών κάθε κόμματος. Συνοπτικά τα συμπεράσματα που υπογραμμίζει ο κ. Δρεπτάκης Μ. είναι ο πολύ μικρός αριθμός των γυναικών-βουλευτών σε όλες τις εκλογικές αναμετρήσεις, μάλιστα στη Βουλή του 1974 σημειώθηκε η μικρότερη αντιπροσώπευση και η μεγαλύτερη σε εκείνη του Νοεμ. 89. Τονίζεται η σύγκλιση των κομμάτων σε ό,τι αφορά τα πολύ χαμηλά ποσοστά συμμετοχής των γυναικών στη Βουλή. Χαρακτηριστικά ο συγγραφέας διαπιστώνει ότι παρά τις μεγαλόστομες διακηρύξεις τους για την ισότητα των δύο φύλων όλα τα κόμματα διακρίνονται για μια αρνητική πρακτική στο θέμα αυτό.

Ψ Ζερβός, Δ. Γ. (1996) *Ευρώπη-άτομο, εξουσία-γυναίκα*, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα

Είδος: βιβλίο

Κοινωνιολογικού περιεχομένου βιβλίο, με αναφορά στις σχέσεις μεταξύ των δύο φύλων (σελ.108-109), το γυναικείο ζήτημα ως κοινωνικό κίνημα (σελ.144), τη γυναίκα ως συντελεστή εξουσίας (σελ.201) και τη θρησκεία (σελ.207). Το κεφάλαιο «Πολιτική και γυναίκα» (σελ.240), εξετάζει την τοποθέτηση των συμβαλλόμενων έναντι της πολιτικής, με πίνακα συχνότητας των συμβαλλόμενων έναντι του ιερού θεσμικού συντελεστή της πολιτικής, και έναν ακόμα με άτομα και συχνότητα συμμετοχής σε πολιτική ομιλία ή συνάντηση τους τελευταίους δύο μήνες. Αναφορά στο γυναικείο κίνημα γίνεται στη σελ. 345, ενώ σχετικό διάγραμμα υπάρχει στη σελίδα 369.

Ψ Καλτσόγια-Τουρναβίτη, Ν. (1997) *Υποαντιπροσώπευση γυναικών και δημοκρατία: η συνταγματικότητα των θετικών μέτρων για την ενδυνάμωση του ρόλου των γυναικών στη δημόσια ζωή*, Σάκκουλας, Αθήνα

Είδος: βιβλίο

Θεματικές της μελέτης είναι η συμμετοχική δημοκρατία και η υποαντιπροσωπευτικότητα των γυναικών, το αίτημα της εξισορρόπησης της πολιτικής συμμετοχής των δύο φύλων, όπου και μελετώνται διεξοδικά η «ισάριθμη αντιπροσώπευση» και οι «ποσοτώσεις». Αναφέροντας τα κυριότερα χαρακτηριστικά των δύο παραπάνω μέτρων «αποκαταστατικής ισότητας» γίνεται κριτική αξιολόγησή τους. Τέλος εξετάζεται το αίτημα για ένα νέο θεσμικό πλαίσιο ουσιαστικής πολιτικής ισότητας μεταξύ των δύο φύλων. Στο κεφάλαιο των «πορισμάτων» του βιβλίου παρουσιάζονται τα γενικά συμπεράσματα και οι βασικές θέσεις που συμμερίζεται και η κ. Καλτσόγια-Τουρναβίτη. Παρατίθεται απόσπασμα από την εναρκτήρια ομιλία του (τότε) Υπουργού Ισότητας και Νομοθετικής Μεταρρύθμισης της Ιρλανδίας, Mervyn Taylor που τονίζει ότι για να γίνει πράξη η ανάγκη εξισορρόπησης της συμμετοχής των δύο φύλων στην πολιτική χρειάζεται πίστη στην αλλαγή και αναζήτηση ευφάνταστων λύσεων σε διάφορα επίπεδα. Η συγγραφέας υπογραμμίζει πως οι ποσοτώσεις ως νέος οργανωτικός θεσμός ανήκουν στις ευφάνταστες λύσεις του κυρίου Taylor. Άλλωστε και νωρίτερα στο βιβλίο της είχε τονίσει ότι είναι λάθος για το γυναικείο κίνημα να αποδεχτεί το ριζοσπαστικό αίτημα της ισάριθμης αντιπροσώπευσης γιατί φαίνεται να προβάλλει το στοιχείο του βιολογικού φύλου ως το πρωταρχικό για τη διεκδίκηση της ισότητας στη συμμετοχή. Βέβαια αναγνωρίζει ότι οι ποσοτώσεις είναι μια περίπλοκη υπόθεση και καταθέτει μια σειρά από παράγοντες που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη όταν αποφασίζεται η εφαρμογή του συγκεκριμένου μέτρου. Το βιβλίο περιλαμβάνει και παράρτημα:

- Διακήρυξη της Επιτροπής Διακομματικής Συνεργασίας Γυναικών, στο Συνέδριο «Οι Γυναίκες για την Ανανέωση της Πολιτικής και της Κοινωνίας».
- Πίνακας δείκτη δύναμης γυναικών στον κόσμο.
- Πίνακας για την αναγνώριση της συμβολής των γυναικών.
- Χρονολογικός πίνακας με το δικαίωμα ψήφου των γυναικών της Δυτικής Ευρώπης.
- Πίνακας με τίτλο: «Ατζέντα για την αλλαγή: Νορβηγοί βουλευτές αναφέρουν θέματα όπου η αυξημένη συμμετοχή των γυναικών έχει συμβάλει στην αλλαγή των απόψεων του κόμματος».
- Πίνακας με τις θέσεις για την υιοθέτηση των ποσοτώσεων για τις γυναίκες, 1986
- Πίνακας εκλογικών αποτελεσμάτων στη Δυτική Ευρώπη.
- Πίνακας συγκριτικής τυπολογίας κρατικών φεμινιστικών υπηρεσιών.
- Κατάλογος κρατικών φεμινιστικών υπηρεσιών ανά χώρα.
- Νομοθετικό πλαίσιο στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την εξισορρόπηση της συμμετοχής ανδρών και γυναικών στις πολιτικές δομές της λήψης

αποφάσεων.

Ψ Καλτσόγια- Τουρναβίτη, Ν. « Υποαντιπροσωπευτικότητα Γυναικών και Δημοκρατία. Η συνταγματικότητα των ποσοτώσεων», στο Κέντρο Γυναικείων Μελετών και Ερευνών ΔΙΟΤΙΜΑ (1999) *Το φύλο των δικαιωμάτων. Εξουσία, Γυναίκες και ιδιότητα του πολίτη*, Ευρωπαϊκό συνέδριο 9-10 Φεβρουαρίου 1996, Πρακτικά, Νεφέλη ,σελ. σελ. 461-477

Είδος: άρθρο από πρακτικά Συνεδρίου

Στο άρθρο παρουσιάζονται οι δύο βασικές κατηγορίες θετικών μέτρων που είναι αναγκαίο να ληφθούν ώστε να οδηγήσουν στην πλήρη κοινωνική ενσωμάτωση της γυναίκας. Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει τα «γενικά μέτρα» που θα συντελέσουν στη δημιουργία μιας ολοκληρωμένης προσωπικότητας (εκπαίδευση γυναικών, ενσωμάτωση τους στην αγορά εργασίας). Σε αυτά περιλαμβάνονται και εκείνα που πρέπει να ληφθούν για να εξαιρεθούν οι διακρίσεις κατά των γυναικών στην πολιτική και δημόσια ζωή: αλλαγές στη λειτουργία των πολιτικών κομμάτων, μέτρα για την ενδυνάμωση του ενδιαφέροντος τους για την πολιτική. Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει τα «ειδικά θετικά μέτρα», μέτρα που εντάσσονται στην έννοια της «αποκαταστατικής ισότητας». Η κ. Καλτσόγια- Τουρναβίτη επισημαίνει ότι ενώ η πρώτη κατηγορία θετικών μέτρων έγινε ευκολότερα αποδεκτή, αν και με διαφοροποιήσεις μεταξύ των δυτικοευρωπαϊκών χωρών, η δεύτερη αγγίζει τις θεμελιώδεις αρχές της φιλοσοφίας και της ιδεολογίας της δημοκρατίας. Τίθεται το ερώτημα του κατά πόσο είναι θεμιτό το αίτημα της «αποκαταστατικής ισότητας» με την μορφή των ειδικών μέτρων των θετικών διακρίσεων υπέρ των γυναικών.

Το άρθρο επικεντρώνεται στην συνέχεια στη μελέτη των δύο κατηγοριών των ειδικών αυτών μέτρων: οι ποσοτώσεις και η ισάριθμη αντιπροσώπευση. Η αρθρογράφος παρουσιάζει τα βασικά επιχειρήματα των υποστηρικτών των ποσοτώσεων όσο και τις βασικές αντιδράσεις-επιχειρήματα κατά του θεσμού. Επίσης αντιπαραθέτει τον συγκεκριμένο θεσμό με αυτό της ισάριθμης αντιπροσώπευσης. Εξετάζεται αναλυτικά η έντονη διάσταση απόψεων ως προς το ζήτημα συνταγματικότητας τους. Η διάσταση αυτή εντάσσεται σε δύο βασικές κατηγορίες που αφορούν αντιλήψεις για τους παράγοντες που διαμορφώνουν την προσωπικότητα του ανθρώπου: η πρώτη είναι η «ατομιστική» και η δεύτερη η «κοινωνιστική».

Η κ. Καλτσόγια- Τουρναβίτη καταλήγει ότι το θέμα των ποσοτώσεων, σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό απ' ό,τι τα άλλα θετικά μέτρα, είναι πολύπλοκη υπόθεση:

ποιο ποσοστό διεκδικούμε; Θα είναι ευέλικτο, υποχρεωτικό, σταθερό;. πρόκειται για ερωτήματα στα οποία δεν έχουν δοθεί απαντήσεις από το γυναικείο κίνημα.

Ψ Leijenaar, M. (1997) Σε συνεργασία με το ευρωπαϊκό δίκτυο «*Γυναίκες στα κέντρα αποφάσεων*», *Πως να προωθηθεί η ισορροπία των δύο φύλων στα κέντρα λήψης πολιτικών αποφάσεων. Οδηγός για την εφαρμογή πολιτικών με στόχο την προώθηση της συμμετοχής των γυναικών στη λήψη πολιτικών αποφάσεων*, Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Γενική Διεύθυνση Απασχόλησης, Εργασιακών σχέσεων και Κοινωνικών Υποθέσεων, Μονάδα V/D/5, Υπηρεσία Επίσημων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Λουξεμβούργο

Είδος: έντυπο από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Το έντυπο που έχει εκδοθεί από την Υπηρεσία των επίσημων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων έχει ως αντικείμενό του τη συμμετοχή των γυναικών στη λήψη πολιτικών αποφάσεων. Επισημαίνονται τα παρακάτω σημεία: α) τα ποσοστά των γυναικών οι οποίες είναι δραστήρια κομματικά μέλη, υπό την έννοια ότι συζητούν κομματικά θέματα ή ασκούν χρέη προέδρου τοπικής οργάνωσης είναι χαμηλά β) η κορυφή της πυραμίδας σχηματίζεται από υποψηφίους των εκλογών και από εκείνους οι οποίοι είχαν την τύχη να εκλεγούν αντιπρόσωποι. Σε αυτή την πυραμίδα- και ιδιαίτερα στην κορυφή - οι γυναίκες δεν εκπροσωπούνται επαρκώς, ή και καθόλου.

Στον «Οδηγό για την εφαρμογή πολιτικών με στόχο την προώθηση της συμμετοχής των γυναικών στη λήψη πολιτικών αποφάσεων» γίνεται προσπάθεια ερμηνείας της υποεκπροσώπησης των γυναικών και αναλύονται διεξοδικά οι σημαντικότεροι παράγοντες. Η διαδικασία ένταξης στο μηχανισμό λήψης πολιτικών αποφάσεων χωρίζεται σε διάφορα στάδια: στρατολόγηση στελεχών, επιλογή και εκλογή. Σε καθένα από τα στάδια εντοπίζεται μια σειρά από θεσμικούς και ατομικούς παράγοντες που βοηθούν ή παρεμποδίζουν τις γυναίκες στην προσπάθειά τους να καταλάβουν πολιτικές θέσεις υψηλού επιπέδου.

Στο έντυπο προτείνονται στρατηγικές τις οποίες οι κυβερνήσεις και τα κόμματα είναι δυνατό να προσαρμόσουν προκειμένου να αυξηθεί η συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική. Επίσης αναλύονται οι ποσοτώσεις και μια σειρά από νομικά μέτρα ως μέσα πολιτικής για την επίτευξη ισόρροπης συμμετοχής των δύο στα κέντρα πολιτικών αποφάσεων. Δίνονται παραδείγματα δραστηριοτήτων οι οποίες αναλήφθηκαν από τις εθνικές κυβερνήσεις με στόχο την προώθηση της συμμετοχής των γυναικών στην πολιτική. Τέλος προτείνεται από το ευρωπαϊκό δίκτυο

εμπειρογνομόνων «Γυναίκες στα κέντρα αποφάσεων» η κατάρτιση ενός εθνικού σχεδίου πολιτικής για την επίτευξη αυτής της ισορροπίας.

Ψ Μαγγιώρου, Μ. «Ο λειτουργισμός στην πολιτική θεωρία και οι επιπτώσεις του στη γυναικεία καταπίεση» *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τ. 57/1985, σελ. 3-23

Είδος: άρθρο σε επιστημονικό περιοδικό

Το άρθρο αυτό είναι μια προσπάθεια να αναδειχθεί η αδυναμία των παραδοσιακών επιστημονικών προσεγγίσεων να μελετήσουν τους καταναγκασμούς στην ιδιωτική ζωή, και ειδικότερα τη γυναικεία καταπίεση. Αυτή η αδυναμία προέρχεται από τη λειτουργιστική αντίληψη της κλασικής πολιτικής θεωρίας για την οικογένεια. Από αυτή απορρέουν δύο από τις παγιωμένες απόψεις των εκπροσώπων της κλασικής πολιτικής σκέψης: η φυσική θέση των γυναικών είναι η οικογένεια και ο ιδιωτικός χώρος της οικογένειας έχει ελευθερία και επομένως μελετήθηκε με όρους φυσικούς και όχι κοινωνικούς. Στο άρθρο παρατίθενται χαρακτηριστικά σημεία του πνεύματος της δυτικής φιλοσοφίας, μέσα από τον οποίο αναπτύχθηκε ο ιδεαλιστικός –λειτουργιστικός τρόπος αντίληψης για την προσωπική ελευθερία και την οικογένεια. Στην συνέχεια η αρθρογράφος υπογραμμίζει ότι ακόμα και «προοδευτικοί» και «φεμινιστές» διανοούμενοι, παρά τις όποιες «φεμινιστικές» προθέσεις υποστηρίζουν τη θυσία της απελευθέρωσης των γυναικών και τη διαίωση της αντρικής εξουσίας. Ένα τέτοιο χαρακτηριστικό παράδειγμα ανδρικής στάσης είναι του Αντρέ Γκορτς μέσα από το βιβλίο του «Πέρα από τον Σοσιαλισμό». Διευκρινίζοντας ότι η επιλογή του συγκεκριμένου θεωρητικού είναι τυχαία, προβαίνει σε μian κριτική των θέσεων του που πρέπει να αντιμετωπιστούν σαν παρατηρήσεις με γενικότερο χαρακτήρα. Στο έργο του προβάλλονται οι δύο θεμελιακοί μύθοι στους οποίους στηρίζεται η καταπίεση των γυναικών. Αυτοί είναι της μη οικονομικής αξίας των οικιακών εργασιών και της οικογενειακής φωλιάς. Επίσης προβάλλονται και δύο επιχειρήματα για τη διατήρηση της θέσης των γυναικών στην οικογενειακή ζωή: η αναντικατάστατη γυναικεία προσφορά και η γυναικεία ηθική και αξίες.

Ψ Ντέιβις, Α. (1991) *Γυναίκες, κουλτούρα & πολιτική* (μετάφραση: Γωγώ Αρβανίτη), εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1991.

Είδος: βιβλίο

Γυναίκες όλου του κόσμου –και κυρίως της Αφρικής, σε σχέση με την κουλτούρα και την άποψή τους για την πολιτική. Οι αγώνες τους για ισότητα και ειρήνη, τα διεθνή θέματα, για την παιδεία και τον πολιτισμό.

Ψ Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. «Γυναίκες και Πολιτική/ Γυναίκες και Πολιτική Επιστήμη», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τ.65/1987, σελ3-22

Είδος: άρθρο σε επιστημονικό περιοδικό

Στο άρθρο της κ. Παντελίδου-Μαλούτα εξετάζονται μια σειρά από σημαντικές θεματικές που σχετίζονται με τη διερεύνηση της διάστασης του φύλου στις μελέτες εκλογικής συμπεριφοράς.

Ξεκινώντας από μια αναλυτική παρουσίαση της κατάκτησης των εκλογικών δικαιωμάτων από τις γυναίκες στην Ελλάδα και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, επισημαίνεται η σημαντική καθυστέρηση (1952) απόκτησης τους. Επισημαίνεται η μειωμένη γυναικεία παρουσία στο ελληνικό Κοινοβούλιο (χωρίς βέβαια να αποτελεί ελληνική ιδιομορφία) και τονίζεται ότι το σύνθημα «περισσότερες γυναίκες στη Βουλή» είναι παραπλανητικό αν αυτό δε συνοδεύεται με το αίτημα ενός ριζικού επαναπροσδιορισμού της ουσίας της πολιτικής διαδικασίας που να έχει ως στόχο και την ανατροπή των ιεραρχικών σχέσεων των δύο φύλων. Η γυναικεία ψήφος συνέβαλε στην νομική χειραφέτηση, όχι όμως και στην κοινωνική απελευθέρωση των γυναικών.

Μια άλλη ενότητα του άρθρου αναφέρεται στο «Φύλο ως διαφοροποιητική μεταβλητή της εκλογικής συμπεριφοράς». Οι υποθέσεις ότι ο «παραδοσιακός συντηρητισμός των Ελληνίδων ψηφοφόρων εξαφανίζεται ταχύτατα », «οι γυναίκες ψηφίζουν ό,τι οι άνδρες τους», η «γυναικεία ψήφος είναι δεδομένο ότι είναι ετεροπροσδιορισμένη» κατακρίνονται από την αρθρογράφο ως πολύ λίγο γόνιμες, φορτωμένες με σεξιστικές προϋδεάσεις και με σημαντικές επιστημονικές αδυναμίες. Αυτές οι προσεγγίσεις , όπως διευκρινίζεται από την κ. Παντελίδου-Μαλούτα δεν αποτελούν αντικείμενο μελέτης του άρθρου. Η βασική υπόθεση την οποία υπηρετεί η προσέγγιση που αναπτύσσεται στο άρθρο συνοψίζεται στα παρακάτω σημεία. Η ύπαρξη μιας διαφοροποιημένης γυναικείας πολιτικής κουλτούρας, πλέον πολύ λίγο μπορεί να στηριχθεί στις διαφοροποιήσεις της ψήφου ανάλογα με το φύλο. Το «κοινωνικό» φύλο δεν μπορεί παρά να αποτελεί παράγοντα διαφοροποίησης στην πολιτική κοσμοαντίληψη και στις πολιτικές στάσεις των ατόμων. Η σύγκλιση στην εκλογική συμπεριφορά ανδρών και γυναικών επιβεβαιώνεται και στην Ελλάδα με

βάση στοιχεία για την εξέλιξη της γυναικείας ψήφου (παρατίθενται ενδεικτικά και στο άρθρο). Ωστόσο αυτό το τονίζεται από την κ. Παντελίδου-Μαλούτα είναι ότι είναι αμφισβητούμενο αν αυτή η σύγκλιση απορρέει από ταυτόσημες προσλήψεις του χώρου της πολιτικής από τις δύο κοινωνικές κατηγορίες διαφορετικού φύλου. Ο διαχωρισμός ανδρικής/ γυναικείας πολιτικής κουλτούρας τεκμηριώνεται όλο και περισσότερο σε λεπτότερες και ποιοτικές και όχι ποσοτικές διαφοροποιήσεις (π.χ η αντίληψη σχετικά με την ουσιαστική βαρύτητα της ψήφου).

Στο άρθρο παρουσιάζονται αποτελέσματα από την έρευνα της Γενικής Γραμματείας Ισότητας και του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ) (1988) /Έρευνα για την πολιτική συμπεριφορά των γυναικών, Τελική Έκθεση, Μέρος Α. Αναλύονται οι θεματικές που αναφέρονται στις «αντιλήψεις για τη γυναικεία παρουσία στις δομές λήψεως πολιτικών αποφάσεων» και « οι αντιλήψεις για τη βαρύτητα της ψήφου».

Ψ Παντελίδου-Μαλούτα, Μ.(1988) «Γυναικείο ζήτημα και κράτος πρόνοιας» στο Μαλούτας, Θ.- Οικονόμου, Δ. (επιμ) *Προβλήματα ανάπτυξης του κράτους πρόνοιας στην Ελλάδα*, Εξάντας, Αθήνα

Είδος: άρθρο σε συλλογικό τόμο

Στόχος του άρθρου δεν είναι η διερεύνηση των επιπτώσεων της ανάπτυξης και της υπανάπτυξης του κράτους πρόνοιας σε κάποιον επιμέρους τομέα ή σε κάποια ειδική κατηγορία ατόμων. Διευκρινίζεται από την αρχή του άρθρου ότι στοχεύει στη διερεύνηση των σχέσεων των δύο φύλων σ' ένα συγκεκριμένο στάδιο καπιταλιστικής συσσώρευσης που συνοδεύεται από συγκεκριμένες πολιτικές οι οποίες παρεμβαίνουν ρυθμιστικά στο χώρο των παραδοσιακών γυναικείων ρόλων.

Στο άρθρο εξετάζονται η ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας σε αναπτυγμένες βιομηχανικά χώρες και το σύνολο της αντίστοιχης κριτικής. Ένα καίριο ερώτημα που θέτει η αρθρογράφος και που αγγίζει τη διερεύνηση της σχέσης γυναίκες και πολιτική είναι κατά πόσο η ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας συνέβαλε ουσιαστικά στην καταπολέμηση των ανισοτήτων που συνδέονται με το φύλο , προάγοντας την κοινωνική ισότητα ανδρών και γυναικών. Επιγραμματικά, θα πρέπει να τονιστούν τα παρακάτω συμπεράσματα. Παρά την επιθυμία για «εκσυγχρονισμό» οι νομοθετικές ρυθμίσεις που στοχεύουν στην ισότητα δεν είναι δυνατό να ξεφύγουν από την κυρίαρχη ανδροκεντρική λογική. Στο άρθρο παρουσιάζονται μια σειρά από παραδείγματα τα οποία δείχνουν ότι η πολιτική διαδικασία ανδροκρατείται. Επισημαίνει η κ. Παντελίδου-Μαλούτα ότι η διαδικασίες λήψεως αποφάσεων, ακόμα

και σε θέματα που αφορούν αποκλειστικά γυναίκες, ανάγονται στους άνδρες. Αναμφίβολα η ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας επέδρασε βελτιωτικά στις συνθήκες διαβίωσης των γυναικών. Ωστόσο οι σχετικές νομοθετικές ρυθμίσεις δεν λύνουν το πρόβλημα του κοινωνικού σεξισμού και της γυναικείας καταπίεσης που εξακολουθούν να υπάρχουν τόσο στο ιδεολογικό και πολιτισμικό επίπεδο, όσο και στην καθημερινή ζωή.

Ψ Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. «Οι Ελληνίδες και η ψήφος. Το φύλο της ψήφου και η ψήφος του γυναικείου φύλου», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τ. 73/1989, σελ 3-38

Είδος: άρθρο σε επιστημονικό περιοδικό

Η κριτική του άρθρου επικεντρώνεται στον σεξισμό που διακρίνεται στον βασικό κορμό της ύλης της πολιτικής επιστήμης. Χαρακτηριστικό της σύγχρονης Πολιτικής Επιστήμης είναι η έλλειψη ευαισθησίας απέναντι στις διαφοροποιήσεις στην κοινωνική κατανομή της εξουσίας ανάλογα με το φύλο και στη διαφοροποιημένη κοινωνική εμπειρία ανδρών και γυναικών-που επιδρούν στη διαμόρφωση της πολιτικής συμπεριφοράς τους.

Η κ. Παντελίδου-Μαλούτα συνοψίζει την συνολική κριτική, από την οποία και απορρέουν οι βασικές κατευθύνσεις της φεμινιστικής πολιτολογικής προσέγγισης στα εξής τρία σημεία:

α) Μετά από τη φάση κατά την οποία η πολιτική επιστήμη αγνοούσε τελείως την γυναίκα και τη γυναικεία πολιτικότητα, σε μια νεότερη φάση υπερτονίζονται οι διαφορές στην πολιτική συμπεριφορά των δύο φύλων. Το ενδιαφέρον δεν επικεντρώνεται στην γυναικεία πολιτικότητα καθ' αυτήν αλλά μόνο σε αντιπαράθεση με την ανδρική β) Οι διαφορές που παρατηρούνται αντιμετωπίζονται και ως εξηγήσεις και τα δύο φύλα θεωρούνται συχνά ομοιογενείς κοινωνικές κατηγορίες, χωρίς εσωτερικές διαφοροποιήσεις γ) Οι γυναικείες πολιτικές στάσεις και αντιλήψεις προσλαμβάνονται a priori ως απολιτικές ή ως πολιτικά αφελείς.

Η αρθρογράφος εξετάζει τους πραγματικούς στόχους της φεμινιστικής πολιτικής επιστήμης. Τονίζει χαρακτηριστικά ότι στόχος δεν είναι η αύξηση του αριθμού των μελετών που σχετίζονται με τη γυναικεία πολιτική συμπεριφορά, αλλά προτείνεται μια νέα προσέγγιση σε όλα τα αντικείμενα της πολιτολογικής διερεύνησης. Αυτή η προσέγγιση θα πρέπει να λάβει σοβαρά υπόψη της το φύλο με την έννοια του γένους.

Η κ. Παντελίδου-Μαλούτα καταλήγει στο άρθρο της πως προβάλλει έντονα για τη σύγχρονη Πολιτική Επιστήμη η αναγκαιότητα της διερεύνησης όχι πλέον κατά

πόσο το «προσωπικό είναι πολιτικό» (σύνθημα του «δεύτερου φεμινιστικού κινήματος» και ιδιαίτερα του ριζοσπαστικού), αλλά μάλλον πόσο προσωπικό είναι το πολιτικό, τόσο για τις γυναίκες όσο και για τους άνδρες.

Ψ Παντελίδου-Μαλούτα, Μ (1990) «Ελληνική πολιτική κουλτούρα: το φύλο της Αριστεράς και της Δεξιάς» στο *Ε.Ε.Π.Ε., Εκλογές και Κόμματα στη δεκαετία του '80*, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, σελ.97-120

Είδος: άρθρο σε συλλογικό τόμο

Η κοινωνική κατανομή των ρόλων των δύο φύλων και η ιστορική εμπειρία των γυναικών ως κοινωνικής κατηγορίας, που είχε διαφορετικές σχέσεις από τους άνδρες με τη διαδικασία παραγωγής, την ιδιοκτησία και άρα με τη δομή της εξουσίας, είναι σημαντική διάσταση για την κοινωνική κατασκευή του «φύλου της Αριστεράς και της Δεξιάς». Το άρθρο έρχεται να υποστηρίξει ότι η πολιτική συμπεριφορά των γυναικών αποτελεί αντικείμενο διερεύνησης, πολύ δε περισσότερο αφού οι ενδείξεις συγκλίνουν στο ότι το σχετικό φύλο βρίσκεται σε διαδικασία μετάλλαξης.

Το άρθρο κάνει ιστορική αναδρομή στα εκλογικά αποτελέσματα των γυναικείων ψήφων και φτάνει να συμπεράνει ότι η απόσταση που χωρίζει την ιδεολογική τοποθέτηση των νέων γυναικών και νέων ανδρών έχει συγκροτηθεί ως εννοιολογικό εργαλείο, ως gender gap και παραπέμπει στη μη αναμενόμενη, αριστερότερη ιδεολογική απόκλιση του γυναικείου εκλογικού σώματος.

Ψ Παντελίδου-Μαλούτα, Μ (1992) *Γυναίκες και πολιτική- Η πολιτική φυσιογνωμία των γυναικών*, Gutenberg, Αθήνα.

Είδος: βιβλίο

Το βιβλίο της Μάρως Παντελίδου-Μαλούτα συνδυάζει τη θεωρητική και την ποσοτική υπόσταση της πολιτικής φυσιογνωμίας των γυναικών. Αποτελεί τη σκιαγράφηση της πολιτικής φυσιογνωμίας των γυναικών στο πλαίσιο της ελληνικής κοινωνίας με σημείο αναφοράς την πολιτική πρόσληψη, όπως αυτή αποτυπώνεται σε συγκεκριμένες πολιτικές στάσεις, αντιλήψεις και συμπεριφορές, οι οποίες είναι ενδεικτικές των εσωτερικών διαφοροποιήσεων στο πρότυπο της «γυναικείας» πολιτικής πρόσληψης και δηλωτικές συγκεκριμένων τάσεων μετεξέλιξης.

Ξεκινώντας από τους θεωρητικούς άξονες και τις κυρίαρχες αντιλήψεις των

γυναικών, το βιβλίο εξετάζει το φύλο και την πολιτική του πρόσληψη, τη γυναικεία πολιτική κουλτούρα και τη σχέση των γυναικών με την κυρίαρχη πολιτική πρόσληψη. Στη συνέχεια μελετά τις αντιλήψεις για την πολιτική διαδικασία και το ρόλο των γυναικών, μέσα από τη βαρύτητα της πολιτικής στην καθημερινή ζωή, τη σχέση πολιτικής, πολιτικών και γυναικών και τη θέση των γυναικών-πολιτικών.

Στο κεφάλαιο «Συνείδηση του φύλου και οι αντιλήψεις για την πολιτική», παρουσιάζεται η συνείδηση του φύλου και τα πρότυπα γυναικείων αντιλήψεων, το «φεμινιστικό» πρότυπο και οι αντιλήψεις για τη βαρύτητα της πολιτικής και σε σχέση με τις νεότερες αντιλήψεις στο πλαίσιο της ελληνικής πολιτικής κουλτούρας, καθώς και οι διαβαθμίσεις της συνείδησης φύλου και οι αντιλήψεις για τη βαρύτητα της πολιτικής.

Η δήλωση του πολιτικού ενδιαφέροντος, η πολιτική ενημέρωση και επικοινωνία εξετάζεται στη συνέχεια, για να ακολουθήσει η σχέση της συμμετοχικής προδιάθεσης και της πολιτικής συμμετοχής.

Η συνείδηση φύλου και η ιδεολογική ταυτότητα είναι το αντικείμενο του κεφαλαίου «Ιδεολογική ταυτότητα», στο οποίο εξετάζονται οι πολιτικές εκφράσεις της και οι κοινωνικές αντιλήψεις.

Το βιβλίο τελειώνει συμπερασματικές παρατηρήσεις σχετικά με τις γυναίκες και την πολιτική, καθώς και την πολιτική ανάλυση.

Ψ Παντελίδου-Μαλούτα, Μ (1996) «Πολιτική Ταυτότητα, γυναικεία υποκειμενικότητα και δημοκρατία» στο Λυριντζής, Χρ. / Νικολακόπουλος, Η., /Σωτηρόπουλος, Δ *Κοινωνία και πολιτική, Όψεις Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, σελ.338-362.

Είδος: άρθρο σε συλλογικό τόμο

Οι ταυτότητες φύλου είναι πολιτικές, γιατί οι όποιες αλλαγές και ανακατατάξεις συντελούνται στο επίπεδο του φύλου εκφράζουν και επιφέρουν ουσιαστικές αλλαγές στο χώρο του πολιτικού. Το πολιτικό σύστημα εμπλέκεται στη δόμηση των ταυτοτήτων των φύλων και ο χώρος του πολιτικού είναι κρίσιμο πεδίο αμφισβήτησης και προνομιακός χώρος καταπολέμησης των σχέσεων εξουσίας που χαρακτηρίζουν το υπάρχον σύστημα σχέσεων των φύλων.

Η ουσιαστική δημοκρατία μπορεί να συνυπάρξει μόνο με την αποδοχή του συστήματος υποκειμενικών ταυτοτήτων ως πολλαπλών, πολυποίκιλων και διαφοροποιημένων. Η πολυμορφία αυτή πρέπει να στηριχθεί αποκλειστικά σε δημοκρατικές αρχές, έτσι ώστε η ταυτότητα του δημοκρατικού πολίτη να είναι

πλουραλιστική και ριζοσπαστική.

Ψ Παντελίδου-Μαλούτα, Μ (1996) «Φεμινιστικό κίνημα, φεμινιστική θεωρία και ιδιότητα του πολίτη», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τεύχος 8, σελ.154-180.

Είδος: άρθρο σε επιστημονικό περιοδικό

Η συμβολή του φεμινιστικού κινήματος στον επαναπροσδιορισμό της ιδιότητας του πολίτη και στη διεύρυνση της ίδιας της δημοκρατίας.

Η επιταγή της αποδόμησης του φύλου μπορεί να μη βρίσκει άμεση εφαρμογή στη φεμινιστική τακτική, ούτε γενική αποδοχή στη φεμινιστική θεωρία, αλλά έχει προφανείς καταβολές στην όλη πορεία του φεμινισμού.

Το άρθρο φτάνει στη διατύπωση των εξής υποθέσεων:

- η φεμινιστική αμφισβήτηση προσέλαβε τη διχοτομική λογική της διάκρισης ιδιωτικού-δημοσίου χώρου καταδεικνύοντας την ιδεολογική λειτουργία της, η οποία έτσι ανέδειξε σε πολιτικά διακυβεύματα νέους κοινωνικούς χώρους, που επί αιώνες έμεναν στον καθαρά ιδιωτικό χώρο.
- Η φεμινιστική θεωρία ανέδειξε σε πολιτικό και ιδεολογικό ζήτημα το πώς τα υποκείμενα διαμορφώνονται ως έμφυλα, με οριοθετημένες περιοριστικά δυνατότητες έκφρασης και περιχαρακωμένους κοινωνικούς ρόλους.
- Ο φεμινισμός, από κίνημα αμφισβήτησης της κοινωνικής θέσης και της προσωπικότητας της υποτέλειας των γυναικών, μεταμορφώνεται κάθε μέρα σε ένα από τα ισχυρότερα θεωρητικά ρεύματα κοινωνικοπολιτικής αμφισβήτησης του τέλους του αιώνα, οφείλουν να καταπολεμήσουν τη διχοτομική λογική.

Ψ Παντελίδου-Μαλούτα, Μ.(1998) « ΠΑΣΟΚ και σύστημα σχέσεων των φύλων», στο Σπουρδαλάκης, Μ. (επιμ) *ΠΑΣΟΚ Κόμμα- Κράτος- Κοινωνία*, Πατάκη, Αθήνα

Είδος: άρθρο σε συλλογικό τόμο

Στο βιβλίο επιχειρείται η διερεύνηση της σχέσης του ΠΑΣΟΚ με την κοινωνία και το κράτος. Χωρίζεται σε δύο μέρη: στο πρώτο αντιμετωπίζονται μια σειρά από θεματικές που αφορούν και προσεγγίζουν το ΠΑΣΟΚ ως κόμμα ενώ στο δεύτερο επιχειρείται η παρουσίαση και η αξιολόγηση των πολιτικών του ΠΑΣΟΚ σε μια σειρά πεδίων.

Το άρθρο της κ. Παντελίδου-Μαλούτα εντάσσεται στην δεύτερη ενότητα και στοχεύει στην αποτίμηση της πολιτικής του κόμματος στον τομέα των σχέσεων των δύο φύλων και στον τρόπο που τα μέτρα ισότητας έγιναν αντιληπτά από τις γυναίκες και τους φορείς των διεκδικήσεών τους. Από την αρχή του άρθρου υπογραμμίζεται ότι στις εκλογές του 1985, για πρώτη φορά στην ελληνική εκλογική ιστορία, οι γυναίκες ψήφισαν ελαφρώς μαζικότερα από τους άνδρες υπέρ κόμματος το οποίο δεν ανήκει στη Δεξιά. Η γυναικεία υπερψήφιση του ΠΑΣΟΚ (σε όλες τις περιοχές) αν και μικρή (45.9% έναντι 44.6%) συμβάλλει στην αμφισβήτηση του μύθου της «συντηρητικότερης απόκλισης» του γυναικείου εκλογικού σώματος. Εξετάζονται τα σχετικά μέτρα που παραπέμπουν σε συγκεκριμένες αλλαγές στο νομικό καθεστώς που διέπει τις σχέσεις των φύλων και σε παροχές που αφορούν κυρίως τις γυναίκες. Η κ. Παντελίδου-Μαλούτα τονίζει πως είναι θεμιτό να υποθέσει κανείς ότι, ανεξάρτητα από τις θετικές της απόρροιας, η «γυναικεία» πολιτική του κόμματος, δεν εξέφραζε ιδεολογικές επιλογές του που μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως φεμινιστικές. Αντίθετα πρόκειται για συγκυριακή πολιτική επιλογή προς την κατεύθυνση του εκσυγχρονισμού και της «αλλαγής». Η αρθρογράφος δεν περιλαμβάνει σε όσα μπορεί να προσάψει κανείς στο ΠΑΣΟΚ την πολιτική του για την ισότητα. Θα πρέπει να καταγραφεί ως θετική εξέλιξη της περιόδου 1981-1989 η κατοχύρωση της ισονομίας γυναικών και ανδρών και η συνακόλουθη ευαισθητοποίηση της ελληνικής κοινωνίας. Εναπόκειται στις ίδιες τις γυναίκες και στις οργανώσεις τους να μην μετατραπούν αυτές τις συνθήκες σε άλλοθι, αλλά να τις αξιοποιήσουν με στόχο την καταπολέμηση της ουσίας της γυναικείας καταπίεσης

Ψ Παντελίδου- Μαλούτα, Μ. « Αναζητώντας το φύλο του πολίτη. Έμφυλη Οικουμενικότητα και πολλαπλότητα των φύλων», στο Κέντρο Γυναικείων Μελετών και Ερευνών ΔΙΟΤΙΜΑ (1999) *Το φύλο των δικαιωμάτων. Εξουσία, Γυναίκες και ιδιότητα του πολίτη*, Ευρωπαϊκό συνέδριο 9-10 Φεβρουαρίου 1996, Πρακτικά, Νεφέλη, σελ. 537-547

Είδος: άρθρο από πρακτικά Συνεδρίου

Η προβληματική του άρθρου στηρίζεται στο βασικό στοιχείο της φιλοσοφικής κληρονομιάς της δυτικής σκέψης που είναι η αντίφαση μεταξύ της υποτέλειας που επιφυλάσσεται στις γυναίκες- η οποία αιτιολογείται με αναφορές στη φύση τους- και της οικουμενικής ισότητας των δικαιωμάτων.

Η αυξημένη αίσθηση μταιότητας που χαρακτηρίζει το γυναικείο εκλογικό σώμα δείχνει ότι δεν αρκεί μόνο το δικαίωμα ψήφου για να γίνουν ουσιαστικά πολίτες τα υποκείμενα γυναικείου φύλου.

Η αρθρογράφος επισημαίνει την αντίληψη ότι στις μέρες μας οι διαφορές μεταξύ των γυναικών είναι τόσο σημαντικές , ώστε να ανάγουν την γυναικεία ετερογένεια και πολυμορφία. Η διπολικότητα γυναίκες- άνδρες πρέπει να αμφισβητηθεί. Ταυτόχρονα η ιδιότητα του πολίτη παραπέμπει σε ό,τι δεν είναι γυναικείο. Επιβάλλεται μια ριζική αναδιατύπωση της ίδια της αντίληψης περί της ιδιότητας του πολίτη, η οποία προϋποθέτει τη ριζική επανεξέταση της έννοιας του έμφυλου υποκειμένου. Διατυπώνεται από την κ. Παντελίδου-Μαλούτα το εύλογο ερώτημα: «πως μπορεί να είναι ουσιαστική η δημοκρατία , όταν στηρίζεται σε ένα σύστημα εξουσιαστικών σχέσεων όπως είναι αυτό των φύλων. Η εγγενής αδυναμία της δημοκρατίας , η συνύπαρξη πολιτικής ισότητας και κοινωνικής ανισότητας, είναι έκδηλη με βάση το φύλο.

Με αφετηρία το παραπάνω καίριο ερώτημα, υπογραμμίζεται ότι κάθε συζήτηση για το φύλο των δικαιωμάτων, και ειδικά των πολιτικών, προϋποθέτει μια αλλαγή στον κυρίαρχο τρόπο πρόσληψης του έμφυλου υποκειμένου. Επιτακτική ανάγκη καθίσταται να διασαφηνιστεί ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζουμε το πολιτικό υποκείμενο. Αυτή η αλλαγή θα συντελεστεί μόνο με τη ρήξη με την κυρίαρχη ανδροκεντρική λογική. Η αρθρογράφος υποστηρίζει μια οικουμενικότητα που είναι έμφυλη, χωρίς να είναι διχοτομική, χωρίς ουσιοκρατικές αναφορές, να μας χωρεί όλους και όλες, όχι με τις διαφορές μας, αλλά με την ιδιαίτερη ιδιοσυστασία του καθενός.

Ψ Ρεπούση, Μ. « Το υποκείμενο των δικαιωμάτων. Το φύλο της πολιτικής. Οι αποκλεισμοί της δημοκρατίας» *Σύγχρονα Θέματα*, τ. 57/1995 , σελ 28-31

Είδος: άρθρο σε επιστημονικό περιοδικό

Η αρθρογράφος ορίζει τη συνεχιζόμενη υπο-αντιπροσωπευτικότητα των γυναικών στα σώματα εκλεγμένων αντιπροσώπων ως ένα παραδειγματικού χαρακτήρα αποκλεισμό. Τον τελευταίο καιρό προβάλλεται ως λύση στον πολιτικό αποκλεισμό των γυναικών το αίτημα για ισάριθμη αντιπροσώπευση ανδρών και γυναικών .Η κινήσει αναφορικά με τη Δημοκρατία Ισάριθμης Αντιπροσώπευσης απασχόλησε δύο τεύχη του γαλλόφωνου διεθνούς περιοδικού «Nouvelles Questions Feministes». Το πρώτο τεύχος ήταν αφιερωμένο στην υποστήριξη της ισάριθμης αντιπροσώπευσης (άρθρα των Françoise Gaspard, Alain Lipietz και Eliane Viennot)

και στο δεύτερο (άρθρα των Michele Le Doeuff, Josette Trat και Ελένης Βαρίκας) αναδείχθηκαν οι προβληματικές πτυχές του αιτήματος.

Στο τεύχος 57 του περιοδικού Σύγχρονα Θέματα επιλέχθηκαν να δημοσιευτούν δύο από τα παραπάνω κείμενα, της Francoise Gaspard και της Ελένης Βαρίκας

Ψ Ροσάντα, Ρ. (1980) *Γυναίκες και Πολιτική*, Οδυσσέας, Αθήνα
(ο τίτλος του πρωτότυπου είναι «Le altre», μετάφραση Νικολίτσα Γ.)

Είδος: βιβλίο/ λογοτεχνικό

Η συγγραφέας διετέλεσε μέλος του ιταλικού Κομμουνιστικού Κόμματος από το 1943. Εκλέχθηκε για πρώτη φορά στην κεντρική επιτροπή το 1989. Δέκα χρόνια αργότερα διαγράφηκε μαζί με την ομάδα του manifesto.

Στο συγκεκριμένο βιβλίο συζητά με άλλες γυναίκες, φεμινίστριες το θέμα Γυναίκες και Πολιτική. Αναλύουν την αμοιβαία καχυποψία τους και άρνησή τους. Ψάχνουν στις λέξεις (πολιτική, ελευθερία, αδελφότητα, ισότητα, δημοκρατία, φασισμός, κράτος, κόμμα, επανάσταση, φεμινισμός, αντίσταση), στα περιεχόμενα της πολιτικής, στη μεθοδολογία να βρουν τις αιτίες της σύγκρουσης και ποιος ξέρει, το πιθανό της ξεπέραςμα μέσα από μίαν άλλη κοινή γλώσσα

Ψ Σπουρδαλάκης, Μ. (1990) *Για τη θεωρία και τη μελέτη των πολιτικών κομμάτων*, Εξάντας, Αθήνα

Είδος: κεφάλαιο σε βιβλίο

Μια από τις θεματικές του βιβλίου είναι αυτή της «φεμινιστικής πρόκλησης» που εντάσσεται στην ενότητα των «πολιτικών κομμάτων και δημοκρατίας». Εξετάζεται η σημασία που έχει η ενεργός παρουσία του γυναικείου και φεμινιστικού κινήματος στο κέντρο της πολιτικής ζωής και οι επακόλουθες εξελίξεις για το περιεχόμενο της σύγχρονης δημοκρατίας και η συμβολή των κομμάτων σε αυτήν. Προβάλλεται η σημασία του «πολιτικού ως προσωπικού» και η σημασία της συμμετοχής των φεμινιστριών στα κόμματα. Ο συγγραφέας καταλήγει πως αν κανείς επρόκειτο να διακινδυνεύσει προβλέψεις, τα κόμματα τα οποία δεν θα κατορθώσουν να προσαρμοστούν στις πιέσεις εκδημοκρατισμού, που φέρνει ο φεμινισμός, δεν θα μπορεί να έχουν μέλλον.

Ψ Τακάρη, Ντ. (1984) *Η Γυναίκα από την αρχαιότητα ως την τεχνολογική επανάσταση*, Αθήνα

Είδος: βιβλίο

Το βιβλίο αναφέρεται στη συμμετοχή της γυναίκας στην κοινωνική, οικονομική, πολιτική και πολιτιστική εξέλιξη της ανθρωπότητας από την πρωτόγονη έως τη σημερινή εποχή.

Μια από τις ενότητες του βιβλίου είναι το κεφάλαιο Γ': «**Πολιτική Ισότητα**». Σε αυτή παρουσιάζεται μια ιστορική περιδιολόγηση της κατάκτησης των πολιτικών δικαιωμάτων των γυναικών, ο πολιτικός ορίζοντας της. Η συγγραφέας εξετάζει τις σχέσεις « Γυναίκα και Πολιτικά Κόμματα», « Γυναίκα και ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο» καθώς και εκείνη των Πολιτικών Κομμάτων και της Γυναικείας Προπαγάνδας. Στην συνέχεια του κεφαλαίου επικεντρώνεται στο θέμα «Ελληνίδα και Πολιτική» - «Ελληνίδα και Ελληνικό Κοινοβούλιο». Παραθέτει μια σειρά από στατιστικά στοιχεία αναφορικά με τον αριθμό των υποψηφίων γυναικών στις Βουλευτικές εκλογές των ετών 1974- 1977- 1981, των Ευρωεκλογών του 1984 και των Δημοτικών του 1982. Υπογραμμίζει πως για να μπορέσει να συμπεριληφθεί μία γυναίκα στον κατάλογο των υποψηφίων, των μεγάλων κυρίως κομμάτων, πρέπει να έχει κάποια συμμετοχή σε εθνική αντιστασιακή δράση ή να προέρχεται από κάποια οικογένεια με πολιτική παράδοση. Επίσης παρουσιάζει τις τοποθετήσεις των κομμάτων για τη θέση της Ελληνίδας και με βάση αυτές τις αντίστοιχες δραστηριότητες που αναπτύσσουν.

B. ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Ψ Dimitroulias, C.S (2000) «Rapport National Grec», στο *Femmes et Pouvoir en Europe meridionale en l' an 2000*. Association des femmes de l' Europe Meridionale (AFEM), Paris

Είδος: άρθρο σε συλλογικό τόμο

Γλώσσα: γαλλική

Στο πλαίσιο της έκθεσης για την πολιτική συμμετοχή της γυναίκας στις χώρες της Μεσογείου, η ελληνική εθνική έκθεση παρουσιάζει τα στοιχεία της Ελλάδας μετά τις εκλογές του 2000.

Η ελληνική έκθεση λοιπόν περιγράφει τη φυσιογνωμία της πολιτικής εκπροσώπησης

της Ελληνίδας στο χρόνο, και, φτάνοντας στο 2000, παρουσιάζει πίνακες με τη συμμετοχή της. Συγκεκριμένα, παρατίθενται πίνακες με δείκτες ποσοστών γυναικείας παρουσίας στα πολιτικά κόμματα των εθνικών εκλογικών αναμετρήσεων του 2000 και του 1996, αλλά και τις Ευρωεκλογές του 1999.

Ακολουθεί η αναφορά στη γυναικεία παρουσία σε κέντρα τοπικής αυτοδιοίκησης και την αγορά εργασίας και εξηγεί τους λόγους της υποεκπροσώπησης τους τόσο στους προηγούμενους τομείς, όσο και στα κέντρα λήψης πολιτικών και άλλων αποφάσεων. Παρατίθεται πίνακας με τα ποσοστά γυναικείας συμμετοχής στην πολιτική από το 1993 ως το 2000.

Ψ Field, E. (1986) «The position of Women: Appearance and Reality» στο Dubisch, J.(επιμ) *Gender and Power in Rural Greece*, Princeton, Princeton University Press

Είδος: άρθρο σε συλλογικό τόμο

Γλώσσα: αγγλική

Πρόκειται για ομιλία που εκφωνήθηκε στα πλαίσια συνεδρίου στην Αθήνα το 1966 και ουσιαστικά το εν λόγω άρθρο ανήκει στην εθνολογική βιβλιογραφία. Εξετάζεται η θέση της γυναίκας στην κοινωνική δομή ενός χωριού της Ηπείρου, τα Βασιλικά. Η υπόθεση εργασίας του άρθρου που βέβαια χρήζει ελέγχου είναι ότι οι σχέσεις εξουσίας των φύλων αντιστρέφονται στο σπίτι. Πάνω σε τέτοιου είδους εκτιμήσεις βασίζεται η θέση της δυναμικής, αποτελεσματικής γυναίκας που δεν στηρίζεται στους άνδρες αλλά τους στηρίζει και διοχετεύει όλη της τη ζωτικότητα και όλο το δυναμισμό της στην εξυπηρέτησή τους.

Ψ Giry, A. (1980) «Les femmes et la politique en Grece», στο Souriau, C. (επιμ) *Femmes et Politique. Autour de la mediterranee*, ouvrage collectif de femmes, Librairie- Editions L' Harmattan, Paris

Είδος: άρθρο σε συλλογικό τόμο

Γλώσσα: γαλλική

Ιστορική αναδρομή της θέσης της γυναίκας στην Ελλάδα., από την απαρχή της συμμετοχής της στην πολιτική διαδικασία. Στο άρθρο, αναλύεται η σημασία της οικογένειας στην ελληνική κοινωνία και γίνεται εκτενής αναφορά στη θέση της γυναίκας μέσα σ' αυτή. Αναφέρεται η συμβολή της ελληνίδας στον αγώνα ενάντια

στον Τούρκο και στη συνέχεια το Γερμανό κατακτητή, καθώς και κατά της δικτατορίας. Σημειώνει την αύξηση της γυναικείας συμμετοχής στην πολιτική διαδικασία, αναφέρει τη μόνη Υπουργό του 1956, τη Λίνα Τσαλδάρη, παρατηρεί όμως και τη μειωμένη παρουσία των γυναικών στο ελληνικό Κοινοβούλιο. Ως βασικές κινήσεις των Ελληνίδων αναφέρονται η προσπάθεια του ΚΚΕ-εξωτερικού να οργανώσει τις γυναίκες σε οργάνωση, αλλά και τη δημιουργία των άλλων γυναικείων ενώσεων.

Ψ Kuriiazis, N. (1995) «Feminism and the status of women in Greece» στο Constas, D. - Stavrou, Th. *Greece prepares for the 21st Century*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore

Είδος: άρθρο σε συλλογικό τόμο

Γλώσσα: αγγλική

Η κύρια θεματική και σκοπός του άρθρου είναι η εξέταση του κατά πόσο οι σημαντικές αλλαγές που σημειώνονται στην Ελλάδα στη μετάβαση στη νεωτερικότητα επηρεάζουν το ρόλο των γυναικών και συμβάλλουν στη βελτίωση του γυναικείου «Status». Οι κύριες θεματικές του χωρίζονται στις εξής ενότητες: α) το γυναικείο κίνημα στην Ελλάδα: οι απαρχές του, η εξέλιξή του και οι δομικοί και πολιτικοί παράγοντες που συνέβαλλαν στην ιδεολογική και οργανωτική του μορφή β) οι νομοθετικές αλλαγές που προωθήθηκαν από τη δεκαετία του 80 όταν το ΠΑΣΟΚ ανέβηκε στην εξουσία. Στην τρίτη ενότητα, υπό τον τίτλο «De facto αλλαγές στο status των γυναικών» εξετάζεται ο διαχωρισμός στην εργασία μεταξύ ανδρών και γυναικών καθώς και η θέση των γυναικών στα κέντρα λήψης αποφάσεων. Παραθέτοντας και συγκριτικά ποσοστά με άλλες χώρες τονίζεται η υποαντιπροσωπευτικότητα των Ελληνίδων τόσο στο Κοινοβούλιο όσο και στην Τοπική Αυτοδιοίκηση και στο εσωτερικό των κομμάτων. Η αρθρογράφος υπογραμμίζει ότι τα χαμηλά ποσοστά συμμετοχής των γυναικών ενδεχομένως να οφείλονται στην ύπαρξη μιας ακόμα παραδοσιακής κοινωνίας, στην οποία οι γυναίκες δεν αναζητούν «δημόσιους ρόλους». Μόνο με σημαντικές αλλαγές στις δομές της κοινωνίας θα αρθεί το παραπάνω χάσμα.

Ψ Parageorgiou, Y. (1985) *Political involvement of Greek women: a statistical analysis of socio-demographic, ecological, attitudinal relationships*, Διδακτορική Διατριβή, The Florida State University- College of Social Sciences

Είδος: έρευνα-διατριβή

Γλώσσα: αγγλική

Η μελέτη της κ. Παπαγεωργίου στηρίζεται σε επιτόπια έρευνα που διεξήχθη στην Αθήνα κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού και προς το τέλος του 1982. Το μέγεθος του δείγματος ήταν 296 γυναίκες. Επιλέχθηκαν από τρεις διαφορετικές επαγγελματικές κατηγορίες : ελεύθεροι επαγγελματίες, πωλήτριες και εργάτριες. Η βασική υπόθεση της έρευνας συνοψίζεται στο εξής σημείο: παρόλο που ιστορικά οι κοινωνικές αξίες και η πολιτική συμπεριφορά των Ελληνίδων ήταν παραδοσιακή, οι πρόσφατες κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές στην ελληνική κοινωνία επηρεάζουν και μεταλλάσσουν την πολιτική συμπεριφορά των Ελληνίδων.

Για τη μέτρηση αυτών των αλλαγών χρησιμοποιήθηκε στην έρευνα ένα τριπλό εμπειρικό μοντέλο. Η πρώτη διάσταση περιλάμβανε την επίδραση μια σειράς από κοινωνικό-δημογραφικούς παράγοντες (κοινωνικοοικονομικό status, εκπαίδευση, ηλικία αστική ή αγροτική προέλευση και αριθμός παιδιών) . Η δεύτερη διάσταση αφορούσε προσδιοριστικούς παράγοντες κοινωνικοποίησης και την επίδρασή τους στην πολιτική συμμετοχή των γυναικών (οικογένεια, σχολείο, φίλοι-συνάδελφοι, σωματεία). Τέλος στην τρίτη κατηγορία παραγόντων συμπεριλήφθηκαν οι επιδράσεις από τις κοινωνικές αξίες, το σύστημα ρόλων των δύο φύλων, θέματα που αφορούν τη μεταξύ των δύο φύλων σχέση και η πολιτική αποτελεσματικότητα.

Η ερευνήτρια παρουσιάζει τους παράγοντες που ευνοούν και που αποτρέπουν την πολιτική συμμετοχή των γυναικών. Στους πρώτους εντάσσει την αστικοποίηση και τον εκβιομηχανισμό, τη βελτίωση του μορφωτικού τους επιπέδου, την επαγγελματική τους ανάδειξη, τις οργανώσεις γυναικών και μια σειρά από άλλες εξελίξεις που σχετίζονται με την κατάκτηση πολιτικών δικαιωμάτων και ισότητας. Οι «αρνητικοί» παράγοντες για την πολιτική συμμετοχή των γυναικών είναι οι εξής: η οικογένεια (όπου κυριαρχεί το πατριαρχικό μοντέλο), η εκκλησία, το πολιτικό και νομικό σύστημα.

Με βάση τα στοιχεία που διατίθενται στην έρευνα στα κατ 'εξοχήν γνωρίσματα της πολιτικής συμπεριφοράς της Ελληνίδας θα συγκαταλέγαμε τα εξής παρακάτω σημεία:

- Η ηλικία είναι αρνητικά συνδεδεμένη με την πολιτική συμμετοχή: όσο μεγαλύτερες σε ηλικία είναι οι γυναίκες τόσο το ενδιαφέρον τους και η συμμετοχή τους στις πολιτικές διαδικασίες μειώνεται.
- Η εκπαίδευση επιδρά θετικά στην πολιτική συμμετοχή. Γυναίκες με υψηλό μορφωτικό επίπεδο κατανοούν καλύτερα τις κοινωνικές αλλαγές που

λαμβάνουν χώρα, συμμετέχουν σε διαμαρτυρίες για κοινωνικές ανισότητες και τείνουν να διακρίνονται για ενεργότερη πολιτική συμμετοχή σε σχέση με άλλες με χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο.

- Η αστικοποίηση βρίσκεται σε θετική συσχέτιση με τις δυνατότητες πολιτικής συμμετοχής.
- Η πολιτική συμμετοχή μητέρων με πολλά παιδιά περιορίζεται.
- Οι φίλοι και οι συνάδελφοι αποτελούν την ισχυρότερη μεταβλητή επίδρασης στην πολιτική συμμετοχή της Ελληνίδας εργαζόμενης.
- Η συμμετοχή σε οργανώσεις δεν φαίνεται να είναι καθοριστική στην πολιτική συμπεριφορά των γυναικών.
- Δύο από τους σπουδαιότερους φορείς κοινωνικοποίησης η οικογένεια και το σχολείο παύουν να είναι ουσιώδεις προσδιοριστικοί παράγοντες στη διαδικασία πολιτικής συμμετοχής των Ελληνίδων.
- Οι γυναίκες του δείγματος φαίνεται να διακατέχονται από ένα μίγμα παραδοσιακών και νεωτερικών αντιλήψεων. Μικρή είναι η επίδραση των συλλογικών αξιών σε σχέση με τις νεωτερικές, που φαίνεται να επηρεάζουν σε μεγαλύτερο βαθμό την πολιτική συμμετοχή.
- Αναφορικά με το ζήτημα των ρόλων παρατηρείται από τα αποτελέσματα της έρευνας μια «εσωτερική» διαφοροποίηση μεταξύ των τριών ομάδων του δείγματος: οι ελεύθερες επαγγελματίες διακρίνονται για τις νεωτερικές τους απόψεις. Οι εργάτριες εν μέρει συντηρούν τους παραδοσιακούς ρόλους και οι πωλήτριες βρίσκονται σε ένα «μεταβατικό» στάδιο.
- Το επίπεδο πολιτικής αποτελεσματικότητας- δραστηριότητας (efficacy) παραμένει χαμηλό

ΕΚΘΕΣΕΙΣ- ΕΡΕΥΝΕΣ

Ψ Εκθέσεις της Ελλάδος προς την επιτροπή του ΟΗΕ

- Υπουργείο Προεδρίας της Κυβέρνησης- Γενική Γραμματεία Ισότητας, (1986), *Πρώτη Έκθεση της Ελλάδος προς την επιτροπή του ΟΗΕ για την εξάλειψη κάθε μορφής διάκρισης σε βάρος των γυναικών Ν.1342/83*», Αθήνα, σελ. 41-48

Το άρθρο 7 της έκθεσης ξεκινάει με το αξίωμα που ισχύει σε όλα τα κράτη μέλη του ΟΗΕ: «Τα κράτη μέλη λαμβάνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα για να εξαλείψουν τις διακρίσεις κατά των γυναικών στην πολιτική και τη δημόσια ζωή της χώρας και εξασφαλίζουν το δικαίωμα: **α.** να ψηφίζουν σε όλες τις εκλογές και όλα τα δημόσια δημοψηφίσματα και να είναι εκλέξιμες σε όλους τους οργανισμούς που εκλέγονται δημόσια, **β.** να λαμβάνουν μέρος στην κατάσταση της πολιτικής του κράτους και την εκτέλεσή της, να καταλαμβάνουν δημόσιες θέσεις και να ασκούν όλα τα δημόσια καθήκοντα σε όλες τις βαθμίδες της κυβέρνησης, **γ.** να συμμετέχουν στις μη κυβερνητικές οργανώσεις και ενώσεις που ασχολούνται με τη δημόσια πολιτική ζωή της χώρας.» Ακολουθεί η έκθεση συγκεκριμένα για την Ελλάδα, με την επιβεβαίωση ότι το παραπάνω αξίωμα ισχύει.

Στην πρώτη έκθεση παρατίθεται η ιστορική πορεία της γυναικείας πολιτικής συμμετοχής μέχρι το 1985. Αναλυτικά παρατίθενται ο αριθμός και το ποσοστό παρουσίας των γυναικών: στις βουλευτικές εκλογές του 1981 και του 1985, τις Ευρωεκλογές του 1981 και του 1984, το υπουργικό συμβούλιο μετά τις εκλογές του 1985, τις γενικές γραμματείες μετά τις εκλογές του 1985, την περιφερειακή διοίκηση, την τοπική αυτοδιοίκηση μετά τις εκλογές του 1982, τα δημοτικά και κοινοτικά συμβούλια.

Σημειώνεται επίσης η πολιτική για την προώθηση των γυναικών στα κέντρα λήψης αποφάσεων από το 1981 και οι κατευθύνσεις της καμπάνιας της Γενικής Γραμματείας Ισότητας.

Στο άρθρο 8, η έκθεση βεβαιώνει ότι κανένα νομοθετικό κώλυμα δεν υπάρχει που να απαγορεύει ή να περιορίζει τη συμμετοχή των γυναικών στους διεθνείς Οργανισμούς, σε συμβούλια, επιτροπές των Οργανισμών αυτών, ή σε συμβούλια και επιτροπές που λειτουργούν στα εθνικά πλαίσια. Παρουσιάζεται πάλι η ιστορική πορεία των ερευνών για τη γυναικεία πολιτική συμμετοχή, ενώ εξετάζει και το πού οφείλεται το χαμηλό ποσοστό συμμετοχής των γυναικών σε επιτροπές και συμβούλια σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.

- Υπουργείο Εσωτερικών, Δημοσίας Διοίκησης και Αποκέντρωσης- Γενική Γραμματεία Ισότητας (1996), «*Εθνική Έκθεση της Ελλάδος προς την επιτροπή του ΟΗΕ για την εξάλειψη κάθε μορφής διάκρισης σε βάρος των γυναικών*», Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα, σελ. 65-73.

Το 7 άρθρο της έκθεσης είναι στο ίδιο πλαίσιο με αυτό της προηγούμενης. Αναφέρει για την παρουσία της γυναίκας στην κυβέρνηση, το ελληνικό κοινοβούλιο, το Ευρωπαϊκό κοινοβούλιο, τα πολιτικά κόμματα, την τοπική αυτοδιοίκηση, το συνδικαλισμό, το δικαστικό σώμα, τις ένοπλες δυνάμεις, την αστυνομία και τα κέντρα λήψης αποφάσεων. Σε όλα τα παραπάνω διαπιστώνεται η υποαντιπροσώπευση της γυναίκας.

Στο άρθρο 8 αναφέρεται η γυναικεία συμμετοχή στη διεθνή σκηνή, ως μέλος του διπλωματικού σώματος, ή σε επίσημες εκπροσωπήσεις της χώρας. Σε αυτές τις δραστηριότητες, η κατάσταση παρουσιάζεται βελτιωμένη.

- Υπουργείο Εσωτερικών, Δημοσίας Διοίκησης και Αποκέντρωσης- Γενική Γραμματεία Ισότητας (2000), «*4^η και 5^η Εθνική Έκθεση της Ελλάδος προς την επιτροπή του ΟΗΕ για την εξάλειψη κάθε μορφής διάκρισης σε βάρος των γυναικών. Περίοδος 94-2000*», Αθήνα, σελ. 74-91.

Πιο αναλυτική και περιεκτική, η τρίτη έκθεση εξετάζει τη συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική και δημόσια ζωή. Παρουσιάζονται συγκριτικά στοιχεία για την αύξηση και τη μείωση της γυναικείας συμμετοχής στη Βουλή των Ελλήνων, στην Ευρωβουλή και τις Δημοτικές εκλογές, αλλά και στις νομαρχίες, την επαρχία, τη νομαρχιακή αυτοδιοίκηση, τις γενικές γραμματείες των περιφερειών, το υπουργικό συμβούλιο.

Αναλυτικοί πίνακες παρατίθενται με δείκτες ποσοστών γυναικείας παρουσίας στα υπουργικά συμβούλια μετά τις εκλογές του 1996 και του 2000, με το ποσοστό συμμετοχής υποψηφίων γυναικών στο σύνολο των υποψήφιων βουλευτών κατά τις εκλογές του 2000, με το ποσοστό υποψήφιων και εκλεγμένων τελικά γυναικών. Πίνακες παρατίθενται και για την τοπική αυτοδιοίκηση, το συνδικαλισμό, το δικαστικό σώμα, τις ένοπλες δυνάμεις, την αστυνομία και τα κέντρα λήψης αποφάσεων.

Σημειώνονται επίσης θετικές ενέργειες και μέτρα για την ισορροπία των ρόλων των δύο φύλων, καθώς και το σχέδιο νόμου που πρότεινε η Γενική Γραμματεία Ισότητας

το 2000.

Στο άρθρο 8 αναφέρεται η συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική σε διεθνές επίπεδο. Παρατίθεται και αναλυτικός πίνακας του Υπουργείου Εξωτερικών.

Ψ Γενική Γραμματεία Ισότητας / ΕΚΚΕ (1988) *Έρευνα για την πολιτική συμπεριφορά των γυναικών*, μέρος Α' και Β', Αθήνα.

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στο διάστημα 10/5- 25/6/1988, με μέγεθος δείγματος 2.000 άτομα, αντιπροσωπευτικά του γυναικείου πληθυσμού, ηλικίας από 18 ετών και πάνω και συμπληρωματικό δείγμα 1.000 ανδρών με τα ίδια χαρακτηριστικά. Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε ήταν η επιτόπια στοιχειοληψία, με κλειστό ερωτηματολόγιο.

Στόχοι της έρευνας ήταν η διερεύνηση της πολιτικής φυσιογνωμίας της Ελληνίδας και η συστηματικοποίηση και εμβάθυνση στη μελέτη της μεταβλητής του φύλου για τη διαμόρφωση της πολιτικής συμπεριφοράς.

Από τα αποτελέσματα της έρευνας παρουσιάζονται οι πίνακες από τις απαντήσεις στα εξής ερωτήματα:

- Μπορείτε να μου πείτε πόσο συχνά διαβάζετε εφημερίδα; (Καθημερινά/Μερικές φορές την εβδομάδα/περίπου μια φορά την εβδομάδα/Σπάνια/Ποτέ/ Δεν απαντώ)
- Ανάγνωση εφημερίδων και παρακολούθηση πολιτικών ειδήσεων από το ραδιόφωνο και την τηλεόραση.
- Γενικά, θα λέγατε ότι η πολιτική σας ενδιαφέρει; (Πολύ/Αρκετά/Λίγο/Καθόλου);
- Θα ήθελα να μου πείτε κατά πόσο συμφωνείτε ή διαφωνείτε με την άποψη ότι «η πολιτική είναι τόσο μπερδεμένη, που άνθρωποι σαν κι εμάς δεν μπορούν να την καταλάβουν». (Συμφωνώ απόλυτα/Μάλλον συμφωνώ/Μάλλον διαφωνώ/Διαφωνώ απόλυτα/Δεν γνωρίζω-Δεν απαντώ).
- Όταν βρίσκεστε με φίλους και συναδέλφους, πόσο συχνά συζητάτε για πολιτικά θέματα; (Πολύ συχνά/Αρκετά συχνά/Σπάνια/Ποτέ/Δεν απαντώ)
- Τα τελευταία χρόνια έχουν γίνει στην Ελλάδα πολλές εκλογές (βουλευτικές, ευρωπαϊκές, δημοτικές). Μπορείτε να μου πείτε, όταν γίνονται εκλογές, εσείς πόσο συχνά:
  - A. αφιερώνετε χρόνο υποστηρίζοντας ένα κόμμα ή έναν υποψήφιο;
  - B. πηγαίνετε σε προεκλογικές συγκεντρώσεις;
  - Γ. Προσπαθείτε να πείσετε κάποιον να ψηφίσει όπως εσείς;
- Θα σας διαβάσω τώρα έναν κατάλογο με ορισμένους θεσμούς, ομάδες ή χώρες. Θέλω να μου πείτε, για κάθε μια από αυτές, πόση συμπάθεια αισθάνεστε ξεκινώντας από το 1, που σημαίνει ότι δεν αισθάνεστε «καμία συμπάθεια» και

- φτάνοντας στο 10, που σημαίνει μεγάλη συμπάθεια:
- Θα ήθελα να μου πείτε κατά πόσο συμφωνείτε ή διαφωνείτε με την άποψη ότι «τους πολιτικούς δεν τους απασχολούν αρκετά τα προβλήματα που αφορούν στις γυναίκες» (Συμφωνώ απόλυτα/ Μάλλον συμφωνώ/ Μάλλον διαφωνώ /Διαφωνώ απόλυτα/ Δεν γνωρίζω-Δεν απαντώ).
  - Θα ήθελα να μου πείτε, για καθένα από αυτά που θα σας διαβάσω, αν αποτελούν κατά τη γνώμη σας μέτρα προόδου για την ελληνική κοινωνία σήμερα;
    - A. Η νομιμοποίηση των αμβλώσεων
    - B. Η κατάργηση της προίκας
    - Γ. Ο πολιτικός γάμος
  - Τι γνώμη έχετε για τη θέση της Ελληνίδας στη σημερινή κοινωνία; Την θεωρείτε ικανοποιητική ή όχι; (Ναι/ Όχι/Δεν γνωρίζω/Δεν απαντώ)
  - Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι στην κοινωνία που ζούμε οι γυναίκες βρίσκονται σε κατώτερη θέση από τους άνδρες, ενώ άλλοι δεν συμφωνούν με αυτό. Εσείς τι γνώμη έχετε;
    - Νομίζετε ότι είναι καλύτερο για τη γυναίκα:
      - A. να μην εργάζεται
      - B. να εργάζεται μέχρι να παντρευτεί
      - Γ. να εργάζεται μέχρι να κάνει παιδιά
      - Δ. να σταματά την εργασία μέχρι να μεγαλώσει τα παιδιά της και να ξαναδουλεύει μετά
      - E. να εργάζεται συνεχώς μέχρι τη σύνταξη
    - Στ. δεν γνωρίζω/ δεν απαντώ
  - Πιστεύετε ότι η φροντίδα των παιδιών και οι δουλειές του σπιτιού πρέπει να είναι:
    - A. αποκλειστικά υπόθεση της γυναίκας
    - B. κυρίως υπόθεση της γυναίκας
    - Γ. υπόθεση και των δύο εξίσου
    - Δ. κυρίως υπόθεση του άνδρα, με τη βοήθεια της γυναίκας
    - E. αποκλειστικά υπόθεση του άνδρα
    - Στ. Δεν γνωρίζω/ δεν απαντώ
  - Όταν γίνονται εκλογές, πόσο συχνά σας έχει συμβεί να ψηφίζετε το ίδιο κόμμα με αυτό που ψηφίζει ο σύζυγός σας; (Πάντα/ τις περισσότερες φορές/ Σπάνια/ Ποτέ/ Δεν ξέρω τι ψηφίζει/ Δεν έχω ψηφίσει/ Δεν είμαι παντρεμένη/ Δεν ξέρω-δεν απαντώ)
  - Θα ήθελα να μου πείτε κατά πόσο συμφωνείτε ή διαφωνείτε με τις παρακάτω απόψεις:

A. «Οι διαφορετικές πολιτικές απόψεις αποτελούν εμπόδιο για αρμονικές οικογενειακές σχέσεις»

B. Σε μια οικογένεια η γυναίκα πρέπει να ψηφίζει ό,τι και ο σύζυγός της.

- Είναι γνωστό ότι στη Βουλή και στην κυβέρνηση συμμετέχουν πολύ λίγες γυναίκες. Πού κυρίως οφείλεται αυτό κατά τη γνώμη σας;

A. οι γυναίκες δεν έχουν ίσες ευκαιρίες με τους άνδρες για να αναδειχθούν

B. οι γυναίκες δεν ενδιαφέρονται για την πολιτική

Γ. οι γυναίκες δεν έχουν τις αναγκαίες ικανότητες

Δ. δεν γνωρίζω/ δεν απαντώ

- Κατά τη γνώμη σας αν υπήρχαν περισσότερες γυναίκες στη Βουλή, τα πράγματα θα ήταν

A. καλύτερα

B. χειρότερα

Γ. χωρίς καμία διαφορά

Δ. δεν γνωρίζω/ δεν απαντώ

- Αν κάποια στιγμή πάψουν να υπάρχουν αυτά που θα σας διαβάσω μπορείτε να μου πείτε για καθένα από αυτά, πόσο θα σας ενοχλούσε η κατάργησή του; Δηλαδή πόσο θα σας ενοχλούσε να καταργηθεί το δικαίωμα ψήφου στις γυναίκες.

- Υπάρχουν πολλοί λόγοι που κάνουν κάποιον να ψηφίσει ένα κόμμα. Θα σας διαβάσω μερικούς από αυτούς και θα ήθελα να μου πείτε για καθένα από αυτούς αν είναι σημαντικός ή όχι. Δηλαδή, αν για σας έχει σημασία το κόμμα που θα ψηφίσετε να είναι ...α. αυτό που εσείς ψηφίζετε ανέκαθεν, β. αυτό που ψηφίζει η υπόλοιπη οικογένειά σας.

Στο δεύτερο μέρος της έρευνας, δημοσιεύονται συνοπτικά τα αποτελέσματα της έρευνας, καθώς και πίνακες με τα τελικά ποσοστά που βρέθηκαν από την έρευνα.

Κριτική διάσταση της βιβλιογραφικής μελέτης επισκόπησης "Γυναίκες και Πολιτική"

Μελετώντας τη βιβλιογραφία του θέματος "Γυναίκες και Πολιτική", η κριτική που θα μπορούσε να αναπτυχθεί σχετίζεται με την παράμετρο των ουσιοκρατικών προσλήψεων του έμφυλου.

Στην παρούσα μελέτη επισκόπησης, εκτενής ήταν η αναφορά σε βιβλιογραφία σχετική με την υποαντιπροσώπευση και το αίτημα της ισάριθμης

αντιπροσώπευσης και των ποσοστώσεων. Για να συμφωνήσουμε με την παρατήρηση της Ελένης Βαρίκα²⁷, η αντιφατικότητα των επιχειρημάτων των υποστηρικτών του αιτήματος της ισάριθμης αντιπροσώπευσης απορρέει πρωταρχικά από το την ουσιοκρατική αφετηρία τους. Εμείς θεωρούμε ότι η κριτική αυτή ισχύει και για τη γενικότερη αντιμετώπιση των γυναικών σε σχέση με την πολιτική.

Η παρουσία των γυναικών στο Κοινοβούλιο δεν οδηγεί αναγκαστικά ούτε αυτόματα σε μια διάβρωση των δομών που εμποδίζουν τις γυναίκες να συμμετέχουν στα κοινά. Το ποσοστό συμμετοχής των γυναικών από μόνο του δεν σημαίνει και μια πολιτική κουλτούρα ευνοϊκότερη για τις γυναίκες²⁸.

Η σκανδιναβική εμπειρία ενδεχομένως να είναι το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα της προβληματικής που μόλις αναπτύχθηκε. Η εξαιρετική περίπτωση αυτών των κοινωνιών, που δίκαια θεωρούνται "γη των γυναικών" είναι στην ουσία το αποτέλεσμα ενός κράτους θεσμικού βολонταρισμού, εκλογικών συστημάτων, μαζικής επένδυσης των φεμινιστριών στα ισχυρά σοσιαλδημοκρατικά κόμματα²⁹. Υποδεικνύεται ότι είναι προβληματικό να θεωρεί κανείς την ένταξη, από μόνη της, ως αφετηρία για την πραγματική ένταξη των γυναικών στην πολιτεία³⁰.

Από τη μελέτη της βιβλιογραφίας κρίνουμε ότι θεωρείται απαραίτητη η επανεξέταση τη έννοιας του έμφυλου υποκειμένου. Μελετώντας τις γυναίκες ως γυναίκες, παραπέμπουμε σε μία υποκειμενική αναφορά που τις ομοιογενοποιεί και παγιώνει τα χαρακτηριστικά, συσκοτίζει την εσωτερική ποικιλομορφία και παραπέμπει σε περιχαρακωμένες και "ρηγματώδεις" ταυτότητες. Εφόσον αποδεχτούμε το θεμιτό της γυναικείας ετερογένειας και την αναίρεση του ενοποιημένου χαρακτήρα του υποκειμένου τότε θα αρχίσουμε και να αμφισβητούμε τη διπολικότητα γυναίκες- άνδρες. Όπως σημειώνει και η Μάρω Παντελίδου-Μαλούτα³¹, στόχος να είναι η αποδοχή της "ποικιλίας" ως ηθικής αρχής, ως θετικού στοιχείου που όλους μας εμπλουτίζει και όχι η αναδείξει της "διαφοράς", η οποία παραπέμπει στην απόκλιση από κάποιο κανόνα και ουσιαστικά αναδεικνύει τις διχοτομίες και τη γυναικεία υποτέλεια.

Στην πραγματικότητα το ζήτημα της αντιπροσώπευσης των γυναικών στην πολιτική, δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως συμπεριφορά ενιαίας και ιδιαίτερης ομάδας, ξεχωριστής από το συνολικό εκλογικό σώμα. Η υπάρχουσα βιβλιογραφία, ακόμη και

---

²⁷ Βαρίκα, Ε. (1995) "Επανάδρωση ή επιδιόρθωση της Δημοκρατίας; Το αίτημα της ισάριθμης αντιπροσώπευσης των φύλων", *Σύγχρονα Θέματα*, τ. 57, σελ. 42-58.

²⁸ Βαρίκα, Ε. (1995) *όπ.π.*, σελ 55.

²⁹ Στο ίδιο, σελ.58, υποσημ. 60

³⁰ Στο ίδιο, σελ.55.

³¹ Παντελίδου- Μαλούτα, Μ.(1999) "Αναζητώντας το φύλο του πολίτη. Έμφυλη Οικουμενικότητα και πολλαπλότητα των φύλων", *Κέντρο Γυναικείων Μελετών και Ερευνών ΔΙΟΤΙΜΑ Το φύλο των δικαιωμάτων. Εξουσία, Γυναίκες και ιδιότητα του πολίτη*, Ευρωπαϊκό συνέδριο 9-10 Φεβρουαρίου 1996, Πρακτικά, Νεφέλη σελ. 537-547.

στην πιο ριζοσπαστική της μορφή (πχ. Πόλη Γυναικών, σελ. 66) δεν καταφέρνει να ξεφύγει από αυτό το "ολίσθημα".

Οι έρευνες, ποιοτικές και ποσοτικές, δίνουν τη δυνατότητα "μέτρησης" και "εκτίμησης" της γυναικείας πολιτικής συμπεριφοράς. Με κατάλληλες ερωτήσεις, αλλά και ανάλυση της γυναικείας ψήφου από τα γυναικεία εκλογικά κέντρα, μπορεί να φτάσει κανείς σε συμπεράσματα σε σχέση με τις πολιτικές επιλογές των γυναικών. Συγκεκριμένα, με τον ίδιο τρόπο που μελετώνται οι διαφοροποιήσεις ανάμεσα σε ηλικίες, επαγγέλματα, μόρφωση, γεωγραφικές περιοχές, η γυναικεία ψήφος μπορεί να αποτελέσει μία ακόμα παράμετρο ανάλυσης του συνολικού εκλογικού σώματος. Η διαφοροποίηση που ενδεχομένως παρατηρηθεί, δεν είναι σίγουρο όμως ότι θα έχει σχέση με την έμφυλη ιδιότητά τους, αλλά με άλλα επιμέρους διακριτά τους χαρακτηριστικά.

Το ότι δεν έχει αρκούντως αναλυθεί το προαναφερθέν σημείο κριτικής, αποτελεί παράλληλα βασικό ερευνητικό κενό. Τα ερευνητικά προγράμματα που έχουν πραγματοποιηθεί στη χώρα μας για τη διερεύνηση της σχέσης των γυναικών με την πολιτική στηρίζονται κυρίως σε ποσοτικές μεθόδους διερεύνησης και λιγότερο σε ποιοτικές.

Η ξενόγλωσση βιβλιογραφία, παρόλο που αποτελεί σημαντικό θεωρητικό πλαίσιο το οποίο κανείς δεν μπορεί να παραβλέψει, δεν μπορεί να υιοθετηθεί ακριβώς στην ελληνική πραγματικότητα. Οι διαφορετικές ιστορικές, πολιτικές και κοινωνικές συγκυρίες της Ελλάδας, σε συνδυασμό με το "ιδιότυπο" ελληνικό φεμινιστικό κίνημα, επιτάσσει την εξέταση της γυναικείας πολιτικής συμμετοχής κάτω από διαφορετικό πρίσμα, που πολύ καλά περιγράφεται από τη σύγχρονη ελληνική βιβλιογραφία. Δεν πρέπει άλλωστε να παραβλέπουμε το γεγονός ότι οι Έλληνες πολιτικοί επιστήμονες καθυστέρησαν πολύ να ασχοληθούν με την πολιτική συμπεριφορά της Ελληνίδας.

Το "γυναικείο ζήτημα" κρύβει και το ζήτημα της υπαρκτής δημοκρατίας. Εμποδίζεται η αυτοδιατύπωση των διαφορών και των ιδιαιτεροτήτων και εγκλωβίζονται τα άτομα σε πάγιες ταυτότητες που είναι ασυμβίβαστες με την ουσιαστική άσκηση των δικαιωμάτων του πολίτη. Συντελείται μία αυθαίρετη διχοτομική και αυταρχική διαφοροποίηση των ρόλων και λειτουργιών³². Η πρόταση της επανίδρυσης της δημοκρατίας στηρίζεται στην επινόηση νέων αρχών και κανόνων του κοινώς ζην, στην ύπαρξη μιας νέας ηθικής και πολιτικής βάσης. Βέβαια για να δράσουμε δεν θα πρέπει να περιμένουμε την έλευση μιας τέτοιας δημοκρατίας.

---

³² Βαρίκα, Ε. (1999) *όπ.π.*, σελ510

Αντίθετα η προσπάθεια για ουσιαστική συμμετοχή των γυναικών στα κοινά μπορεί να ξεκινήσει από συμμαχίες σε συγκεκριμένα πολιτικά προγράμματα. Αυτές οι σημασίες θα επεξεργάζονται νέους ορισμούς της δικαιοσύνης, του ατόμου, της εξουσίας, της σχέσης δημοσίου και ιδιωτικού³³. Ουσιαστικά θα επιδιώκεται μια αναδιατύπωση της έννοιας της οικουμενικότητας και η επίτευξη του “δημοκρατικού προτάγματος της ποικιλίας” ως κατηγορίας ζωής.

Σε μια μελέτη επισκόπησης με θέμα τη σχέση των γυναικών με την πολιτική θεωρούμε ότι βασική διάσταση είναι αυτή της συνύπαρξης της δημοκρατίας με ταυτότητες που δομούνται ιεραρχικά. Με την απόρριψη των προκατασκευασμένων διχοτομιών και με την αποδοχή της θέσης ότι ο κάθε πολίτης της κοινωνίας διακρίνεται για τις “πολλές” και “πολυποίκιλες” ταυτότητές του, η διερεύνηση της σχέσης “γυναίκες και πολιτική θα τεθεί σε ένα νέο και πρωτότυπο –αφού απουσιάζει από ένα μεγάλο μέρος της υπάρχουσας βιβλιογραφίας- πλαίσιο.

4. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Κατά την εκπόνηση της παρούσας βιβλιογραφικής επισκόπησης, διαπιστώθηκαν κενά στο υπάρχον υλικό του θέματος «Γυναίκες και πολιτική». Παρόλο που οι αναφορές των φεμινιστικών περιοδικών στο θέμα είναι συχνές, στην επιστημονική βιβλιογραφία το αντίστοιχο υλικό είναι περιορισμένο.

Στη χώρα μας, οι σχετικές έρευνες για τη γυναικεία πολιτική και εκλογική συμπεριφορά, για τη θέση της γυναίκας στα κέντρα λήψης πολιτικών αποφάσεων, καθώς και για την επιστημονικά τεκμηριωμένη μελέτη της πολιτικής εξέλιξης της Ελληνίδας είναι λίγες. Ακόμη και όταν πραγματοποιούνται μεγάλες κοινωνικές ή πολιτικές έρευνες, δεν είναι σίγουρο ότι το σύνολο των στοιχείων που αφορούν το θέμα «γυναίκα και πολιτική» θα αξιοποιηθούν.

Η έλλειψη ενός κοινού αρχείου από όλους τους εμπλεκόμενους φορείς για τη συγκεκριμένη θεματική, αποτελεί μία ακόμη δυσκολία στη συγκέντρωση του σχετικού υλικού.

Οι προτάσεις που προκύπτουν από την ενασχόλησή μας με τη συγκεκριμένη θεματική, συνοψίζονται στα εξής σημεία:

- ❖ Πραγματοποίηση σειράς ερευνών, μελέτη της διαχρονικής εξέλιξης της γυναικείας ψήφου στην Ελλάδα από την πρώτη ψηφοφορία των γυναικών ως και στις μέρες μας.

---

³³ Βαρίκα, Ε. (1995) *όπ.π.*, σελ 57.

❖ Συνεργασία με ερευνητικά ινστιτούτα του εξωτερικού για τη διεξαγωγή συγκριτικών-παράλληλων ερευνών. Συγκριτικές έρευνες όχι μόνο ανάμεσα σε μεμονωμένες χώρες, αλλά και ανάμεσα σε ομάδες χωρών, όπως για παράδειγμα Ευρωπαϊκός Νότος-Σκανδιναβικές χώρες, πρώην χώρες του Ανατολικού μπλοκ-χώρες Δυτικής Ευρώπης ή ευρύτερες συνεργασίες, σε παγκόσμιο επίπεδο.

❖ Καθιέρωση παρατηρητήριου στην Ελλάδα για τη σχέση «γυναίκες και πολιτική», ώστε κάθε χρόνο να εντοπίζονται οι τελευταίες εξελίξεις, οι δυσκολίες που συναντούν οι γυναίκες στην προσπάθειά τους να καταλάβουν πολιτικές θέσεις σε τοπικό, εθνικό, ευρωπαϊκό επίπεδο.

❖ Δημιουργία κοινού αρχείου από όλους τους εμπλεκόμενους φορείς, που θα συμπεριλαμβάνει όλο το βιβλιογραφικό υλικό για το θέμα. Ακόμη και με την υπάρχουσα μορφή τους, τα διάφορα επιμέρους αρχεία θα ήταν χρήσιμο να «επικοινωνούν». Δυνατότητα πρόσβασης στο υλικό, μέσω βάσης δεδομένων και από το Διαδίκτυο.

❖ Οργάνωση ομιλιών, ημερίδων, συνεδρίων και forum με σκοπό τη συνειδητοποίηση της σημερινής πραγματικότητας, τον απολογισμό των περασμένων ετών και του σχεδιασμού των μελλοντικών δραστηριοτήτων.

Μετά τη διάλυση των φεμινιστικών ομάδων και του τερματισμού της κυκλοφορίας μιας σειράς φεμινιστικών περιοδικών, η άρθρωση «γυναικείου πολιτικού Λόγου» σπανίζει. Αυτό όμως δε συμβαδίζει απαραίτητα με την βελτίωση της θέσης της γυναίκας στα κέντρα λήψης αποφάσεων. Η υποαντιπροσώπευση παραμένει ένα από τα σοβαρότερα προβλήματα που ταλανίζει το γυναικείο πολιτικό χώρο. Για αυτό το λόγο, η συζήτηση οφείλει να συνεχιστεί.

❖ Προβολή και προώθηση των νέων πολιτικών αιτημάτων των γυναικών, προκειμένου να ενημερωθούν όλοι οι πολίτες για το συγκεκριμένο θέμα μέσω των ΜΜΕ (τηλεόραση, ραδιόφωνο, έντυπος δημοσιογραφικός λόγος) και του ίντερνετ.

❖ Καθιέρωση στον κύκλο των μαθημάτων Πανεπιστημίων κοινωνικών, οικονομικών, πολιτικών, φιλολογικών σπουδών σειράς «φεμινιστικών σπουδών».

❖ Συνεργασία των πολιτικών κομμάτων και των γυναικείων τμημάτων τους για την προώθηση των γυναικείων πολιτικών θεμάτων.

❖ Κατάρτιση ειδικού σχεδίου πολιτικής, με πρωτοβουλία της κυβέρνησης και με σκοπό την επίτευξη ισορροπίας των δύο φύλων στη λήψη πολιτικών αποφάσεων. Το σχέδιο αυτό πρέπει να παρέχει το θεσμικό και διαρθρωτικό πλαίσιο για τις δραστηριότητες που αποβλέπουν στην προώθηση της συμμετοχής των γυναικών

στην πολιτική. Επίσης, το σχέδιο πρέπει να συμπεριλαμβάνει συγκεκριμένες πολιτικές, οι οποίες διαμορφώνουν ένα συνεκτικό σφαιρικό πλαίσιο.

Η εφαρμογή των παραπάνω προτάσεων θεωρούμε ότι θα συμβάλει στη βελτίωση της θέσης της γυναίκας στην πολιτική, τόσο στην κεντρική πολιτική σκηνή, όσο και σε επιμέρους τομείς, όπως ο συνδικαλισμός και η δημόσια διοίκηση. Ελπίζουμε και η παρούσα βιβλιογραφική επισκόπηση να καλύψει το κενό μιας ολοκληρωμένης παρουσίασης του υλικού.

Στη χώρα μας, το σημαντικότερο βήμα για την ουσιαστική ισότητα και τα θετικά μέτρα υπέρ των γυναικών θεωρείται η απόφαση για τροποποίηση του άρθρου 116 παρ.2 του Συντάγματος³⁴. Με το συγκεκριμένο άρθρο επιτρέπονταν αποκλίσεις (=εξαιρέσεις) από την ισότητα που καθιερώνεται με το άρθρο 4, παρ. 2. Η απάλειψη αυτής της διάταξης και η εισαγωγή νέας που να επιτρέπει θετικά μέτρα, θεωρήθηκε απαραίτητη για την κατάκτηση της πραγματικής ισότητας. Η πρωτοβουλία ξεκίνησε από 58 βουλευτές και η Βουλή αποφάσισε την τροποποίηση της συγκεκριμένης διάταξης:«...Οι αποκλίσεις αυτές υποτίθεται ότι επετράπησαν για να λειτουργήσουν υπέρ των γυναικών, στην πραγματικότητα όμως λειτούργησαν συχνά εις βάρος τους. Σε κάθε περίπτωση σήμερα, με δεδομένη την κατοχύρωση της ισότητας βάσει του Συντάγματος και της νομοθεσίας και με δεδομένες τις υποχρεώσεις που απορρέουν από διεθνείς συμβάσεις (ΟΗΕ, ΕΕ. Συμβούλιο της Ευρώπης) δεν είναι νοητή η παραδοχή [αποκλίσεων] από την αρχή της ισότητας, αλλά αντίθετα επιβάλλεται η λήψη θετικών μέτρων για την προαγωγή της ισότητας των δύο φύλων. Για τους λόγους αυτούς επιβάλλεται η αναθεώρηση του άρθρου 116 παρ.2 του Συντάγματος...»³⁵.

Το πολυσυζητημένο άρθρο 116, παρ.2 έχει τροποποιηθεί στην αναθεώρηση του Συντάγματος 1975/1996/2001. Συγκεκριμένα ορίζεται: «δεν αποτελεί διάκριση λόγω φύλου η λήψη θετικών μέτρων για την προώθηση της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών. Το κράτος μεριμνά για την άρση των ανισοτήτων που υφίστανται στην πράξη, ιδίως σε βάρος των γυναικών». Ο γενικός εισηγητής της πλειοψηφίας, καθ. Ευάγγελος Βενιζέλος χαρακτηρίζει την αναθεωρημένη παρ. 2 του άρθρου 116 ως μια από τις πιο ουσιώδεις και καινοτομικές διατάξεις του Συντάγματος και της αναθεώρησης του 2001, καθώς μ' αυτήν παρέχεται πλέον η ρητή συνταγματική βάση στον κοινό νομοθέτη για τη λήψη θετικών μέτρων που

³⁴ άρθρο 116, παρ. 2: « αποκλίσεις από τους ορισμούς της παραγράφου 2 του άρθρου 4 επιτρέπονται μόνο για σοβαρούς λόγους, στις περιπτώσεις που ορίζει ο νόμος», Μάνεσης, Α./ Παπαδημητρίου, Γ. Τ (1989) *Το Σύνταγμα του 1975/ 1986*, εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα- Κομοτηνή.

³⁵ Γιωτοπούλου- Μαραγκοπούλου, Α. «Διπλή Νίκη. Βουλή και συμβούλιο της Επικρατείας αποδέχονται ουσιαστική ισότητα και θετικά μέτρα υπέρ των γυναικών», *Αγώνας της Γυναίκας*, τ. 65, Α' εξάμηνο 1998, σελ. 1-2.

κατατείνουν στην αποκατάσταση υφισταμένων ανισοτήτων σε βάρος των γυναικών³⁶.

Επίσης, τον Μάρτιο του 2001 η υπουργός Εσωτερικών Βάσω Παπανδρέου κατέθεσε τροπολογία στη Βουλή, που προβλέπει ότι η συμμετοχή στους συνδυασμούς υποψηφίων συμβούλων στις δημοτικές, κοινοτικές και νομαρχιακές εκλογές από κάθε φύλο πρέπει να είναι ίση με το 1/3 του συνολικού αριθμού των υποψηφίων. Επομένως σε κάθε ψηφοδέλτιο για την Τοπική Αυτοδιοίκηση το 33.3% των υποψηφίων θα πρέπει να είναι γυναίκες. Η τροπολογία έγινε αποδεκτή και έτσι θεσμοθετήθηκε το μέτρο για τις επόμενες δημοτικές και νομαρχιακές εκλογές.

Τις παραπάνω πρόσφατες εξελίξεις ελπίζουμε να διαδεχθούν νεότερες και ριζοσπαστικότερες, που θα αφορούν και σε άλλους τομείς της πολιτικής. Γιατί, η ποιότητα της δημοκρατίας δεν κρίνεται μόνο από την καθιέρωση του δικαιώματος ψήφου των γυναικών και της επακόλουθης πολιτικής ισότητας ανάμεσα στα δύο φύλα, αλλά και από άλλες σημαντικότερες διαστάσεις, όπως επινόηση νέων αρχών και νέων κανόνων για μια ισορροπημένη και αποδοτική σχέση ανάμεσα στα δύο φύλα.

**ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟΣ
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ**

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- Αβδελά, Ε./Ψαρρά, Α. (1985) *Ο φεμινισμός στην Ελλάδα του μεσοπολέμου. Μια ανθολογία*, Γνώση, από την ιστορία του Γυναικείου κινήματος, Σειρά Γυναικείου Βιβλίου, Αθήνα

---

³⁶ «Σύνταγμα της Ελλάδας 2001» Ευάγγελος Βενιζέλος. Συνοπτικά σχόλια στις αναθεωρημένες διατάξεις του Συντάγματος 1975/1996/2001, Ειδική Έκδοση εφημερίδας ΤΑ ΝΕΑ.

- Αγκασένσκι, Σ. (2000) *Πολιτική των φύλων*, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα
- Βαρίκα, Ε. (1987) *Η εξέγερση των κυριών. Η γένεση μιας φεμινιστικής συνείδησης στην Ελλάδα 1833-1907*, Μελέτες Νεοελληνικής Ιστορίας, Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τράπεζας Ελλάδος, Αθήνα
- Βαρίκα, Ε. (1992) «Αντιμέτωπες με τον εκσυγχρονισμό των θεσμών: ένας δύσκολος φεμινισμός» στο Λεοντίδου, Ε.- Αμμμερ, S. (επιμ) *Η Ελλάδα των γυναικών*, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα
- Βαρίκα, Ε. (2000) *Με διαφορετικό πρόσωπο. Φύλο, διαφορά, οικουμενικότητα*, Κατάρτι, Αθήνα
- Δαμανάκη, Μ. (1995) *Το θηλυκό πρόσωπο της εξουσίας*, Καστανιώτης, Αθήνα
- Δρεπτάκης, Μ. (1991) *Η Ανατομία της Βουλής 1974-90*, Gutenberg, Αθήνα
- Ιγγλέση, Χ. (1990) *Πρόσωπα γυναικών, προσωπεία της συνείδησης*, Οδυσσέας, Αθήνα
- Καλτσόγια-Τουρναβίτη, Ν. (1997) *Υποαντιπροσώπηση γυναικών και δημοκρατία: η συνταγματικότητα των θετικών μέτρων για την ενδυνάμωση του ρόλου των γυναικών στη δημόσια ζωή*, Σάκκουλας, Αθήνα
- Κέντρο Γυναικείων Μελετών και Έρευνών ΔΙΟΤΙΜΑ (1999) *Το φύλο των δικαιωμάτων. Εξουσία, Γυναίκες και ιδιότητα του πολίτη*, Ευρωπαϊκό συνέδριο 9-10 Φεβρουαρίου 1996, Πρακτικά, Νεφέλη
- Leijenaar, M. (1997) Σε συνεργασία με το ευρωπαϊκό δίκτυο «Γυναίκες στα κέντρα αποφάσεων», *Πως να προωθηθεί η ισορροπία των δύο φύλων στα κέντρα λήψης πολιτικών αποφάσεων. Οδηγός για την εφαρμογή πολιτικών με στόχο την προώθηση της συμμετοχής των γυναικών στη λήψη πολιτικών αποφάσεων*, Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Γενική Διεύθυνση Απασχόλησης, Εργασιακών σχέσεων και Κοινωνικών Υποθέσεων, Μονάδα V/D/5, Υπηρεσία Επίσημων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Λουξεμβούργο
- Νικολακόπουλος, Η.(2000) *Κόμματα και βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα 1946-1964. Η εκλογική γεωγραφία των πολιτικών δυνάμεων*, τρίτη έκδοση, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Έρευνών, Αθήνα
- Davis, A. (1991) *Γυναίκες ,Κουλτούρα και Πολιτική*, μετ. Αρβανίτη, Γ., Καστανιώτης, Αθήνα
- Παντελίδου-Μαλούτα, Μ.(1988) «Γυναικείο ζήτημα και κράτος πρόνοιας» στο Μαλούτας, Θ.- Οικονόμου, Δ. (επιμ) *Προβλήματα ανάπτυξης του κράτους πρόνοιας στην Ελλάδα*, Εξάντας, Αθήνα
- Παντελίδου-Μαλούτα, Μ.(1990) « Ελληνική πολιτική κουλτούρα: το φύλο της Αριστεράς και της Δεξιάς», στο Λυριντζής,Χ.- Νικολακόπουλος, Η. (επιμ)

Εκλογές και Κόμματα στη Δεκαετία του '80. Εξελίξεις και προοπτικές του πολιτικού συστήματος, Θεμέλιο, Αθήνα

- Παντελίδου-Μαλούτα, Μ.(1992) *Γυναίκες και πολιτική. Η πολιτική φυσιολογία των Ελληνίδων*, Gutenberg, Αθήνα
- Παντελίδου-Μαλούτα, Μ.(1993) *Πολιτική Συμπεριφορά*, Gutenberg, Αθήνα
- Παντελίδου-Μαλούτα, Μ.(1996) «Πολιτική ταυτότητα, γυναικεία υποκειμενικότητα και δημοκρατία», στο Λυριντζής, Χ.- Νικολακόπουλος, Η.- Σωτηρόπουλος, Δ. (επιμ), *Πολιτική και κοινωνία στην Ελλάδα (1974-1994). Όψεις της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας*, Θεμέλιο, Αθήνα
- Παντελίδου-Μαλούτα, Μ.(1998) « ΠΑΣΟΚ και σύστημα σχέσεων των φύλων», στο Σπουρδαλάκης, Μ. (επιμ) *ΠΑΣΟΚ Κόμμα- Κράτος- Κοινωνία*, Πατάκη, Αθήνα
- Σαμίου, Δ. (1989) «Τα πολιτικά δικαιώματα των Ελληνίδων (1864-1952)», *Μνήμων*, 12, σελ. 161-172
- Σπουρδαλάκης, Μ. (1990) *Για τη θεωρία και τη μελέτη των πολιτικών κομμάτων*, Εξάντας, Αθήνα
- Τακάρη, Ντ. (1984) *Η Γυναίκα από την αρχαιότητα ως την τεχνολογική επανάσταση*, Αθήνα
- Φίλιας, Β.(1993) *Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις, Σύγχρονη Εποχή*, Αθήνα
- Wildenmann, R. (1999) *Η εκλογική έρευνα. Συμπεριφορά του εκλογικού σώματος και ανάλυση εκλογών*, Παπαζήση, Αθήνα

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Dimitroulias, C.S (2000) «Rapport National Grec», στο *Femmes et Pouvoir en Europe meridionale en l' an 2000*. Association des femmes de l' Europe Meridionale (AFEM), Paris
- Field, E. (1986) «The position of Women: Appearance and Reality» στο Dubisch, J. (επιμ) *Gender and Power in Rural Greece*, Princeton, Princeton University Press
- Giry, A. (1980) «Les femmes et la politique en Grece», στο Souriau, C. (επιμ) *Femmes et Politique. Autour de la mediterranee*, ouvrage collectif de femmes, Librairie- Editions L' Harmattan, Paris
- Kuriazis, N. (1995) «Feminism and the status of women in Greece» στο Conostas, D. - Stavrou, Th. *Greece prepares for the 21st Century*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore

ΕΡΕΥΝΕΣ

- Γενική Γραμματεία Ισότητας-Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (1988) *Έρευνα για την πολιτική συμπεριφορά των γυναικών*, Αθήνα
- Παπαγεωργίου, Υ. (1985) *Political involvement of Greek women: a statistical analysis of socio-demographic, ecological, attitudinal relationships*, Διδακτορική Διατριβή, The Florida State University- College of Social Sciences
- «*Participation of Women in Political Life and in the Decision Making Process. A world survey as at 1st April 1988*», Inter - parliamentary Union International center for Parliamentary Documentation (CIDP) Series Reports and Documents, No 15, Geneva

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΕΣ

- « *Οι Γυναίκες Βουλευτές στα Κοινοβούλια* » (1995) Γενική Διεύθυνση Μελετών Τμήμα Δημοσιονομικών θεμάτων Πολιτιστικών Θεμάτων και Συγκριτικού Δικαίου, Λουξεμβούργο
- «*Προς μια Κοινοτική Στρατηγική - Πλαίσιο για την ισότητα των φύλων (2001-2005)*» (2000) Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στην Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και στην Επιτροπή Περιφερειών, ΚΕΘΙ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

A. ΕΛΛΗΝΙΚΑ

- Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών
- Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης
- Σύγχρονα Θέματα

- Μαγγιώρου, Μ. «Ο λειτουργισμός στην πολιτική θεωρία και οι επιπτώσεις του στη γυναικεία καταπίεση» *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τ. 57/1985, σελ. 3-23
- Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. «Γυναίκες και Πολιτική/ Γυναίκες και Πολιτική Επιστήμη», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τ.65/1987, σελ3-22
- Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. «Οι Ελληνίδες και η ψήφος. Το φύλο της ψήφου και η ψήφος του γυναικείου φύλου», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τ.73/1989, σελ3-38
- Παντελίδου-Μαλούτα, Μ.« Φεμινιστικό Κίνημα, φεμινιστική θεωρία και

ιδιότητα του πολίτη», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τ.8/1996, σελ.154-180

- Βαρίκα, Ε.« Επανίδρυση ή επιδιόρθωση της Δημοκρατίας; Το αίτημα της ισάριθμης αντιπροσώπευσης των φύλων», *Σύγχρονα Θέματα*, τ. 57/1995, σελ. 42-58
- Gaspard, Fr. « Για την ισάριθμη αντιπροσώπευση: γένεση μιας έννοιας, γέννηση ενός κινήματος» *Σύγχρονα Θέματα*, τ. 57/1995, σελ. 32-41
- Ρεπούση, Μ. « Το υποκείμενο των δικαιωμάτων. Το φύλο της πολιτικής. Οι αποκλεισμοί της δημοκρατίας» *Σύγχρονα Θέματα*, τ. 57/1995 , σελ 28-31

Ευρωπαϊκό Συνέδριο ΔΙΟΤΙΜΑ

Κέντρο Γυναικείων Μελετών και Ερευνών ΔΙΟΤΙΜΑ (1999) *Το φύλο των δικαιωμάτων. Εξουσία, Γυναίκες και ιδιότητα του πολίτη*, Ευρωπαϊκό συνέδριο 9-10 Φεβρουαρίου 1996, Πρακτικά, Νεφέλη

ΘΕΜΑΤΙΚΗ : Φύλο και πολιτικά δικαιώματα: κριτικές προσεγγίσεις

- Καλτσόγια- Τουρναβίτη, Ν. « Υποαντιπροσωπευτικότητα Γυναικών και Δημοκρατία. Η συνταγματικότητα των ποσοστώσεων», σελ. 461-477
- Βαρίκα, Ε. « Γυναικείο Ζήτημα ή ζήτημα Δημοκρατίας;», σελ. 508-526
- Παντελίδου- Μαλούτα, Μ. « Αναζητώντας το φύλο του πολίτη. Έμφυλη Οικουμενικότητα και πολλαπλότητα των φύλων», σελ. 537-547

Εκθέσεις της Ελλάδος προς την επιτροπή του ΟΗΕ

- Υπουργείο Προεδρίας της Κυβέρνησης- Γενική Γραμματεία Ισότητας, (1986), *Πρώτη Έκθεση της Ελλάδος προς την επιτροπή του ΟΗΕ για την εξάλειψη κάθε μορφής διάκρισης σε βάρος των γυναικών Ν.1342/83*», Αθήνα
- Υπουργείο Εσωτερικών, Δημοσίας Διοίκησης και Αποκέντρωσης- Γενική Γραμματεία Ισότητας (1996), «*Εθνική Έκθεση της Ελλάδος προς την επιτροπή του ΟΗΕ για την εξάλειψη κάθε μορφής διάκρισης σε βάρος των γυναικών*», Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα
- Υπουργείο Εσωτερικών, Δημοσίας Διοίκησης και Αποκέντρωσης- Γενική Γραμματεία Ισότητας (2000), «*4^η και 5^η Εθνική Έκθεση της Ελλάδος προς την επιτροπή του ΟΗΕ για την εξάλειψη κάθε μορφής διάκρισης σε βάρος των γυναικών. Περίοδος 94-2000*», Αθήνα

**ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ**

ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ:

Λέξεις «κλειδιά»:

- *Women and Politics*
- *Gender Gap*
- *Political Culture of women*
- *Political Participation of women (Women's representation in Parliament)*
- *Women in the parties, in the political leadership*
- *Female voting behaviour*

- Beckman, P. / D' Amico, F. (1994) *Women, Gender and World Politics: perspectives, policies and prospects*, Bergin-Garvey, London
- Caul, M. «Women's Representation in parliament. The role of Political parties», *Party Politics*, vol. 5/1999, No.1
- Corrin, C. (1999) *Feminist perspectives on politics*, Longman, London
- Flammang, J. (1997) *Women's Political Voice: how women are transforming the practice and study of politics*, Temple University Press, Philadelphia
- Genovese, M.A. (eds) (1993) *Women as National Leaders*, A Sage Focus Edition, London
- Githens, M. / Lovenduski, J. / Norris, P. (1994) *Different roles, different voices. Women and Politics in the U.S and Europe*, Harper Collins
- Harrop, M. / Miller, W. (1987) *Elections and Voters. A Comparative Introduction*, MacMillan
- Hess, B. / Ferree, M. (eds) (1987) *Analyzing Gender: A Handbook of Social Science Research*, Sage, London
- Himmelwelt, H. / Humphreys, P./ Jaegger, M . (1993) *How Voters Decide*, Open University Press
- Hoecker, B. (1995) *Politische Partizipation von Frauen. Kontinuität und Wandel des Geschlechterverhältnisses in der Politik*, Opladen

- Max Kaase/Hans- Dieter Klingemann(eds) (1980), *Wahlen und politisches System*, Westdeutscher Verlag
- Kathleen, J. / Jonasdottir, A. (1988) *The political Interests of gender: developing theory and research with a feminist face*, Sage, London
- Lovenduski, J. (1986) *Women and European Politics: contemporary feminism and public policy*, University of Massachusetts Press
- Lovenduski, J.«Gender Politics: A breakthrough for Women?», *Parliamentary Affairs*, vol.50/1997, σελ.708-719
- Lovenduski, J. / Norris, P. (1993) *Gender and Party Politics*, Sage, London
- Lovenduski, J. / Norris, P. (1995) *Political recruitment, Gender, race and class in the British Parliament*, Cambridge University Press, Cambridge
- Lovenduski, J. / Norris, P. (1996) *Women in Politics*, Oxford University Press, Oxford
- Mueller, C. (eds) (1988) *The Politics of the Gender Gap. The social construction of political influence*, vol. 12 Sage Yearbooks in Women's Policy Studies, Sage Publications
- Norris, P. «The Gender Gap: America and Britain», *Parliamentary Affairs*, vol.38/1985, σελ.192-201
- Norris, P. «Women Legislative Participation in Western Europe», στο Baskevkin, S. (eds) (1985) *Women and Politics in Western Europe*, Frank Cass
- Okin, S. M. (1979) *Women in Western Political Thought*, Princeton University Press, Princeton
- Pateman, C. (1988) *The sexual contract*, Polity Press, Cambridge
- Pateman, C. (1989) *The disorder of Women*, Polity Press, Cambridge
- Phillips, A. (1991) *Engendering Democracy*, Polity Press, Cambridge
- Randall, V. (1982) *Women and Politics*, The Macmillan Press LTD
- Rogers, B. (1983) *52% Getting women's power into politics*, The women's Press
- Roth, D. (1998) *Empirische Wahlforschung*, Leske+Budrich
- Squires, J. (1999) *Gender in Political Theory*, Polity Press
- Stacey, M/ Price, M. (1981) *Women, Power and Politics*, Tavistock Publication, London- N. York
- Stivers, C. (1993) *Gender Images in Public Administration. Legitimacy and the Administrative State*, Sage Publications

- *The situation of Women in the Political process in Europe* (1984),

Directorate of Human Rights- Council of Europe, Strasbourg

- Part I: An Analysis of the political Behaviour of women in Europe
- Part II: Women in the Political World in Europe
- Part III: The role of Women in voluntary associations and organizations